

ΤΕΙ Κρήτης
Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κρήτης

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ : ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας

**« ΟΙ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙ
ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ: επιλογή
τουριστικού προορισμού μέσα από το φάσμα της
τρομοκρατίας»**

**“TERRORIST ACTIONS AND THEIR IMPACT ON
TOURISM: choosing a tourist destination through the
spectrum of terrorism”**

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ : ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΤΡΟΥΜΟΥΛΙΑΡΗ

ΑΜ: Δ.Τ. 7022

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΔΡ. ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΥΓΕΛΗ

Κάλυμνος, 2019

« ΟΙ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΣ
ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ: επιλογή τουριστικού προορισμού μέσα από το
φάσμα της τρομοκρατίας»

“TERRORIST ACTIONS AND THEIR IMPACT ON TOURISM:
choosing a tourist destination through the spectrum of terrorism”

Copyright © ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΤΡΟΥΜΟΥΛΙΑΡΗ, 2019

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

**Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Διοίκησης
Επιχειρήσεων του ΤΕΙ Κρήτης δεν υποδηλώνει απαραίτητως
και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του
Τμήματος**

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την διεκπεραίωση της παρούσας Πτυχιακής Εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθ. κ. Βασιλική Αυγελή, για την συνεργασία και την πολύτιμη συμβολή της στην ολοκλήρωση της.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η τουριστική βιομηχανία αποτελεί έναν από τους πιο αναπτυσσόμενους τομείς της οικονομίας παγκοσμίως. Η αυξανόμενη τάση των ανθρώπων να ταξιδεύουν σε άλλους προορισμούς τοποθέτησε τον τομέα του τουρισμού σε άλλες βάσεις. Η δημιουργία ενός ασφαλούς περιβάλλοντος αποτελεί το κύριο μέλημα των περιοχών αυξημένης τουριστικής δραστηριότητας. Απ' την άλλη πλευρά η τρομοκρατία αποτελεί και αυτή γνώρισμα της σύγχρονης εποχής, η οποία μέσα από τη χρήση βίας και επιθέσεων προσπαθεί να επιτύχει τους σκοπούς της. Η παρουσία των τρομοκρατικών επιθέσεων έρχεται σε αντιδιαστολή με το τουριστικό φαινόμενο, καθώς οι επιθέσεις αυτές διαταράσσουν το ασφαλές περιβάλλον που έχει δημιουργηθεί στις τουριστικές περιοχές, με αποτέλεσμα να επηρεάζει με αρνητικό τρόπο τους τουρίστες και κατ' επέκταση την τουριστική βιομηχανία.

Στην παρούσα εργασία γίνεται μελέτη του τουριστικού φαινομένου και της σύνδεσής του με την τρομοκρατία. Έγινε προσπάθεια να διερευνηθεί δευτερογενώς και πρωτογενώς κατά πόσο οι τρομοκρατικές επιθέσεις επηρεάζουν την επιλογή του τουριστικού προορισμού, ποιοι είναι οι κύριοι λόγοι απόρριψης ενός προορισμού καθώς και πως αντιλαμβάνονται την έννοια της ασφάλειας. Αρχικά μελετήθηκε η υπάρχουσα βιβλιογραφία αναλύοντας την έννοια του τουρισμού και της τρομοκρατίας, προχωρώντας στην ανάλυση και εννοιολογική προσέγγιση του τρόπου με τον οποίο συνδέονται μεταξύ τους. Στην έρευνα χρησιμοποιήθηκε η ποσοτική ερευνητική μεθοδολογία και ως εργαλείο της έρευνας χρησιμοποιήθηκε ένα τυποποιημένο ερωτηματολόγιο κλειστών ερωτήσεων, το οποίο διανεμήθηκε σε ένα δείγμα 163 διεθνών τουριστών.

Τα βασικά ευρήματα που προέκυψαν από την πρωτογενή έρευνα, έδειξαν πως ναι μεν οι τρομοκρατικές επιθέσεις επηρεάζουν την επιλογή ενός τουριστικού προορισμού, αλλά δεν αποτελεί τον κύριο λόγο απόρριψης ενός προορισμού. Αντίθετα η παρούσα έρευνα έδειξε πως οι πόλεμοι είναι ένας παράγοντας που έχει επιλεχθεί ως ο βασικός λόγος απόρριψης ενός προορισμού. Τέλος, ως προς την ασφάλεια του προορισμού, δεν θεωρήθηκε ως πολύ σημαντικό κίνητρο επιλογής προορισμού, αντίθετα το πιο σημαντικό κίνητρο για την επιλογή ενός προορισμού είναι οι λόγοι αναψυχής.

SUMMARY

The tourism industry is one of the most developed sectors of the world economy. The growing tendency of people to travel to different destinations has placed the tourism sector in different basis. Creating a safe environment is the main concern of the areas with increased tourism activity. On the other hand, terrorism is also a main feature of modern societies, which, through the use of violence and attacks, is trying to achieve its goals. The presence of terrorist attacks are in contrast to the tourist phenomenon, as these attacks disrupt the safe environment that has been created in tourist areas, thus adversely affecting tourists and the tourist industry.

In this dissertation we studied the tourism phenomenon and its association with terrorism. An attempt was made to research at a secondary, as well as primary basis, whether terrorist attacks affect the choice of tourist destination, what are the main reasons for rejecting a destination, and how tourists perceive the notion of security. Initially, the existing literature analyzed the concept of tourism and terrorism, advancing the analysis and the conceptual approach of how they relate to each other. In the primary research, quantitative research methodology was used with a questionnaire of closed questions as a survey tool, which was distributed to a sample of 163 international tourists.

The main findings that emerged from the primary research have shown that although terrorist attacks affect the choice of a tourist destination, it is not the main reason for rejecting a destination. On the contrary, the present study has shown that wars are a factor which was chosen as the main reason for rejecting a destination. Finally, with regard to the safety of the destination, it was not considered as a very important motivation of choosing a destination, on the contrary, the most important motivation of choosing a destination was the factor of leisure.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1.1 ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ.....	1
1.2 ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ.....	2
1.3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ.....	2
1.4 ΔΟΜΗ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ.....	2

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ.....	4
2.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	4
2.1.1 Ιστορική αναδρομή του τουρισμού	5
2.1.2 Η σημασία του τουρισμού στην οικονομία: Συμβολή της βιομηχανίας του τουρισμού στην οικονομία μιας χώρας.....	8
2.1.3 Η σημασία του τουρισμού στον ψυχισμό των ανθρώπων.....	13
2.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ.....	15
2.2.1 Τύποι τρομοκρατίας.....	19
2.2.2 Αιτίες τρομοκρατικών ενεργειών	21
2.3 ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ.....	24
2.3.1 Ο αντίκτυπος της τρομοκρατίας στον τουρισμό και την οικονομία...27	
2.3.2 Η αντίληψη του κινδύνου στον τουρισμό.....	28
2.3.3 Η έννοια της ασφάλειας	29
2.3.4 Ταξιδιωτικά κίνητρα.....	32
2.4 ΛΗΨΗ ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ.....	35
2.4.1 Επιλογή τουριστικού προορισμού και τρομοκρατικές επιθέσεις.....	36
2.4.2 Η σημασία της ταξιδιωτικής οδηγίας.....	39
2.5 ΤΡΟΠΟΙ ΠΡΟΛΗΨΗΣ.....	40

2.6 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΠΙΘΕΣΕΩΝ ΣΕ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥΣ ΑΝΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ.....	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	44
3.1 ΕΡΕΥΝΑ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	44
3.2 ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΕΡΕΥΝΑ.....	45
3.3 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	45
3.3.1 Εργαλεία ποιοτικής έρευνας.....	46
3.3.2 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα ποιοτικής έρευνας.....	49
3.4 ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ.....	50
3.4.1 Εργαλεία ποσοτικής έρευνας.....	51
3.4.2 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα ποσοτικής έρευνα.....	52
3.5 ΔΕΙΓΜΑ – ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑ.....	53
3.6 ΠΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ.....	55
3.7 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ, ΣΥΖΗΤΗΣΗ & ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	58
4.1 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΓΕΝΙΚΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ.....	58
4.2 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΙΔΙΚΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ.....	61
4.3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ.....	74
4.4. CROSS TABULATION.....	77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ & ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	79
5.1 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	79
5.2 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	81
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	82
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	100

ΛΙΣΤΑ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1.....	58
Διάγραμμα 2.....	59
Διάγραμμα 3.....	60
Διάγραμμα 4.....	61
Διάγραμμα 5.....	62
Διάγραμμα 6.....	63
Διάγραμμα 7.....	63
Διάγραμμα 8.....	64
Διάγραμμα 9.....	65
Διάγραμμα 10.....	65
Διάγραμμα 11.....	66
Διάγραμμα 12.....	67
Διάγραμμα 13.....	67
Διάγραμμα 14.....	68
Διάγραμμα 15.....	69
Διάγραμμα 16.....	70
Διάγραμμα 17.....	70
Διάγραμμα 18.....	71
Διάγραμμα 19.....	72
Διάγραμμα 20.....	73
Διάγραμμα 21.....	73
Διάγραμμα 22.....	74
Διάγραμμα 23.....	75
Διάγραμμα 24.....	75
Διάγραμμα 25.....	76

Διάγραμμα 26.....	76
Διάγραμμα 27.....	77
Διάγραμμα 28.....	78

ΛΙΣΤΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.....	30
----------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1.ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Η τουριστική βιομηχανία αποτελεί τον κυριότερο τομέα της παγκόσμιας οικονομίας στη σύγχρονη εποχή. Πολλές χώρες εξαρτώνται αποκλειστικά από τον τομέα του τουρισμού για την παραγωγή εσόδων, ενώ σε άλλες συνεισφέρει σε μεγάλο ποσοστό στην οικονομική τους ανάπτυξη (Ranabhat, 2015).

Ο τουρισμός προέκυψε ως αυτόνομος τομέας κυρίως μετά τον 19^ο αιώνα. Η βιομηχανική επανάσταση και οι αλλαγές που επέφερε, κυρίως στα μέσα μεταφοράς, (μείωση του κόστους και του χρόνου μετακίνησης) δημιούργησε τα θεμέλια του κλάδου του τουρισμού. Οι ποικίλες φυσικές ομορφιές κάθε χώρας έγιναν πόλος έλξης χιλιάδων επισκεπτών απ' όλο τον κόσμο για λόγους αναψυχής, έρευνας, εργασίας κτλ. Όλη αυτή η διαδικασία εκτός των οικονομικών οφελών, οδήγησε στο να δημιουργηθούν και να αναπτυχθούν καλές σχέσεις μεταξύ των κρατών (Ranabhat, 2015).

Απαραίτητη προϋπόθεση για τις χώρες τουριστικού ενδιαφέροντος είναι η δημιουργία ενός ασφαλούς περιβάλλοντος διαμονής. Μια χώρα κρίνεται μη ασφαλής όταν οι δείκτες εγκληματικότητας είναι ανοδικοί, λόγω των κοινωνικό-οικονομικών προβλημάτων που οδηγούν σε αυτήν. Όμως, το κυριότερο και σημαντικότερο φαινόμενο που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες, είναι αυτό των τρομοκρατικών επιθέσεων (Baker, 2014).

Ο ΟΗΕ, το 1979 με ομόφωνη απόφαση του καταδικάζει την τρομοκρατία υποστηρίζοντας ότι όλες οι ενέργειες της τρομοκρατίας που θέτουν σε κίνδυνο ανθρώπινες ζωές ή απειλούν τις θεμελιακές ελευθερίες καταδικάζονται απερίφραστα. Η διεθνής τρομοκρατία αυξάνεται ταχύτατα και υπερτερεί στα ποσοστά σε σχέση με την κοινή εγκληματικότητα, πράγμα το οποίο επηρεάζει άμεσα την τουριστική βιομηχανία. Καταστρέφεται η εικόνα του τουριστικού προορισμού, έχουμε ανθρώπινες απώλειες, η ασφάλεια δεν είναι δεδομένη και ενσταλάζεται η αίσθηση φόβου για μια ενδεχόμενη επίθεση (Baker, 2014).

Οι ενέργειες αυτές έχουν σαν αποτέλεσμα να επηρεαστεί η επιλογή προορισμού των ταξιδιωτών σε μια χώρα τουριστικού ενδιαφέροντος, λόγω του μη ασφαλούς περιβάλλοντος. Αυτό επιφέρει τεράστιες οικονομικές και μη, απώλειες για την εκάστοτε χώρα. Το θέμα αυτό αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους προβληματισμούς των σύγχρονων κοινωνιών, καθώς οι τρομοκρατικές επιθέσεις ολοένα και αυξάνονται στους δημοφιλέστερους προορισμούς. Γι' αυτό και έχει αποτελέσει θέμα μελέτης από πολλούς ερευνητές (DePuma, 2015; Radulescu, 2016).

1.2 ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνηθούν οι επιπτώσεις της τρομοκρατίας στον τουρισμό και το κατά πόσο επηρεάζουν οι τρομοκρατικές ενέργειες στην επιλογή του τουριστικού προορισμού.

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να προσεγγίσει και να δώσει απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν:

- Την εννοιολογική προσέγγιση του τουρισμού, της τρομοκρατίας και της μεταξύ τους σχέσης
- τα βασικά κίνητρα των τουριστών όταν επιλέγουν έναν τουριστικό προορισμό και πόσο βασικό κίνητρο είναι ο παράγοντας ασφάλεια
- το κατά πόσο οι τρομοκρατικές επιθέσεις επηρεάζουν την επιλογή των τουριστικών προορισμών για τους εν δυνάμει τουρίστες
- τα βασικά κριτήρια των τουριστών όταν απορρίπτουν έναν τουριστικό προορισμό
- τη σημασία της ταξιδιωτικής οδηγίας για την επιλογή του προορισμού
- ποιους προορισμούς οι διεθνείς τουρίστες θεωρούν ασφαλείς και ποιους επικίνδυνους εξαιτίας πιθανών τρομοκρατικών ενεργειών

1.3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Η μεθοδολογική προσέγγιση αφορά αρχικά τη δευτερογενή έρευνα η οποία διενεργήθηκε μέσω της ανασκόπησης της τρέχουσας ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας. Στη συνέχεια για την πρωτογενή έρευνα ακολουθήθηκε ποσοτική μεθοδολογία έρευνας, με χρήση ερωτηματολογίων με κλειστές ερωτήσεις. Κατά τη διάρκεια της δευτερογενούς έρευνας παρατηρήθηκαν κάποιοι περιορισμοί κυρίως ως προς την έλλειψη βιβλιογραφίας. Η έντυπη ελληνική βιβλιογραφία ήταν περιορισμένη για να στηρίξει ένα εύρος δευτερογενούς έρευνας, δεδομένου ότι το επιστημονικό αυτό αντικείμενο είναι σχετικά «πρόσφατο».

1.4. ΔΟΜΗ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια εισαγωγή στο θέμα και στις υπό διερεύνηση έννοιες, ενώ παρουσιάζονται επίσης, ο σκοπός, τα ερευνητικά ερωτήματα και οι περιορισμοί που αντιμετωπίστηκαν κατά τη διάρκεια της δευτερογενούς και πρωτογενούς έρευνας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αποσαφηνίζεται εννοιολογικά το φαινόμενο του τουρισμού, παρουσιάζεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή, καθώς και η συμβολή της βιομηχανίας του τουρισμού στην οικονομία μιας χώρας αλλά και τα οφέλη του στον ψυχισμό των ανθρώπων. Αναλύεται ο όρος τρομοκρατία, οι τύποι της, οι αιτίες των τρομοκρατικών επιθέσεων και σε ποιους κύριους τομείς επιτίθενται. Επίσης συσχετίζονται οι δυο έννοιες, του τουρισμού και της τρομοκρατίας. Εμβαθύνουμε κυρίως στον αντίκτυπο των τρομοκρατικών επιθέσεων στον τουρισμό και τις ακόλουθες συνέπειες στην οικονομία της εκάστοτε περιοχής. Επιπρόσθετα,

αναφερόμαστε στην αντίληψη του κινδύνου, την δημιουργία ενός ασφαλούς περιβάλλοντος παραθερισμού και ποια τα κίνητρα για την έναρξη ενός ταξιδιού. Περιγράφεται το πόσο επηρεάζεται η επιλογή προορισμού των ταξιδιωτών με τις όλο και αυξανόμενες επιθέσεις, ιδίως στους δημοφιλείς προορισμούς και γίνεται αναφορά στο ρόλο της ταξιδιωτικής οδηγίας. Παρουσιάζονται επίσης κάποιοι προτεινόμενοι τρόποι πρόληψης για τυχόν ακυρώσεις σε προορισμούς και τονίζεται περαιτέρω η σημασία δημιουργίας ενός ασφαλούς περιβάλλοντος παραθερισμού. Τέλος, παρουσιάζονται κάποια παραδείγματα τρομοκρατικών επιθέσεων σε τουριστικούς προορισμούς ανά τον κόσμο και οι επιπτώσεις τους.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το θεωρητικό υπόβαθρο της μεθοδολογίας έρευνας, όπου παρουσιάζεται και αναλύεται η ποιοτική και ποσοτική έρευνα, τα εργαλεία, τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της κάθε μεθόδου. Προσεγγίζεται εννοιολογικά η δειγματοληψία, και γίνεται μια σύντομη αναφορά σε θέματα ηθικής στην έρευνα. Το συγκεκριμένο κεφάλαιο κλείνει με τη λεπτομερή παρουσίαση και αιτιολόγηση του σχεδίου έρευνας που ακολουθήθηκε για την παρούσα μελέτη.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας με χρήση στατιστικής ανάλυσης, ενώ αναλύονται κριτικά σε σχέση με την δευτερογενή έρευνα. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και οι προτάσεις. Ακολουθούν η βιβλιογραφία και τα παραρτήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

2.1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΣΕΓΙΣΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο τουρισμός αποτελεί το πιο σύγχρονο οικονομικό και κοινωνικό φαινόμενο. Λόγω του γεγονότος αυτού και λόγω των διάφορων μορφών με τις οποίες εμφανίζεται, ο τουρισμός είναι μια έννοια που δύσκολα μπορεί να οριστεί με ακρίβεια (Ηγουμενάκης, 2000). Πρώιμες προσπάθειες εννοιολογικής προσέγγισης του όρου τουρισμός έγιναν από τον Herman Von Schullery, ήδη από το 1911 ο οποίος ορίζει τον τουρισμό ως «το σύνολο των επιχειρήσεων, κυρίως οικονομικών που συνδέονται άμεσα με τη μόνιμη είσοδο και τη μετακίνηση αλλοδαπών εντός και εκτός μιας χώρα ή μιας περιφέρειας» (Cooper, Michael & Dallen, 2009:44).

Σύμφωνα με τους Hunziker και Krapf (1942) ο τουρισμός ορίζεται ως «το σύνολο των φαινομένων και σχέσεων που προκύπτουν από την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού και τη διαμονή μη μόνιμων κατοίκων, εφόσον αυτά δεν οδηγούν σε μόνιμη διαμονή και δεν συνδέονται με καμιά κερδοσκοπική δραστηριότητα» (Ηγουμενάκης & Κραβαρίτης, 2004:14). Ο ορισμός αυτός αν και κάνει πιο ξεκάθαρη την έννοια του τουρισμού δεν μπορεί να θεωρηθεί ολοκληρωμένος. Παραλείπει βασικούς όρους που θα έπρεπε να αναφερθούν ώστε να συμπληρωθεί σωστά και πιο αναλυτικά. Ως έννοια ο τουρισμός είναι πολυσύνθετος γι' αυτό και πρέπει να αποσαφηνιστούν περισσότεροι όροι που συνδέονται μ' αυτόν. Πρέπει λοιπόν να ληφθούν υπ' όψιν οι έννοιες του τουρίστα, της τουριστικής επιχείρησης, ο τουριστικός προορισμός και η διοίκηση του τουριστικού προορισμού (Ηγουμενάκης & Κραβαρίτης, 2014).

Άλλη μια εκδοχή του ορισμού δόθηκε από τη Διεθνή Ακαδημία του Τουρισμού το 1953. Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό ο τουρισμός είναι: «Το σύνολο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων ενεργοποιούμενων προκειμένου να πραγματοποιηθεί το ταξίδι. Βιομηχανία, η οποία συμβάλλει στην ικανοποίηση των αναγκών του τουρίστα» (Βόκα, 2014). Αργότερα, το 1976 η A.I.E.S.T. (Association Internationale d'Experts Scientifique de Tourism) ορίζει τον τουρισμό ως: «Το σύνολο των σχέσεων και των φαινομένων που απορρέουν από το ταξίδι και την παραμονή των ατόμων, για τα οποία ο τόπος παραμονής δεν είναι ούτε η αρχική και μόνιμη κατοικία, ούτε ο συνήθης τόπος εργασίας».

Παρατηρούμε λοιπόν πως με την πάροδο των χρόνων ο ορισμός εμπλουτίζεται και διευρύνεται κάνοντας πιο έντονη την ανάγκη της συγκεκριμενοποίησης του όρου «τουρίστας». Σαφώς και την έννοια του τουρίστα, όπως βλέπουμε την συνοδεύουν οι έννοιες του «κινήτρου» και της «μετακίνησης» που χωρίς αυτές κάποιος δεν μπορεί να θεωρηθεί «τουρίστας» (Βόκα, 2014).

Οι Ρούπας και Λαλουμής (1998:33) ορίζουν τον τουρισμό ως «μια πρόσκαιρη διακίνηση ατόμων από το γεωγραφικό περιβάλλον της μόνιμης διαμονής σε άλλο, με σκοπό την ψυχική ευχαρίστηση». Οι Goeldner & Ritchie (2004), θεωρούν πως λόγω της πολυδιάστατης έννοιας του τουρισμού και τις άυλης ιδιότητας του, οι ορισμοί που προκύπτουν πρέπει να είναι συμβατοί με τα σύγχρονα διεθνή πρότυπα και με τις κατηγοριοποιήσεις σε τομείς που είναι άμεσα συνδεδεμένοι όπως είναι η

δημογραφία, οι μεταφορές, οι επιχειρήσεις, η μετανάστευση, το ισοζύγιο πληρωμών και οι εθνικοί λογαριασμοί.

Ο Πολύζος (2015), δίνει μια πιο πρόσφατη εκδοχή του ορισμού, καθώς χαρακτηρίζει το τουριστικό φαινόμενο ως οικονομικό, κοινωνικό και πολυπρισματικό, που έχει στόχο την κάλυψη σωματικών και ψυχικών αναγκών του ατόμου, λόγω της ενσυνείδητης και προσωρινής μετακίνησης σε ξένο τόπο για χρονικό διάστημα μέχρι ενός έτους, το οποίο στους πλέον πρόσφατους ορισμούς προσδιορίζεται ως άνω του εικοσιτετραώρου. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού «Ο τουρισμός περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των ατόμων που ταξιδεύουν και διαμένουν σε περιοχές εκτός του συνηθισμένου περιβάλλοντος τους, για χρονικό διάστημα μικρότερου του ενός συνεχόμενου έτους, για αναψυχή, επαγγελματικούς ή άλλους λόγους (www.wto.org).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, επιχειρήθηκε να δοθεί ένας πιο περιεκτικός ορισμός με την πιο σύγχρονη έννοια του τουρισμού. Τουρισμός λοιπόν είναι: «η πρόσκαιρη μετακίνηση ανθρώπων από τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους σε έναν άλλο με αποκλειστικό σκοπό την ικανοποίηση των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών τους, που όμως δεν είναι πάντα ανάγκες ή επιθυμίες ξεκούρασης και αναψυχής, καθώς και η οργανωμένη προσπάθεια για την προσέλκυση, υποδοχή και καλύτερη δυνατή εξυπηρέτηση αυτών των ανθρώπων» (Ηγουμενάκης & Κραβαρίτης, 2004:17).

Αυτός ο ορισμός δίκαια θεωρείται πιο περιεκτικός, καθώς όχι μόνο αναφέρεται στην έννοια του τουρίστα και στην μετακίνηση του για λόγους αναψυχής (που αφορά το καταναλωτικό μέρος) αλλά και σ' αυτό της υποδοχής και εξυπηρέτησης αυτών των ατόμων (δηλαδή το παραγωγικό μέρος). Έχουμε δηλαδή σημείο αναφοράς στην τουριστική ζήτηση και την τουριστική προσφορά, έννοιες άμεσα συνδεδεμένες με το τουριστικό φαινόμενο. Γίνεται λοιπόν φανερό ότι ο τουρισμός είναι ένα συνονθύλευμα πολλών εννοιών και όχι μιας υπάρχουσας κατάστασης ταξιδιού για αναψυχή. Εμπλέκονται πολλοί τομείς ώστε να δημιουργηθεί όλο αυτό που ονομάζουμε τουριστική βιομηχανία (Ηγουμενάκης & Κραβαρίτης, 2004).

2.1.1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Το φαινόμενο του τουρισμού δεν είναι κάτι νέο και πρωτοεμφανιζόμενο που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες. Αντίθετα, ο τουρισμός εμφανιζόταν ανά τους αιώνες με διαφορετική φυσικά μορφή, σε διάφορες ιστορικές περιόδους της ανθρωπότητας (Ηγουμενάκης, 2000). Κατά την αρχαιότητα γίνεται αναφορά κυρίως στα ομηρικά έπη όπου υπάρχουν μαρτυρίες για την ύπαρξη μιας υποτυπώδους μορφής τουρισμού με την έννοια της «ξενίας» (Ηγουμενάκης & Κραβαρίτης, 2004). Οι λόγοι μετακίνησης στην αρχαιότητα δεν είχαν πάντα σκοπό την αναψυχή. Πολλά μνημεία κυρίως στην Ελλάδα και τη Ρώμη μας φανερώνουν ότι οι άνθρωποι μετακινούνταν για θρησκευτικούς, αθλητικούς ή ακόμη και για θεραπευτικούς λόγους (Λύτρας, 1998).

Υποτυπώδεις μορφές τουρισμού παρατηρούμε και κατά την περίοδο του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης. Σ' αυτή τη φάση η μετακίνηση για αναψυχή αφορά κυρίως τα ανώτερα στρώματα, ενώ οι περισσότερες μετακινήσεις αλλάζουν μορφή και στρέφονται έντονα προς το εμπόριο και για θρησκευτικούς λόγους (Σταυροφορίες και προσκύνημα στους Αγίους Τόπους). Εδώ εμφανίζεται και η μετακίνηση για εξερευνητικούς λόγους, ανακάλυψη νέων τόπων (Μάρκο Πόλο, Βίκινγκς κτλ.)

(Λύτρας, 2002). Ουσιαστικά είναι η περίοδος που εγκαθιδρύεται ο αληθινός επαγγελματικός τουρισμός που διαφέρει αρκετά από τον «ψευτο-πολιτιστικό» τουρισμό, οποίος συμπληρώνει σήμερα τις επαγγελματικές μετακινήσεις σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο αναψυχής και κατανάλωσης του ελεύθερου χρόνου (Βαρβαρέσος, 2000:23).

Προς το τέλος του Μεσαίωνα διαμορφώθηκε το λεγόμενο «image», το οποίο άρχισαν να χρησιμοποιούν κάποιες χώρες, ώστε να διαφοροποιηθούν από άλλες. Το «image» αφορά τον τομέα υποδοχής τουριστών, την ανώτερη ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών, πράγμα που προσελκύει χιλιάδες ταξιδιώτες που μπορούν να διαθέσουν δαπάνες για αναψυχή, αφού όπως προαναφέρθηκε, την εποχή αυτή ο τουρισμός αποτελεί δραστηριότητα των ανώτερων τάξεων. Η Γερμανία και η Ελβετία κατέχουν την πρωτιά σε ξενοδοχειακές δομές υψηλής ποιότητας και η Γαλλία διαφοροποιεί το «image» της στον γαστρονομικό τουρισμό. Αυτά τα χαρακτηριστικά παραμένουν και μέχρι σήμερα στις συγκεκριμένες χώρες προσαρμοζόμενα πάντα στις νέες συνθήκες της αγοράς (Βαρβαρέσος, 2000).

Άλλος ένας παράγοντας που συνέβαλε στην ανάπτυξη του τουρισμού ήταν η διοργάνωση εκπαιδευτικών ταξιδιών την περίοδο του Διαφωτισμού, τα οποία διοργάνωνε η μεσαία κυρίως τάξη. Οι συμμετέχοντες σ' αυτά τα εκπαιδευτικά ταξίδια είχαν την ευκαιρία να συνομιλήσουν με μεγάλους φιλοσόφους και ποιητές εκείνης της εποχής όπως ο Ρουσσώ, ο Μοντεσκιέ, ο Γκαίτε και πολλοί άλλοι. Διεύρυναν τις γνώσεις τους σε ότι αφορά τα λογοτεχνικά έργα και τις ταξιδιωτικές νουβέλες. Αυτά τα ταξίδια σιγά σιγά διευρύνθηκαν, αφού άρχισαν να συμπεριλαμβάνονται σε αυτά και άλλα στρώματα του πληθυσμού και κάνοντας τα πιο σύντομα σε διάρκεια. Οι άνθρωποι ταξίδευαν σε πούλμαν, εξερευνούσαν την ύπαιθρο και τις πόλεις, επισκέπτονταν ορόσημα για να γνωρίσουν τη φύση, τον πολιτισμό και την τέχνη και να εμβαθύνουν την κατανόησή τους (Gur, 2010). Παράλληλα με τα ταξίδια της μεσαίας τάξης που αναζητούν την εκπαίδευση και την τέχνη, αναπτύχθηκε μια μορφή ταξιδιού προσανατολισμένη προς τον πολιτισμό, τη βιομηχανία και την τεχνολογία. Πρόκειται για ταξίδια συγκέντρωσης πληροφοριών που καθοδηγήθηκαν από επαγγελματικά συμφέροντα και οικονομικά κίνητρα. Οι εκπρόσωποι των επιχειρηματικών στρωμάτων της μεσαίας τάξης ταξίδεψαν στη Γαλλία, τη Βρετανία και τη Γερμανία με σαφή στόχο να μάθουν για την τεχνολογική πρόοδο και τις καινοτομίες της εκβιομηχάνισης. Ενδιαφέρονταν για τις τρέχουσες εξελίξεις στον τομέα του εμπορίου, της γεωργίας, της βιομηχανίας, της τεχνολογίας και της μεταποίησης, τις οποίες εξέτασαν μέσω άμεσης επαφής τους με τα άτομα που εξασκούσαν τα συγκεκριμένα επαγγέλματα.

Σημαντικές αλλαγές γίνονται μετά τον 19^ο αιώνα και κυρίως τον 20^ο αιώνα όπου ο τουρισμός άρχισε να εμφανίζεται με τη σύγχρονη μορφή του. Ορόσημο αποτελεί το τέλος των εχθροπραξιών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι μετακινήσεις για λόγους τουρισμού είναι εμφανείς αλλά ακόμη περιορισμένες στις ανώτερες οικονομικά τάξεις. Ο τουρισμός λειτουργούσε ως προνόμιο της αριστοκρατίας λόγω του άπλετου ελεύθερου χρόνου και των χρημάτων που είχαν (Λύτρας, 2000). Βαθμιαία όμως άρχισε να γίνεται και δικαίωμα των μη προνομιούχων και έτσι αργά και σταθερά αυξήθηκαν τα ταξίδια για λόγους αναψυχής (Ηγουμενάκης & Κραβαρίτης, 2004).

Από το 1950 μέχρι το 1980, τα τουριστικά μεγέθη δεκαπλασιάστηκαν ή και εικοσαπλασιάστηκαν. Σαν κυριότερες αιτίες της αύξησης αυτής μπορούν να αναφερθούν οι εξής (Σφακιανάκης, 2000: 256):

- Η ανάπτυξη των συγκοινωνιών και όλων των μεταφορικών μέσων (αυτοκινήτων, πλοίων, σιδηροδρόμων) ελαχιστοποίησαν την απόσταση μεταξύ των τόπων προέλευσης και προορισμού των τουριστών.

- Η αύξηση των εισοδημάτων των εργαζομένων και η μείωση των τιμών πολλών τουριστικών προϊόντων και κυρίως εκείνων του οργανωμένου τουρισμού (τουριστικών πακέτων).

- Το ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης των πολιτών και η αύξηση του αριθμού εκείνων με πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Μελέτες έδειξαν ότι η τουριστική δραστηριότητα των ανθρώπων αυξάνεται ανάλογα με την εκπαίδευσή τους.

- Η είσοδος στην τουριστική αγορά των «ενεργών» συνταξιούχων, δηλαδή των ανθρώπων τρίτης ηλικίας καθώς επίσης και ομάδων πληθυσμού όπως φτωχοί και άτομα με ειδικές ανάγκες οι οποίοι είχαν αποκλεισθεί από την αγορά αυτή τα προηγούμενα χρόνια.

- Η αναγνώριση του τουρισμού σαν κοινωνικού αγαθού και η υποχρέωση της πολιτείας να προωθήσει την τουριστική ανάπτυξη και να κάνει τα τουριστικά προϊόντα προσιτά σε όλους.

- Η εμπορευματοποίηση του τουρισμού από τους τουριστικούς επιχειρηματίες που για να αυξήσουν τον αριθμό των τουριστών / πελατών τους εφαρμόζουν όλους τους νόμους και τα μέσα της αγοράς, των πωλήσεων και του marketing.

- Η αύξηση των οικογενειακών, ατομικών, κοινωνικών αναγκών καθώς και των ψυχοσωματικών επιβαρύνσεων ωθούν τους ανθρώπους που ζουν σε αστικά κέντρα να κάνουν τουρισμό και να αναζητήσουν μέσω αυτού την ελευθερία τους στην εξοχή, στη θάλασσα, κτλ ώστε να βρουν την ισορροπία τους πνευματικώς και σωματικώς.

Στη σύγχρονη εποχή, ο τουρισμός έχει καταστεί ένας σημαντικός κλάδος της παγκόσμιας οικονομίας και αποτελεί καθοριστικό χαρακτηριστικό των σύγχρονων βιομηχανικών εθνών. Ο τουρισμός διασχίζει τα σύνορα, χωρικά, χρονικά, κοινωνικά και πολιτιστικά. Διάφοροι παράγοντες προκάλεσαν αυτήν την έκρηξη, συμπεριλαμβανομένης της αυξανόμενης ευημερίας, της αστικοποίησης, της άνευ προηγουμένου κατασκευής δικτύων μεταφοράς και επικοινωνιών και της αύξησης του ελεύθερου χρόνου ως αποτέλεσμα της μείωσης του ωραρίου εργασίας, οι οποίες διαμορφώθηκαν σε όλα τα στάδια της κοινωνικοποίησης (Gur, 2010).

Το μέγεθος όμως αυτής της τεράστιας έκρηξης του τουρισμού δημιούργησε πολλές ανεπάρκειες στα μεταφορικά μέσα, τους ταξιδιωτικούς οδηγούς και τα τουριστικά καταλύματα. Αυτές τις ανεπάρκειες διαπίστωσε ο Thomas Cook και θεώρησε πως είναι επιτακτική η ανάγκη οργάνωσης των τουριστικών ταξιδιών, η πληροφόρηση της πελατείας, η συνένωση όλων των μεταβλητών του ταξιδιού σε μία και η τιμολόγησή του. Όλα αυτά οδήγησαν τον Thomas Cook να εφεύρει το λεγόμενο «ομαδικό ταξίδι» λαμβάνοντας υπόψη την ανάγκη των μεσαίων εισοδηματικών τάξεων για ταξίδι αναψυχής, δημιουργώντας πακέτα διακοπών σε προσιτές τιμές πράγμα που αύξησε περισσότερο τις τουριστικές ροές (Βαρβαρέσος, 2000).

Επίσης, η μαζικοποίηση αυτή γέννησε την αναγκαιότητα της προώθησης του εσωτερικού τουρισμού. Μια τέτοιου είδους ανάπτυξη, δημιούργησε μια νέα φιλοσοφία. Ο τουρισμός καθίσταται κοινωνική αναγκαιότητα, γίνεται αναπόσπαστο τμήμα του ελεύθερου χρόνου και αντιμετωπίζεται με τον ίδιο τρόπο όπως το δικαίωμα στη μόρφωση και τη δημοκρατία. Οι παράγοντες που συνέβαλαν στην

ανάπτυξη του εσωτερικού τουρισμού και μετέπειτα στο διεθνή ήταν (Βαρβαρέσος, 2000:36):

- Οι εκδόσεις. Οι ταξιδιωτικοί οδηγοί πολλαπλασιάζονται και βελτιώνονται.
- Οι ταξιδιωτικές οργανώσεις. Αυτές πολλαπλασιάζονται τον 20^ο αιώνα, αυξάνοντας τον αριθμό των τουριστικών προϊόντων και των τουριστικών προορισμών.
- Η τουριστική νομοθεσία. Το κράτος νομοθετεί, προκειμένου να προστατεύσει τους αρχαιολογικούς χώρους, το φυσικό περιβάλλον κ.λ.π. Ρυθμίζει νομοθετικά τα τουριστικά επαγγέλματα και δημιουργεί κρατικούς οργανισμούς τουρισμού.

Όλα αυτά παρατηρούμε ότι αποτελούν εξελίξεις που συνάγονται από τις κοινωνικό-οικονομικές αλλαγές που χαρακτήριζαν την κάθε εποχή, τις πολιτικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις των λαών. Συνολικά συνέβαλλαν στο να διαμορφωθεί ο τουρισμός με τη μορφή που έχουμε σήμερα, ένας αέναος αγώνας αλλαγής και ανάπτυξης του σύγχρονου κόσμου (Ηγουμενάκης & Κραβαρίτης, 2004).

2.1.2 Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ: ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΙΑΣ ΧΩΡΑΣ

Η σημασία του τουρισμού στην οικονομία μιας χώρας ήταν και είναι καίριας σημασίας για πολλούς λόγους. Αποτελεί έναν σημαντικό οικονομικό κλάδο παγκοσμίως. Γύρω στα μέσα του 20^{ου} αιώνα η βιομηχανία του τουρισμού ως οικονομικό φαινόμενο ήταν πολύ περιορισμένο. Σαν παραγωγική δραστηριότητα ήταν «συμπτωματική, ευκαιριακή και άναρχη» (Ηγουμενάκης & Κραβαρίτης, 2004).

Η οικονομική της σημασία με τους σύγχρονους όρους θα εμφανιστεί μετά από πολλά χρόνια. Πλέον στη σύγχρονη εποχή θεωρείται αν όχι η πιο προσοδοφόρα, μία από τις μεγαλύτερες πηγές οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας. Η σημασία του εισερχόμενου συναλλάγματος είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς καλύπτει τυχόν ανισορροπίες στο παθητικό ισοζύγιο μιας χώρας. Πέραν του ισοζυγίου όμως, το συνάλλαγμα που εισέρχεται μέσω του τουρισμού έχει αποδειχθεί πως διαχέεται σε μια σειρά διαφόρων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας. Για παράδειγμα, οι τουρίστες μέσω της αγοράς κάποιων προϊόντων ή και τη χρήση υπηρεσιών ενισχύουν την εγχώρια αγορά ενισχύοντας περισσότερους από έναν κλάδο (Ηγουμενάκης & Κραβαρίτης, 2004).

Άλλη μια σημαντική παράμετρος της ύπαρξης τουριστικής βιομηχανίας σε μια χώρα είναι και το άνοιγμα νέων θέσεων εργασίας. Ο τουρισμός αποτελεί έναν καλό «εργοδότη» που προσφέρει έναν ικανοποιητικό αριθμό θέσεων εργασίας εποχικού χαρακτήρα. Μ' αυτό τον τρόπο ενισχύονται τα ατομικά εισοδήματα σε πρώτο επίπεδο, σε δεύτερο επίπεδο αναπτύσσοντας τις περιφερειακές περιοχές, αυξάνοντας δηλαδή το χαμηλό δείκτη οικονομικής τους δραστηριότητας και σε τρίτο επίπεδο εξασφαλίζοντας ανάπτυξη και φορολογικά έσοδα για την τοπική αυτοδιοίκηση και το ίδιο το κράτος. Όλα αυτά πραγματοποιούνται φυσικά κάτω από οργανωμένες και προγραμματισμένες συνθήκες, με έναν συνδυασμό του πρωτογενούς και του δευτερογενούς τομέα, με προσεκτικό έλεγχο ώστε να επέλθουν

οι θετικές επιδράσεις του τουρισμού και να περιοριστούν οι όποιες αρνητικές επιδράσεις (Ηγουμενάκης & Κραβαρίτης, 2004).

Άλλη μια κατηγοριοποίηση της οικονομικής συμβολής του τουρισμού αφορά (Τσάρτας & Κοκκώσης, 2001: 29-31):

- **Απασχόληση.** Ο τουρισμός είναι τομέας έντασης εργασίας και δημιουργεί συχνά πολλές θέσεις εργασίας. Βέβαια, ο εποχικός χαρακτήρας της λειτουργίας του συνήθως επηρεάζει και τα χαρακτηριστικά αυτής της απασχόλησης, η οποία είναι σε μεγάλο ποσοστό εποχική, ανειδίκευτη και περιστασιακή. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συμβολή του στην ενίσχυση της αυτοαπασχόλησης (τουριστικές επιχειρήσεις, εμπορικά καταστήματα κ.λ.π.). Πολλές φορές η απασχόληση στον τουρισμό συνδυάζεται και με παράλληλη απασχόληση σε κάποιο άλλο κλάδο οικονομίας (π.χ. γεωργία, βιομηχανία), με αποτέλεσμα τη γενικότερη αύξηση των οικογενειακών εισοδημάτων.
- **Περιφερειακή ανάπτυξη.** Πολλές είναι οι περιπτώσεις όπου ο τουρισμός έχει συμβάλει στην ενίσχυση της ανάπτυξης περιφερειών αποβιομηχανοποιημένων, γεωγραφικά απομονωμένων, ορεινών και μειονεκτικών ή με υποβαθμισμένο αγροτικό τομέα. Η ανάπτυξη του τουρισμού αύξησε τα εισοδήματα, την απασχόληση, τις επενδύσεις και διεύρυνε την παραγωγική βάση της τοπικής οικονομίας, με αποτέλεσμα να σταματήσει η μετανάστευση και να βελτιωθεί το επίπεδο και η ποιότητα ζωής, ειδικότερα δε στις περιοχές που διαθέτουν πλούσιους τουριστικούς πόρους, η ανάπτυξη είναι εξαιρετικά δυναμική σε ετήσιους ρυθμούς.
- **Πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στην τοπική οικονομία.** Έχουν γίνει προσπάθειες να εκτιμηθούν οι πολλαπλασιαστικές επιδράσεις της τουριστικής ανάπτυξης στους υπόλοιπους κλάδους της εθνικής ή τοπικής οικονομίας. Παρά τις διαφορετικές τελικές εκτιμήσεις, από τη λειτουργία ενός κοινού «πολλαπλασιαστή του τουρισμού», κοινή είναι η εκτίμηση ότι υπάρχουν θετικές επιδράσεις σε πολλούς κλάδους, οι δραστηριότητες των οποίων σχετίζονται με τον τουρισμό, όπως βιομηχανία, βιοτεχνία, κατασκευές, γεωργοκτηνοτροφία, υπηρεσίες, μεταφορές, εμπόριο κ.τ.λ. Οι θετικές δε αυτές επιδράσεις καταγράφηκαν σε περιοχές και χώρες με πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά ανάπτυξης.
- **Ισοζύγιο πληρωμών.** Δυο ζητήματα κυρίως έχουν αναλυθεί: α) Η επιβάρυνση του ισοζυγίου πληρωμών των τουριστικών χωρών από την ανάγκη να εισαγάγουν είδη και προϊόντα αναγκαία για τη λειτουργία του τουριστικού τομέα. β) Η θετική επίδραση των συναλλαγματικών εισροών από τον τουρισμό στο ισοζύγιο.
- **Φορολογικά έσοδα για το κράτος.** Οι επενδύσεις στον ευρύτερο τουριστικό τομέα αλλά και η ιδιότητα του τουρισμού να ενισχύει δυναμικά τη δημιουργία πολλών μικρών επιχειρήσεων στις περιοχές όπου αναπτύσσεται, οδηγούν στην αύξηση των φορολογικών εσόδων.
- **Πληθωρισμός και αύξηση των τιμών της γης σε τοπικό επίπεδο.** Έχει παρατηρηθεί ότι ο τουρισμός συχνά δημιουργεί πληθωριστικές πιέσεις, με αποτέλεσμα να αυξάνεται το κόστος ζωής σε τοπικό

επίπεδο, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου η ανάπτυξη του είναι μαζική και οργανωμένη. Συχνά επίσης, εξαιτίας και της ταχύτητας οικοπεδοποίησης, υπάρχει υπερβολική αύξηση στις τιμές της γης, γεγονός που σχετίζεται και με τη γενικότερη τάση για χωρική επέκταση των δραστηριοτήτων του, ιδιαίτερα στις περιοχές με μαζικό οργανωμένο τουρισμό, όπου υπάρχει και μεγαλύτερη ζήτηση.

Οι οικονομικές επιδράσεις του διεθνούς τουρισμού δεν είναι μόνο οι υλικές επιδράσεις της τουριστικής ανάπτυξης και οι διαθρωτικές αλλαγές, που συντελούνται στην περιοχή ενός τουριστικού προορισμού μιας αναπτυσσόμενης χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, αλλά και αυτές που αναπόφευκτα οδηγούν και σε μια αύξηση τόσο του μόνιμου όσο και του προσωρινού πληθυσμού της. Κατά συνέπεια ο διεθνής τουρισμός αποτελεί ένα δυναμικό παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης και προόδου, από τον οποίο επηρεάζονται πολλά μεμονωμένα άτομα και οργανισμοί, καθώς επίσης οικονομίες σε όλα τα επίπεδα και συγκεκριμένα σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο (Ηγουμενάκης, 2000:60)

Στις σύγχρονες κοινωνίες ο τουρισμός αναπτύσσεται με γρήγορους ρυθμούς και σύμφωνα με τα πρόσφατα στατιστικά δεδομένα συγκεκριμένα για την Ελλάδα το 2016 ξεπέρασε τα 27,5 εκατομμύρια διεθνών τουριστών όταν σύμφωνα με τον ΣΕΤΕ (Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων) έκανε λόγο το 2013 για διεθνείς αφίξεις από 22-24 εκατομμύρια το 2020. Το 2017 ήταν μια χρονιά ρεκόρ για τον εισερχόμενο τουρισμό στην Ελλάδα με 27,2 εκ. αφίξεις και €14,2 δισ. έσοδα. Επιπλέον, η χώρα υποδέχθηκε 3 εκ. τουρίστες με κρουαζιέρα, οι οποίοι εισέφεραν στην εθνική οικονομία €462 εκ. Συνυπολογίζοντας τα έσοδα και από άλλες δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τουρισμό (αεροπορικές και θαλάσσιες μεταφορές, εσωτερικός τουρισμός, επενδύσεις κλπ.), το σύνολο των εσόδων που δημιούργησε ο τουρισμός για την χώρα ανήλθε σε €18,3 δισ., ποσό που αντιπροσωπεύει το 10,3% του ΑΕΠ της χώρας. Λαμβάνοντας υπόψη και τις θετικές πολλαπλασιαστικές επιπτώσεις λόγω των δαπανών που προκαλούνται από τους προμηθευτές του τουρισμού και τους εργαζόμενους σε αυτόν, η συνολική συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ της χώρας εκτιμάται από € 40,2 δισ. έως € 48,5 δισ., δηλαδή από 22,6% έως 27,3% του ΑΕΠ. Τα μεγέθη αυτά είναι τα υψηλότερα που έχει επιτύχει ποτέ η τουριστική δραστηριότητα στην Ελλάδα. Παράλληλα, στην αιχμή του στο τρίτο τρίμηνο, οι εργαζόμενοι στον τουρισμό αντιπροσώπευαν το 16,9% του συνόλου, με τη συνολική (άμεση και έμμεση) συνεισφορά στην απασχόληση να υπερβαίνει το 35%. (www.sete.gr).

Αυτό που κάνει τον τουρισμό να ξεχωρίζει από άλλους κλάδους είναι ότι αποτελεί μια άυλη εξαγωγική βιομηχανία. Δεν είναι δηλαδή μια βιομηχανία που εξάγει προϊόντα από χώρα σε χώρα αλλά ουσιαστικά οι επισκέπτες «αγοράζουν τουριστικές εμπειρίες». Γι' αυτό λοιπόν είναι απαραίτητες οι οργανωμένες υποδομές, ο προστατευτικός έλεγχος, καθώς μιλάμε για ένα ασταθές εποχιακό προϊόν που μπορεί να υποστεί διακυμάνσεις και αλλαγές λόγω πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών επιδράσεων. Κάτω όμως από προγραμματισμένη διαχείριση ο τουρισμός μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά στην οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας (Ηγουμενάκης & Κραβαρίτης, 2004).

Ωστόσο, δεν υπάρχει ακόμα συμφωνία τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εμπειρικό επίπεδο για το αν ο τουρισμός προωθεί την οικονομική δραστηριότητα ή οικονομική δραστηριότητα οδηγεί σε αύξηση του τουρισμού. Αυτό θα μπορούσε να οφείλεται στο γεγονός ότι οι μεταβολές στις οικονομικές και / ή τουριστικές συνθήκες μπορούν να αλλάξουν τη φύση και το μέγεθος της σχέσης μεταξύ αυτών των δύο. Παρ' όλα αυτά, η εξέτασή αυτής της σχέσης έχει αγνοηθεί σε μεγάλο βαθμό στη

βιβλιογραφία. Αυτή τη σχέση αποπειράται να ερευνηθεί, δηλαδή η σχέση μεταξύ της ανάπτυξης του τουρισμού και της οικονομικής ανάπτυξης, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στον χρονικό και μεταβλητό χαρακτήρα της και τη σχέση της με την παγκόσμια χρηματοπιστωτική και ευρωπαϊκή κρίση χρέους (Antonakakis et.al, 2015). Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνάς των Antonakakis et al. (2015) η σχέση τουρισμού-οικονομικής ανάπτυξης δεν είναι σταθερή με την πάροδο του χρόνου από άποψη μεγέθους. Πιο σημαντικό όμως είναι ότι παρέχει νέα στοιχεία στο ότι όχι μόνο το μέγεθος αλλά και η κατεύθυνση αυτής της οικονομικής ανάπτυξης και η σχέση της με την τουριστική ανάπτυξη με την πάροδο του χρόνου αλλάζουν. Το τελευταίο υποδηλώνει ότι η ίδια χώρα μπορεί να ζήσει οικονομικά υπό την ηγεσία του τουρισμού της ανάπτυξης ή της οικονομικής ανάπτυξης του τουρισμού σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Αποδεικνύουν δε, ότι παρουσιάζονται αλλαγές κατά τη διάρκεια σημαντικών οικονομικών γεγονότων, όπως η μεγάλη ύφεση του 2007 και η κρίση χρέους της Ευρωζώνης το 2010. Τέλος, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι ο αντίκτυπος αυτών των οικονομικών γεγονότων στη σχέση μεταξύ του τουριστικού τομέα και της οικονομίας είναι πιο έντονη στην Κύπρο, την Ελλάδα, την Πορτογαλία και την Ισπανία, οι οποίες είναι οι ευρωπαϊκές χώρες που έχουν σημειώσει τη μεγαλύτερη οικονομική ύφεση από το 2009. Αυτά τα αποτελέσματα είναι ιδιαίτερα σημαντικά για τους φορείς χάραξης πολιτικής, υποδηλώνοντας ότι ο στρατηγικός σχεδιασμός της επέκτασης του τουριστικού τομέα, όταν αποσκοπεί στην τόνωση της εθνικής οικονομίας και αντίστροφα, θα πρέπει να λάβει υπόψη αυτή τη χρονικά μεταβαλλόμενη σχέση.

Οι σύγχρονοι μελετητές (Brida & Lanzilotta, 2016; Brida & Cortes-Jimenez, 2016; Gunduz & Hatemi, 2005; Kim, Chen & Jang, 2006; Mérida & Golpe, 2016; Tugcu, 2014) έχουν θέσει το βασικό ερώτημα κατά πόσο η τουριστική ανάπτυξη συμβάλλει στη συνολική οικονομική ανάπτυξη. Με άλλα λόγια, οι ερευνητές έχουν προσπαθήσει να διερευνήσουν και να καθορίσουν την αιτιώδη σχέση μεταξύ της συνολικής οικονομικής ανάπτυξης και της ανάπτυξης του τουρισμού σε συγκεκριμένες χώρες ή περιοχές. Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών παραμένουν ασαφή καθώς κάποιες από αυτές βρίσκουν ότι υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ της τουριστικής ανάπτυξης και της οικονομικής ανάπτυξης γενικά (Brida & Lanzilotta, 2016; Clerides & Adamou, 2010; Cortes-Jimenez & Pulina, 2010; De Vita & Kyaw, 2016; Husein & Kara, 2011), ενώ άλλες έδειξαν πως ο τουρισμός υποστηρίχθηκε από την γενικευμένη οικονομική ανάπτυξη έως και το 2010, οπότε δεν μιλάμε για έναν ανεξάρτητο οικονομικό κλάδο που αποφέρει έσοδα (Aslan, 2013; Payne & Mervar, 2010). Υπάρχει επίσης και η άποψη πως τουριστική ανάπτυξη και οικονομία συνυπάρχουν σε μια αμφίδρομη υποστήριξη (Brida, Lanzilotta, Pereyra & Pizzolon, 2015; Demiroz & Ongan, 2005; Lee & Chang, 2008; Tang & Ozturk, 2017) ενώ άλλες μελέτες δεν έχουν διαπιστώσει καμιά σχέση μεταξύ της οικονομικής ανάπτυξης και της τουριστικής ανάπτυξης (Merida & Golpe, 2016; Tugcu, 2014).

Μέσα από αυτές τις ποικίλες τεχνικές που διερευνούν τη σχέση μεταξύ του τουρισμού και της οικονομικής ανάπτυξης, έχουν αναδυθεί τέσσερις συμπληρωματικές θεωρητικές προσεγγίσεις (υποθέσεις), οι οποίες τοποθετούνται ως προς τη σχέση αυτή. Η πρώτη θεωρητική προσέγγιση χαρακτηρίζεται ως τουρισμός που οδηγεί στην ανάπτυξη (tourism-led growth hypothesis) και υποστηρίζει πως η τουριστική ανάπτυξη τονώνει την οικονομική ανάπτυξη ενός τόπου, καθώς αυξάνει τις αφίξεις τουριστών και οι εισπράξεις από τον τουρισμό οδηγούν στη συνέχεια σε αύξηση της οικονομικής ανάπτυξης, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι επενδύσεις στον τομέα του τουρισμού θα προκαλέσουν οικονομική ανάπτυξη αυξάνοντας το εισόδημα στο σημερινό εργατικό δυναμικό και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας εντός και εκτός της τουριστικής βιομηχανίας. Ταυτόχρονα όμως υποστηρίζει και την αντίθετη

άποψη όπου και εάν υπάρξει μείωση των τουριστικών δραστηριοτήτων θα επέλθει και οικονομική ύφεση. (Dogru & Bulut, 2018).

Η δεύτερη προσέγγιση ονομάζεται υπόθεση διατήρησης (conservation hypothesis). Η υπόθεση διατήρησης σύμφωνα με τους Payne & Mervar (2010) και Aslan (2013), προϋποθέτει ότι η οικονομική ανάπτυξη προκαλεί την ανάπτυξη του τουρισμού. Με άλλα λόγια, η αύξηση των οικονομικών δραστηριοτήτων ενθαρρύνει την ανάπτυξη του τουρισμού και την δημιουργία ανάγκης για τουρισμό. Αν και η υπόθεση της διατήρησης υποστηρίζει ότι η οικονομική ανάπτυξη προκαλεί την τουριστική ανάπτυξη και επομένως η ανάπτυξη σε ολόκληρη την οικονομία αυξάνει την τουριστική ζήτηση, η υπόθεση αυτή υποδεικνύει ότι η μείωση των οικονομικών δραστηριοτήτων θα μειώσει σημαντικά την τουριστική ζήτηση.

Η τρίτη προσέγγιση ονομάζεται υπόθεση ανατροφοδότησης (feedback hypothesis) και υποδηλώνει ότι η οικονομική ανάπτυξη και η ανάπτυξη του τουρισμού είναι έντονα αλληλεξαρτώμενες και μπορεί να λειτουργήσουν ως συμπληρωματικές. Διαφορετικά όμως, η ανάπτυξη της υπερπαραγωγής μιας χώρας προωθεί την ανάπτυξη της τουριστικής ανάπτυξης και αντιστρόφως. Η υπόθεση ανατροφοδότησης υποδηλώνει ότι οι επενδύσεις κεφαλαίου σε άλλους τομείς της οικονομίας οδηγούν στην ανάπτυξη του τουρισμού και οι επενδύσεις στην τουριστική βιομηχανία προκαλούν υπερβολική οικονομική ανάπτυξη (Al-Mulali, Fereidouni, Lee, & Mohammed, 2014; Aslan, 2013; Demiroz & Ongan, 2005; Lee & Chang, 2008; Massidda & Mattana, 2012; Tugcu, 2014).

Η τελευταία υπόθεση ονομάζεται υπόθεση της ουδετερότητας (neutrality hypothesis) θέτει ένα εντελώς αδιάφορο επιχείρημα στις παραπάνω θεωρίες, καθώς υποδηλώνει ότι δεν υπάρχει καμιά αιτιώδης σχέση μεταξύ τουριστικής ανάπτυξης και οικονομικής ανάπτυξης. Σύμφωνα με την υπόθεση της ουδετερότητας, η οικονομία και η τουριστική ανάπτυξη είναι ανεξάρτητες, δηλαδή η ανάπτυξη του τουρισμού δεν προκαλεί ανάπτυξη στη συνολική οικονομία και αντιστρόφως.

Οι Aslan (2013), Katircioglu (2009) και Tugcu (2014) υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ τουριστικής ανάπτυξης και οικονομικής ανάπτυξης.

Οι Isik et.al (2018), διερεύνησαν πρόσφατα τη σύνδεση μεταξύ τουριστικής ζήτησης, κατανάλωσης ανανεώσιμης ενέργειας και οικονομικής ανάπτυξης στην Τουρκία και την Κίνα. Στη συσχέτιση μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και τουρισμού, τα ευρήματα έδειξαν πως υπάρχει αιτιώδης σχέση μεταξύ της ανάπτυξης του τουρισμού και της οικονομικής ανάπτυξης. Η παρούσα μελέτη υποστηρίζει την υπόθεση της τουριστικής ανάπτυξης, η οποία υποδηλώνει ότι ο τουρισμός αποτελεί μείζον τμήμα της συνολικής τουρκικής και κινεζικής οικονομίας και οι επενδύσεις στον τουριστικό κλάδο προκαλούν οικονομική ανάπτυξη. Αντίστροφα, η μείωση της ζήτησης στον τουρισμό θα προκαλούσε μείωση αυτής της ανάπτυξης. Επίσης, γίνεται μια προσπάθεια μελέτης της υποθετικής τουριστικής κίνησης στην Ισπανία, υποδεικνύοντας ότι η ανάπτυξη της ισπανικής οικονομίας εξαπλώνεται σε όλη την τουριστική βιομηχανία. Με άλλα λόγια, το αυξημένο εισόδημα και η προσθήκη νέων θέσεων εργασίας σε άλλους τομείς της οικονομίας έχουν έμμεσες επιπτώσεις στην τουριστική ανάπτυξη. Ακόμη στη Γερμανία υποστηρίχθηκε η υπόθεση της ανατροφοδότησης. Η μελέτη διευρύνθηκε και σε άλλες χώρες. Για παράδειγμα, δεν διαπιστώθηκε αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ανάπτυξης του τουρισμού και της οικονομικής ανάπτυξης στη Γαλλία, την Ιταλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες, γεγονός που υποστηρίζει την υπόθεση ουδετερότητας. Τα αποτελέσματα αυτά υποδηλώνουν ότι η οικονομική ανάπτυξη και η ανάπτυξη του τουρισμού εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό στη Γερμανία, ενώ δεν υπάρχει σημαντική σχέση μεταξύ του τουρισμού και

της συνολικής οικονομικής ανάπτυξης στη Γαλλία, την Ιταλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες.

2.1.3. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΨΥΧΙΣΜΟ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

Ο τουρισμός εκτός από τα μεγάλα οικονομικά οφέλη, αποφέρει και οφέλη στον ψυχισμό των ανθρώπων. Είναι ουσιαστικά μια άυλη επένδυση των ανθρώπων σε δραστηριότητες αναψυχής σε ποικίλους τομείς και περιοχές. Μια ανθρώπινη ανάγκη για τουριστικό ταξίδι που προήλθε από την κατάκτηση του ελεύθερου χρόνου από τους εργαζομένους. Το τουριστικό ταξίδι θεωρήθηκε μεταπολεμικά μια μεγάλη ανάγκη των ανθρώπων καθώς εκτός από ξεκούραση προσδίδει στο άτομο μια κοινωνική άνοδο μέσα από την περιήγηση σε άλλους τόπους και συνήθειες (Λύτρας, 2004).

Η περίοδος των διακοπών σηματοδοτεί μια αλλαγή ρόλων των ενήλικων ατόμων καθώς αποβάλλουν τους καθημερινούς ρόλους ρουτίνας και αλλάζουν το περιεχόμενο της ζωής τους για περιορισμένο χρονικό διάστημα (Λύτρας, 2004). Αντίθετα λοιπόν με την καθημερινή ρουτίνα η περίοδος των διακοπών δίνει τη δυνατότητα στον ταξιδιώτη να ανακαλύψει νέους ρόλους, όπως το να γνωρίσει καινούριους τόπους, να ασχοληθεί με την πνευματική και πολιτιστική ζωή, να αθληθεί, να διαβάσει ή ακόμη και να γνωρίσει τόπους θρησκευτικού ενδιαφέροντος (Λύτρας, 2004).

Πλέον στη σύγχρονη εποχή μαζί με την αφηρημένη έννοια της αναψυχής ως ανθρώπινη ψυχολογική ανάγκη έχουν προκύψει και άλλοι τομείς που γίνονται εμφανείς στο σύγχρονο οικοδόμημα των ψυχολογικών αναγκών. Αυτοί είναι (Λύτρας, 2004:64) :

- Η απομάκρυνση από την καθημερινότητα και τη ρουτίνα της επαγγελματικής ζωής.
- Η ξεκούραση του οργανισμού όχι μόνο από τον κάματο της εργασίας, αλλά και από μια σειρά σύγχρονων ψυχοσωματικών παθήσεων (λ.χ. άγχος, στρες, ένταση κ.λ.π.) που μαστίζουν τον σύγχρονο άνθρωπο.
- Η αλλαγή των διαθέσεων της προσωπικότητας στη διάρκεια αυτού του περιορισμένου χρονικού διαστήματος των διακοπών.
- Η ψυχολογική ισορροπία που επέρχεται με την ενασχόληση με νέα πράγματα, νέες παραστάσεις, με αλλαγές ή παραλλαγές των κύριων κοινωνικών ρόλων κ.λ.π.
- Η προσπάθεια πολλών και διαφορετικών φορέων του τουριστικού κυκλώματος να δοθεί στον καταναλωτή η ευχέρεια κάλυψης κάποιων μη συνηθισμένων αναγκών για το υπόλοιπο διάστημα χρόνου.
- Η απάμβλυνση από τις περιβαλλοντολογικές και οικολογικές δυσμορφίες του ανθρώπου των αστικών κέντρων και των βιομηχανικών περιοχών.

- Η δυνατότητα σύναψης νέων διαπροσωπικών σχέσεων που στη διάρκεια της τουριστικής αναψυχής συντελούνται πολύ πιο εύκολα.
- Η ελευθερία των πράξεων και η δυνατότητα αλλαγής της εν γένει συμπεριφοράς στη διάρκεια των διακοπών και τόσα άλλα (Λύτρας, 2004).

Οι ψυχολογικοί παράγοντες που συνδέονται με τα οφέλη του τουρισμού στον ψυχισμό του ανθρώπου έχουν κατηγοριοποιηθεί και περιλαμβάνουν (Gee et al., 2004: 76-79):

- Την πολιτιστική εμπειρία που τροφοδοτείται από την ανάγκη του ανθρώπου να γνωρίσει άλλους πολιτισμούς, τόπους και τρόπους ζωής.
- Τον ελεύθερο χρόνο και τη διαφυγή από την καθημερινότητα που ικανοποιούν τις ανάγκες του ανθρώπου για ανεξαρτησία, απελευθέρωση από την καταπίεση και τις έμμονες ιδέες του και την κατανόηση, την επικοινωνία και, γενικότερα τις σχέσεις με τους άλλους συνανθρώπους.
- Τις προσωπικές αξίες που αποτελούν ένα από τα σπουδαιότερα κίνητρα πραγματοποίησης ταξιδιών.
- Την κοινωνική επαφή που είναι ιδιαίτερως σημαντική στις μέρες μας δεδομένης τόσο της καθημερινότητας και του έντονου τρόπου ζωής όσο και του ότι ο άνθρωπος είναι κοινωνικό όν και έχει ανάγκη την επικοινωνία με άλλους ανθρώπους.
- Τις κοινωνικές τάσεις που εκφράζουν πολλές φορές την ανάγκη του ανθρώπου για κοινωνική επίδειξη προβαίνοντας σε φαινόμενα κοινωνικού μιμητισμού και συμμόρφωσης με τις τάσεις της κοινωνίας ως προς τους "in" τουριστικούς προορισμούς ή αυτούς που θα τον βοηθήσουν να συναναστραφεί με άτομα των ανωτέρων κοινωνικών στρωμάτων.

Σύμφωνα και με τον Feldman (2008), σε ένα τουριστικό πλαίσιο μπορεί να υπάρχουν λίγα και μακροπρόθεσμα οφέλη. Τα χαρούμενα συναισθήματα υπερτερούν σ' έναν τουρίστα όταν βρίσκεται σε διακοπές. Τις ονομάζει ευδαιμονικές εμπειρίες, μέσα στις οποίες οι τουρίστες πολλές φορές ασχολούνται με τους κατοίκους της περιοχής και τους βοηθούν μέσω εθελοντικής εργασίας ή φιλανθρωπίας. Αυτές οι εμπειρίες μπορεί να τους οδηγήσουν σε αυτό-ανάπτυξη και να τους μεταμορφώσει ως προσωπικότητες. Ωστόσο, αν και μερικές μορφές τουρισμού μπορούν να προσφέρουν περισσότερα ευδαιμονικά ή μακροπρόθεσμα οφέλη (π.χ. του τουρισμού ευεξίας, του εθελοντικού τουρισμού, των δραστηριοτήτων υποστήριξης φιλανθρωπίας, ορεινός τουρισμός), η πλειοψηφία των τουριστικών εμπειριών δεν θα το προσφέρει.

Ο Seligman (2002) εισήγαγε ένα αυθεντικό μοντέλο ευτυχίας, στο οποίο διακρίνει τους όρους της ευχάριστης ζωής, της καλής ζωής και της ουσιαστικής ζωής σε μια προσπάθεια να καταλάβουμε τι είναι πραγματικά η ευημερία και πώς αυτές οι τρεις διαφορετικές «ζωές» συμβάλλουν στην ικανοποίηση του ατόμου. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η καλή και η ουσιαστική ζωή, που σχετίζονται

με την ευδαιμονία, οδηγούν σε μεγαλύτερη ικανοποίηση από μια ζωή ευχαρίστησης που θεωρείται ως «το κερασάκι στην τούρτα». Σε ότι αφορά τον τουρισμό, αυτά τα τρία στοιχεία μπορούν να συνδεθούν με τον όρο διακοπές, οι οποίες προσφέρουν ένα συνδυασμό απόλαυσης και ηδονισμού (δηλ. διασκέδαση), αλτρουιστικών δραστηριοτήτων (π.χ. φιλικές προς το περιβάλλον ή προς όφελος των τοπικών κοινοτήτων) και σημαντικές εμπειρίες (π.χ. εκπαίδευση, αυτό-ανάπτυξη).

Οι Mitas, Nawijn και Jongsma (2016) υποστηρίζουν ότι οι διακοπές γενικά βελτιώνουν τα θετικά συναισθήματα κατά τη διάρκεια μιας τουριστικής εμπειρίας. Επίσης και τα τουριστικά γεγονότα και οι περιστάσεις μπορούν να επηρεάσουν την ευημερία, τη διάρκεια των διακοπών και το πόσο συχνά τα άτομα ταξιδεύουν για διακοπές κατά τη διάρκεια ενός μόνο έτους. Ωστόσο όμως, μετά τις διακοπές η ίδια ευημερία δεν συνεχίζεται τους επόμενους μήνες.

Ο Corvo (2011) παρατήρησε έναν εύθραυστο και ανικανοποίητο εαυτό που συχνά περιμένει όλο το χρόνο για διακοπές και εστιάζει σε αυτό με μεγάλες προσδοκίες και ελπίδες. Οι Kirillova & Lehto (2015) απορρίπτουν την ιδέα ότι οι τουρίστες δεν είναι ικανοποιημένοι και ευχαριστημένοι από την καθημερινότητά τους και ότι όταν είναι μόνο ή κυρίως σε διακοπές μπορούν πραγματικά να βρουν μια διέξοδο για να ανακάμψουν και να αισθάνονται πραγματικά ευτυχημένοι. Στην έρευνα τους οι McCabe & Johnson (2013) υποστήριξαν την ιδέα ότι οι διακοπές μπορούν να προσφέρουν περισσότερα οφέλη από βραχυπρόθεσμες ηδονικές εμπειρίες και μπορούν να συμβάλουν στη μακροπρόθεσμη ικανοποίηση από τη ζωή.

Οι Uysal, Sirgy, Woo & Kim (2015) υποστηρίζουν ότι ο αντίκτυπος της εμπειρίας των διακοπών στην υποκειμενική ευημερία μπορεί να εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από τη σημασία που αποδίδεται στον τουρισμό από τα άτομα, καθώς και στις διαφορές στο φύλο, την ηλικία, στις διαφορές του εισοδήματος, την οικογενειακή κατάσταση κλπ. Υπάρχει όμως και μια άποψη, που υποστηρίζει πως ο τουρισμός προσφέρει χώρο στα άτομα για να έρθουν σε επαφή με τον πραγματικό τους εαυτό, αφού νιώθουν ελεύθεροι, μειώνουν το άγχος τους και να διευκολύνουν έναν αυθεντικό τρόπο ζωής (McCabe & Johnson 2013)

Τέλος, ο Reisinger (2015:5) υποστηρίζει ότι: «Το ταξίδι μπορεί να προσφέρει σωματικές, ψυχολογικές, γνωστικές συναισθηματικές και πνευματικές εμπειρίες που μπορούν να αλλάξουν τις υποθέσεις, τις προσδοκίες, τις απόψεις του κόσμου και τις βασικές δομές του εαυτού. Το ταξίδι μπορεί να προσφέρει μια περιπλάνηση σε μια νέα συνείδηση, ανάπτυξη και τον ρυθμό ανάπτυξης. Αυτό το ταξίδι δημιουργεί ένα νέο νόημα, προσφέρει εκπλήρωση ανικανοποίητων αναγκών και αναπτύσσει νέες αυθεντικές εμπειρίες».

2.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Η τρομοκρατία αποτελεί έναν πολύσημο όρο εδώ και πολλούς αιώνες. «Η τρομοκρατία ως φαινόμενο δεν εμφανίζεται ξαφνικά στην σύγχρονη εποχή. Ψήγματα της ήδη υπήρχαν από την αρχαία εποχή όπου μεμονωμένα άτομα ή ομάδες χρησιμοποίησαν πολιτική βία κατά των αρχών και των ελίτ» (Μπόση, 2000:19).

Βαθαίνοντας προς τους αιώνες, περιπτώσεις άτυπων τρομοκρατικών κρίσεων καταγράφονται κατά τον 1^ο αιώνα, ανάμεσα σε Ρωμαίους και σε Εβραίους εξτρεμιστές στην Ιουδαία. Ο σκοπός της επίθεσης τους είχε πολιτική χροιά κάτι που θα χαρακτηρίσει πολλές από τις επιθέσεις που θα γίνουν σε μετέπειτα χρόνο (Μπαλωμένος, 2017).

Επιθέσεις με εξίσου πολιτική χροιά αποτελούν αυτές του Τάγματος των Δολοφόνων (Assassins). Τα μέλη του άνηκαν σε μια μουσουλμανική αίρεση με περιοχή δράσης την Μέση Ανατολή όπου και πραγματοποιούσαν δολοφονίες κυβερνητών, πολιτικών, στρατιωτικών ώστε να επιτύχουν τους πολιτικούς τους στόχους την εποχή των Σταυροφοριών (1090-1273), να εκδικηθούν και να δημιουργήσουν συμμαχίες (Μπαλωμένος, 2017).

Επιπρόσθετα ο όρος τρομοκρατία χρησιμοποιήθηκε ακόμη και στην Γαλλική Επανάσταση το 1789 από τη Λέσχη των Ιακωβίνων, δημιουργώντας τις συνθήκες για αλλαγή στο πολιτικό κατεστημένο (Μπόση, 2002).

Έπειτα από αυτά τα γεγονότα συνέβησαν πολλές τρομοκρατικές επιθέσεις μικρότερης ή μεγαλύτερης εμβέλειας σε ποικίλους στόχους. Εξαιτίας αυτής της ποικιλίας των κρίσεων ο David Rapoport χώρισε την τρομοκρατία σε τέσσερα διαφορετικά κύματα (Μπαλωμένος, 2017:32):

- Το αναρχικό κύμα
- Το αντιαποικιακό κύμα
- Το νεοαριστερό κύμα
- Το θρησκευτικό κύμα

Το αναρχικό κύμα εμφανίζεται στη Ρωσία του '80 και οφείλεται στις ενέργειες τριών Ρώσων συγγραφέων του Nechaev, Bakunin και Kropotkin. Θέλοντας να εναντιωθούν στους προνομιούχους/κεφαλαιούχους του κράτους, εξέφρασαν με την ιδεολογία τους ένα «δόγμα περί τρόμου», το οποίο επηρέασε τις μάζες, καθώς ο τρόμος είναι το πιο αποτελεσματικό όπλο κατά των συμβάσεων και κανόνων (Μπαλωμένος, 2017).

Το αντιαποικιακό κύμα (1920-1960) όπως γίνεται φανερό και από τον τίτλο του αφορά οργανωμένες επαναστατικές ομάδες, οι οποίες εναντιώνονται προκειμένου να απελευθερώσουν τις αποικίες από τους γνωστούς αποικιοκράτες της εποχής (Γάλλοι, Βρετανοί κ.α.). Επεδίωκαν με άλλα λόγια την ανεξαρτητοποίηση τους από κάθε είδους κατακτητή. Αξίζει να επισημανθεί πως αυτή την περίοδο οι επαναστάτες ονομάστηκαν για πρώτη φορά με τον όρο «τρομοκράτες» αν και αργότερα αυτοαποκαλέστηκαν «μαχητές της ελευθερίας», οι οποίοι πολεμούσαν την κρατική τρομοκρατία. Παραδείγματα αυτών των οργανώσεων της εποχής ο IRA (Ιρλανδικός Δημοκρατικός Στρατός) και το FLN (Front de Liberation National) στην Αλγερία (Rapoport, 2002).

«Το νεοαριστερό κύμα ή αλλιώς κύμα της ακραίας αριστερής τρομοκρατίας (1960-1980) είχε ως σημείο έναρξης του τον πόλεμο του Βιετνάμ. Η βαναυσότητα και οι θηριωδίες του συγκεκριμένου πολέμου οδήγησαν κάποιες ομάδες, επηρεασμένες από την μαρξιστική και λενινική ιδεολογία, να ξεσηκώσουν τον πληθυσμό του τρίτου κόσμου. Απώτερος στόχος τους η αλληλεγγύη στα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα που μάχονταν εναντίων των αποικιοκρατών και των ιμπεριαλιστών» (Μπόση, 2002:32). Γνωστότερη ομάδα το PLO (Οργάνωση για την Απελευθέρωση της

Παλαιστίνης) του Γ. Αραφάτ. Οι δράσεις τους αφορούσαν κυρίως ομηρίες και αεροπειρατείες εναντίον Ισραηλινών (1972 ομηρία Ισραηλινών αθλητών που συμμετείχαν στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Μονάχου). Οι δράσεις αυτές χρησιμοποιήθηκαν ώστε να ασκηθεί πίεση στη διεθνή κοινότητα και να υλοποιηθούν πολιτικοί στόχοι (Raparort, 2002).

Το τελευταίο κύμα ονομάστηκε θρησκευτικό (1979) καθώς οι οργανώσεις που σχηματίστηκαν είχαν έντονο θρησκευτικό φονταμενταλιστικό χαρακτήρα με κυρίαρχη θρησκεία το Ισλάμ (Raparort, 2002). Έναυσμα αυτών των οργανώσεων ήταν η Ισλαμική επανάσταση στο Ιράν, η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν και η κατάληψη του Μεγάλου Τεμένους στη Μέκκα, για την εκθρόνιση της δυναστείας των Σαούντ. «Οι πρακτικές των εξτρεμιστικών ομάδων εκτός από το λουτρό αίματος που προκάλεσαν και τις ομηρίες, προστέθηκαν και οι επιθέσεις αυτοκτονίας. Οι δράσεις αυτές έθεσαν τις βάσεις δημιουργίας της γνωστότερης τρομοκρατικής οργάνωσης της Αλ Κάιντα (Al Qaeda)» (Μπαλωμένος, 2017:36).

Σύμφωνα με πολλούς θεωρητικούς η τρομοκρατία και οι επιθέσεις της συνεχίζονται ανά τους αιώνες, πέρα και από τη δημιουργία αυτών των τεσσάρων κυμάτων. Το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στους Δίδυμους Πύργους στην Νέα Υόρκη σηματοδοτεί κατά πολλούς ένα πέμπτο κύμα τρομοκρατίας στο οποίο συμπεριλαμβάνεται τόσο η Αλ Κάιντα όσο και το Ισλαμικό κράτος (Neumann, 2016).

Αυτό το πέμπτο κύμα θα μπορούσε να ονομαστεί και ως «παγκοσμιοποιημένη τρομοκρατία» καθώς έθεσε νέα ερωτήματα ως προς τις συνθήκες της διεθνούς ασφάλειας. Ο όρος «παγκοσμιοποιημένη» παραπέμπει στα πλεονεκτήματα που παρέχει ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, όπως η χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας (Ίντερνετ, Μ.Μ.Ε., Μ.Κ.Δ., κ.α.), την ελεύθερη διακίνηση ανθρώπων και προϊόντων, τα οποία και διευκολύνουν τον ευκολότερο σχεδιασμό τρομοκρατικών επιθέσεων που θέτουν σε άλλη βάση τους τρόπους πρόληψης και αντιμετώπισης (Μπαλωμένος, 2017).

Κάνοντας αυτή τη μικρή ιστορική διαδρομή κατανοούμε το πόσο δύσκολο είναι να δοθεί ένας κοινά αποδεκτός ορισμός. Καθώς είναι μια έννοια που ακολουθεί την εξέλιξη του ανθρώπου, έχουν διατυπωθεί πολλοί ορισμοί. Η δυσκολία ορισμού έγκειται στο γεγονός ότι πρώτον η τρομοκρατία είναι μια αμφισβητούμενη έννοια, διότι άλλοτε κάποιος χαρακτηρίζεται ως τρομοκράτης και άλλοτε ως μαχητής της ελευθερίας, άρα θεωρείται ως μια διφορούμενη υποκειμενική έννοια. Δεύτερον, υπάρχει μια σύγχυση ως προς το ποιες ομάδες με χαρακτήρα τρομοκρατικό άλλοτε νομιμοποιούνται, απονομιμοποιούνται ή ποινικοποιούνται. Τρίτον, λόγω της ύπαρξης διαφορετικών ειδών τρομοκρατίας ως προς τη μορφή και την εκδήλωση και τέταρτον ο όρος τρομοκρατία έχει δεχθεί πολλές αλλαγές στους αιώνες κατά τους οποίους πραγματοποιούνται τέτοιου είδους επιθέσεις (Schmid, 2011).

Ο Ο.Η.Ε. ήταν από τους πρώτους φορείς που προσπάθησαν να ορίσουν το φαινόμενο της τρομοκρατίας. Το 1979 ορίζει την τρομοκρατία (στην ουσία καταδικάζει τις ενέργειες) ως εξής (Μπόση, 2000:94): «...όλες οι ενέργειες της τρομοκρατίας που θέτουν σε κίνδυνο ανθρώπινες ζωές ή απειλούν τις θεμελιακές ελευθερίες καταδικάζονται απερίφραστα». Επίσης, το 1985 υιοθετεί μια απόφαση η οποία: «καταδικάζει απερίφραστα ως εγκληματικές όλες τις πράξεις, μεθόδους και πρακτικές της τρομοκρατίας από οπουδήποτε και από οποιονδήποτε και αν προέρχονται».

Ένας προσδιορισμός του φαινομένου γίνεται και από το ΝΑΤΟ μέσω οδηγίας, η οποία αναφέρει ότι (Μπόση, 2002:90-91): «Τρομοκρατία είναι η χρήση βίας ως αποτέλεσμα υπολογισμού, συνήθως κρίνεται ως έγκλημα σε επίπεδο εθνικό και

απευθύνεται κατά ατόμων ή περιουσίας, αποτελεί δε απειλή των συμβόλων μιας κοινωνίας με σκοπό πολιτικά και ιδεολογικά οφέλη που ορίζονται με υποκειμενικά κριτήρια. Τρομοκρατία είναι η παράνομη χρήση βίας ή η απειλή χρήσης βίας ή η χρήση βίας κατά ατόμων ή περιουσίας, με σκοπό τη διάβρωση της κοινωνίας ή τον κλονισμό μίας κυβέρνησης για την αποκόμιση πολιτικού, θρησκευτικού ή ιδεολογικού οφέλους. Οι πράξεις που θεωρούνται τρομοκρατία μπορεί να είναι: α) εκφοβισμός, β) διάβρωση, γ) ανατροπή, δ) προπαγάνδα, ε) κλοπή και παράνομη διακίνηση χρήματος, εγγράφων, όπλων και υλικών, στ) ένοπλες επιθέσεις, ζ) βομβιστικές ενέργειες, η) τραυματισμοί, θ) δολοφονίες και ι) απαγωγές».

Οι Schmid & Jogman (1998:28) υποστηρίζουν ότι: «Η τρομοκρατία είναι μια μέθοδος επαναλαμβανόμενων πράξεων βίας, στην οποία εμπλέκονται σχετικά κρυφά άτομα, ομάδες ή κρατικοί δρώντες, λόγω ιδιοσυγκρασίας, εγκληματικών ή πολιτικών λόγων, και όπου σε αντίθεση με τη δολοφονία, οι άμεσοι στόχοι της βίας δεν αποτελούν και τον απώτερο σκοπό αυτής. Τα δε άμεσα θύματα επιλέγονται τυχαία ή μέσω συμβολικής στοχοποίησης, ως μέρος ενός ευρύτερου πληθυσμού- στόχου στον οποίο αποσκοπεί η πράξη, λειτουργώντας ως μήνυμα προς αυτόν».

Το Νοέμβριο του 2001 καθορίζεται και η πιο πρόσφατη ενέργεια ορισμού από τη Νομική Επιτροπή της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, που καταδικάζει και ορίζει τις τρομοκρατικές πράξεις ως εγκληματικές πράξεις που αποσκοπούν στη δημιουργία κατάστασης τρόμου στο ευρύ κοινό ή σε μια ομάδα ή σε μέλη μιας ομάδας για πολιτικούς λόγους. Οι πράξεις αυτές καταδικάζονται ανεξάρτητα από οποιεσδήποτε πολιτικές, φιλοσοφικές, ιδεολογικές, φυλετικές, εθνικές, θρησκευτικές ή άλλες αιτίες που μπορούν να προβληθούν για να τις δικαιολογήσουν» (Δημητράκος, 2008).

Ο Ross, (2006) υποστηρίζει πως οι περισσότερες μελέτες και οι ορισμοί συμφωνούν στο ότι η τρομοκρατία αποτελεί μορφή βίας ή μια απειλητική βία εναντίον ενός στόχου για την επίτευξη ενός σκοπού. Σκοπεύει να προκαλέσει φόβο σε ένα κοινό που είναι διαφορετικό από το στόχο της επίθεσης. Ο διαχωρισμός του θύματος και του στόχου είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά που διακρίνουν την τρομοκρατία από άλλες μορφές πολιτικής βίας, όπως για παράδειγμα τη γενοκτονία. Αυτή η διάκριση βοηθά στο να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στο γιατί οι ομάδες αυτές ενδέχεται να χρησιμοποιήσουν την τρομοκρατία σε αντίθεση με άλλες βίαιες τεχνικές. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι ο στόχος της βίας πρέπει να είναι πολιτικός ή μη, ενώ άλλοι χαλαρώνουν αυτόν τον περιορισμό.

Ο Ganor (2010:2) έκανε μια προσπάθεια δημιουργίας ενός νέου ορισμού χρησιμοποιώντας τα πρόσφατα δεδομένα. Ο προτεινόμενος ορισμός δηλώνει ότι: «η τρομοκρατία είναι η εκ προθέσεως χρήση ή η απειλή χρήσης βίας κατά πολιτών ή κατά πολιτικών στόχων για την επίτευξη πολιτικών σκοπών». Ο ορισμός αυτός βασίζεται σε τρία σημαντικά στοιχεία. Το πρώτο είναι η χρήση ή η απειλή χρήσης βίας. Χωρίς την χρήση βίας δεν δύναται να υπάρξει ένας ορισμός της τρομοκρατίας. Μια πράξη χωρίς τη χρήση βίας δεν ορίζεται ως τρομοκρατία. Το δεύτερο στοιχείο αναφέρει πως ο στόχος είναι πάντα πολιτικός ώστε να υλοποιηθούν κάποιοι σκοποί. Για παράδειγμα, οι πολιτικοί στόχοι της τρομοκρατίας είναι η αλλαγή καθεστώτος, η αλλαγή των ανθρώπων που βρίσκονται στην εξουσία, η αλλαγή της κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής κ.α. Μια επίθεση που αφορά αθώους αμάχους δεν μπορεί να είναι τρομοκρατική επίθεση εφόσον δεν ενέχει μια πολιτική σκοπιμότητα αλλά μια άκρως εγκληματική ενέργεια. Μερικοί μελετητές τείνουν να προσθέτουν ιδεολογικούς ή θρησκευτικούς στόχους στον κατάλογο των πολιτικών στόχων. Η έννοια του πολιτικού στόχου είναι αρκετά ευρεία ώστε να συμπεριλάβει και αυτούς τους

στόχους. Το κίνητρο - είτε ιδεολογικό, θρησκευτικό είτε κάτι άλλο - πίσω από τον πολιτικό στόχο, είναι άσχετο για τον ορισμό της τρομοκρατίας (www.ict.org.il).

Το τρίτο στοιχείο αφορά τους στόχους της τρομοκρατίας. Οι στόχοι σ' αυτό τον ορισμό είναι οι πολίτες. Ως εκ τούτου, η τρομοκρατία διακρίνεται από άλλους τύπους πολιτικής βίας (αντάρτες, πολιτικές εξεγέρσεις κ.λπ.). Η τρομοκρατία εκμεταλλεύεται τη σχετική ευπάθεια του πολιτικού «υπογαστρίου» - το τεράστιο άγχος και την έντονη αντίδραση των μέσων ενημέρωσης που προκαλείται από τις επιθέσεις εναντίον πολιτικών στόχων. Ο προτεινόμενος ορισμός υπογραμμίζει ότι η τρομοκρατία δεν είναι το αποτέλεσμα μιας τυχαίας ζημίας που προκλήθηκε σε έναν πολίτη ή σε μια ομάδα πολιτών που έπεσε σε μια περιοχί βίαιης πολιτικής δραστηριότητας, αλλά τονίζει ότι πρόκειται για πράξη που απευθύνεται σκοπίμως σε πολίτες. Ως εκ τούτου, ο όρος τρομοκρατία δεν πρέπει να αποδίδεται σε παράπλευρες ζημιές σε πολίτες που χρησιμοποιούνται ως ανθρωπίνες ασπίδες ή στην κάλυψη στρατιωτικής δραστηριότητας ή εγκαταστάσεων, εάν οι ζημιές αυτές προκληθούν σε μια επίθεση που αρχικά είχε στραφεί εναντίον ενός στρατιωτικού στόχου. Στην περίπτωση αυτή, η ευθύνη για τα θύματα των πολιτών βαρύνει όποιον τα χρησιμοποίησε ως ασπίδες (www.ict.org.il).

2.2.1 ΤΥΠΟΙ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Οι διαφορές των μορφών τρομοκρατίας οφείλονται κυρίως στις κοινωνικές αλλαγές που συμβαίνουν αναπόφευκτα. Κατά τους αιώνες οι κοινωνίες παγκοσμίως έχουν έρθει αντιμέτωπες με πολέμους, εξεγέρσεις, επαναστατικά κινήματα, θρησκευτικές αντιπαραθέσεις, οικονομικά φαινόμενα κ.τ.λ. (Μπαλωμένος, 2017). Σε τέτοιες καταστάσεις στις οποίες το πλήθος εξεγείρεται, η αόρατη απειλή της τρομοκρατίας βρίσκει τροφή και έδαφος ώστε να κάνει την εμφάνιση της και να αποδιοργανώσει την εκάστοτε κοινωνία (Καφφές, 2010).

Οι μορφές τρομοκρατίας που έχουν καταγραφεί ιστορικά είναι οι εξής πέντε (Λοβέρδος, 2001:33-48): η πρώτη μορφή ονομάστηκε «κρατική τρομοκρατία» που ξεκινάει ήδη από τη Γαλλική Επανάσταση. Οι πρακτικές που εφαρμόστηκαν σ' αυτό το είδος προώθησαν τον τρόπο ως όπλο υπακοής των πολιτών. Η μη υπακοή στους κανόνες οδηγούσε τον ένοχο στην εσχάτη των ποινών, δηλαδή στο θάνατο. Αυτού του είδους οι ενέργειες λάμβαναν χώρα σε κράτη όπου το πολίτευμα δεν είναι δημοκρατικό αλλά ολοκληρωτικό ή αυταρχικό και υποβοηθείται από τις στρατιωτικές δυνάμεις της χώρας ή από παρακρατικές μυστικές υπηρεσίες.

Ο δεύτερος τύπος τρομοκρατίας είναι ο αντίθετος του πρώτου καθώς η τρομοκρατία στρέφεται προς το κράτος και όχι προς τους πολίτες. Οργανωμένες ομάδες πολιτών με μια συγκεκριμένη πολιτικο-κοινωνική ιδεολογία επιτίθενται σε συγκεκριμένους κρατικούς στόχους, όπως για παράδειγμα γραφεία ή εγκαταστάσεις κρατικών φορέων, προκειμένου να εκφράσουν τις αντιθέσεις τους ως προς το πολιτικό κατεστημένο. Ο τρίτος τύπος ονομάζεται «εισαγόμενη τρομοκρατία». Η ονομασία της οφείλεται στο γεγονός ότι σε μια χώρα μεταφέρονται βίαια ζητήματα τα οποία δεν την αφορούν άμεσα, αλλά αφορούν τρίτες χώρες. Η τρομοκρατία αυτή δεν στρέφεται εναντίον της χώρας που την «φιλοξενεί» όμως καταλήγει να γίνεται ένα εσωτερικό θέμα-πρόβλημα της συγκεκριμένης χώρας (Λοβέρδος, 2001:33-48).

Ο τέταρτος τύπος είναι η «οριζόντια τρομοκρατία». Η τρομοκρατία αυτού του είδους ασκείται από την ίδια την κοινωνία προς τους απλούς καθημερινούς

ανθρώπους που δεν κατέχουν κάποιου είδους κρατική εξουσία. Συνήθως είναι τραγικά εγκλήματα με πολλά νεκρά αθώα θύματα. Ο πέμπτος και τελευταίος τύπος ονομάζεται «νέα τρομοκρατία», εξαιτίας των εντελώς καινούριων στοιχείων που χαρακτηρίζονται από δίψα για εκδίκηση και ακραίες-επικίνδυνες πρακτικές. Αυτή η νέα μορφή εμφανίστηκε λόγω της αύξησης των αεροπορικών ταξιδιών, της αύξησης και της εύκολης πρόσβασης στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τέλος στα κοινά πολιτικά και ιδεολογικά συμφέροντα. Οι επιθέσεις γίνονται ανεξέλεγκτα και τυφλά, τα θύματα αποτελούνται από απλούς πολίτες που είχαν την ατυχία να βρίσκονται στο συγκεκριμένο σημείο. Επίσης, η τρομοκρατία είναι μαζική διότι ο αριθμός των θυμάτων είναι μεγάλος. Είναι ένα μέσο εκφοβισμού του Δυτικού κόσμου από ακραίες ισλαμιστικές ομάδες με αποτέλεσμα την παγκόσμια κοινωνική αποδιοργάνωση (Λοβέρδος, 2001:33-48).

Εκτός από τον κρατικό τύπο τρομοκρατίας, το Europol TE-SAT (Ευρωπαϊκό Κέντρο Καταπολέμησης της Τρομοκρατίας) διακρίνει ακόμη εννιά νέους τύπους (www.ndu.edu):

- Τη θρησκευτική (Religiously inspired), στην οποία οι ομάδες επικαλούνται θρησκευτικούς λόγους για να δικαιολογήσουν τις επιθέσεις τους. Διακατέχονται από θρησκευτικό φανατισμό και είναι εξαιρετικά επικίνδυνες επειδή χρησιμοποιούν πλέον ένα νέο μέσο, τους «καμικάζι αυτοκτονίας» ή κατ'αυτούς οι λεγόμενοι «μάρτυρες» του Ισλάμ που θυσιάζονται στο όνομα της θρησκείας.
- Η εθνικιστική-αυτονομιστική (Ethno-national and separatist), η οποία επιδιώκει την εθνική ανεξαρτησία ή την ανεξαρτησία των μειονοτικών ομάδων.
- Η Αριστερή (Left-wing) που προκαλείται από αριστερές ομάδες ή οργανώσεις που ασπάζονται τον μαρξισμό-λενινισμό και έχουν ως σκοπό την ανατροπή των καπιταλιστικών καθεστώτων της Δύσης και την άνοδο των αριστερών κινημάτων-κυβερνήσεων.
- Η Δεξιά (Right-wing) δημιουργείται από εθνικοσοσιαλιστικές ομάδες ή οργανώσεις, χρησιμοποιώντας τον ακροδεξιό εξτρεμισμό για να πολεμήσουν τα φιλελεύθερα καθεστώτα.
- Η Μονοθεματική (single-issue) αποτελείται από άτομα ή οργανώσεις που ασκούν βία για ν' αλλάξουν μια συγκεκριμένη πολιτική ενός κράτους (Europol TE-SAT, 2016)
- Η Κυβερνοτρομοκρατία (cyber-terrorism) αφορά μια πρόσφατη μορφή και αφορά παράνομες επιθέσεις σε δίκτυα υπολογιστών και υπολογιστικών συστημάτων μέσα στα οποία είναι αποθηκευμένα σημαντικά κρατικά δεδομένα (Denning, 2000).
- Η Πυρηνική τρομοκρατία (Nuclear terrorism) που χρησιμοποιεί ή απειλεί να χρησιμοποιήσει πυρηνικά ή ραδιενεργά όπλα στις τρομοκρατικές επιθέσεις.
- Η Βιολογική τρομοκρατία (Bioterrorism) στην οποία οι οπαδοί της απελευθερώνουν ιούς, βακτήρια ή μικρόβια ώστε να προκαλέσουν ασθένειες ή ακόμη και θάνατο.

- Η Ναρκοτρομοκρατία (Narco-terrorism), μέσω του εμπορίου ναρκωτικών αποκτούν κεφάλαια που χρησιμοποιούνται για την οργάνωση τρομοκρατικών επιθέσεων.

Συνοψίζοντας, παρατηρούμε ότι οι πρακτικές και οι μέθοδοι των συγκεκριμένων ομάδων ανανεώνονται καθώς έρχονται στο προσκήνιο νέα όπλα, νέοι τρόποι και οι κατάλληλες συνθήκες για τρομοκρατικές επιθέσεις.

2.2.2 ΑΙΤΙΕΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ

Οι αιτίες που οδηγούν στην εκτέλεση των τρομοκρατικών ενεργειών είναι δύσκολο να αποσαφηνιστούν, όσο δύσκολο ήταν να αποσαφηνιστεί και ο ίδιος ο ορισμός της τρομοκρατίας. Για να κατανοήσουμε τα αίτια πρέπει να κάνουμε μια εις βάθος έρευνα στο ίδιο το άτομο που ενεργεί ως τρομοκράτης αλλά και στο εθνικό και εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο (Ρίτσαρντσον, 2000).

Ο Bjorgo (2005: 3-4), προσπάθησε να κάνει μια κατηγοριοποίηση των αιτιών και θεωρεί ότι τα αίτια οφείλονται, στην έλλειψη δημοκρατίας, την καταπάτηση των ατομικών ελευθεριών και την απουσία κράτους δικαίου, στα αποτυχημένα ή αδύναμα κράτη, στον ταχύτατο εκσυγχρονισμό, στις εξτρεμιστικές ιδεολογίες, στη διαχρονική πολιτική βία, τους εμφυλίους πολέμους, τις επαναστάσεις, τις δικτατορίες κ.λ.π. Ακόμη οφείλονται στην ηγεμονία και την ανισότητα της εξουσίας, στις παράνομες ή διεφθαρμένες κυβερνήσεις, στους διάφορους ισχυρούς εξωτερικούς παράγοντες που παρέχουν στήριξη σε διεφθαρμένες κυβερνήσεις, στις καταστολές ξένων κατοχικών ή αποικιακών δυνάμεων, στις εθνοτικές και θρησκευτικές διακρίσεις, στην αδυναμία ή προθυμία των κρατών να ενσωματώσουν αντιφρονούντες ομάδες ή αναδυόμενες κοινωνικές τάξεις, στην κοινωνική αδικία, στην απουσία χαρισματικών ηγετών και στην πρόκληση γεγονότων.

Μετά το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου του 2001 η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ συνεδρίασε προκειμένου να τοποθετηθούν στο θέμα της τρομοκρατίας και ανέφεραν ότι τα αίτια των τρομοκρατικών γεγονότων οφείλονται (Schmid, 2011:13-14):

- Στη φτώχεια, τις ασθένειες, τον αναλφαβητισμό και την απελπισία κάποιων κοινωνικών ομάδων (π.χ. Αρμενία).
- Στην κοινωνική ανισότητα, την περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό (π.χ. Μπενίν, Δ. Αφρική).
- Στην πολιτική καταπίεση, την ακραία φτώχεια και την παραβίαση των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων (π.χ. Κόστα Ρίκα).
- Στις κοινωνικές αδικίες, τη δυστυχία, την πείνα, τα ναρκωτικά, τον κοινωνικό αποκλεισμό, τις προκαταλήψεις και την απελπισία για την έλλειψη προοπτικών (π.χ. Δομινικανή Δημοκρατία).
- Στην ανισότητα και την καταπίεση (π.χ. Φινλανδία).
- Στην αποξένωση των νέων και τον εγκλωβισμό τους σε καταστάσεις οικονομικής στέρησης και πολιτικής έντασης και αβεβαιότητας καθώς και στην αίσθηση αδικίας και έλλειψης ελπίδας για το μέλλον (π.χ. Νέα Ζηλανδία).

- Στην απόρριψη της Δύσης και των πολιτιστικών της προτύπων (π.χ. Παλαιστίνη).
- Στην πείνα, τη φτώχεια, τη στέρηση, τον φόβο, την απόγνωση και την απουσία της αίσθησης του ανήκειν στην ανθρώπινη οικογένεια (π.χ. Ναμίμπια).
- Στις καταστάσεις που οδηγούν στην μιζέρια, τον αποκλεισμό, την απομόνωση και στις αδικίες που οδηγούν στην αυξημένη απογοήτευση, απελπισία και αγανάκτηση.

Μια άλλη κατηγοριοποίηση των αιτιών καταγράφεται από τον Azar (2003: 1-5):

Στην Διεθνή Αδικία: Ένα παράδειγμα διεθνούς αδικίας αποτελεί η δημιουργία του κράτους του Ισραήλ πάνω σε Παλαιστινιακά εδάφη μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο από τα Ηνωμένα Έθνη. Η κίνηση αυτή είχε ως αποτέλεσμα να νομιμοποιηθεί από τα Ηνωμένα Έθνη μια ομάδα ανθρώπων (Εβραίοι μετανάστες) σε μια γη που άνηκε σε άλλους ανθρώπους (Παλαιστίνιοι). Οι Εβραϊκές ομάδες πίστευαν πως η γη τους δόθηκε από το Θεό (Σιωνισμός) γι' αυτό και απέλασαν τους Παλαιστίνιους από την πατρίδα τους και τους ανάγκασαν να γίνουν πρόσφυγες στα σύνορα της χώρας τους. Από τότε επικρατεί μια κληρονομιά με τραγικές συνέπειες: η δημιουργία μιας αντίπαλης ομάδας (Παλαιστίνιοι), οι προκαταλήψεις, η τύφλωση απέναντι στα νόμιμα δικαιώματα των Παλαιστίνιων και οι παθιασμένες αντιρρήσεις των Ισραηλινών. Μια πάλη για ένα κομμάτι γης που προκαλεί ένταση και αναταραχή με τα επακόλουθα των τρομοκρατικών επιθέσεων.

Σε ψυχολογικά μέσα: Μια άποψη για τα αίτια της τρομοκρατίας που υποστηρίζει πως η αμερικάνικη κουλτούρα προκαλεί ψυχολογικό «τρόμο» στις χώρες του Τρίτου κόσμου. Η αμερικάνικη κουλτούρα είναι φημισμένη για την κακή εκπαίδευση, τον ρατσισμό, τη φτώχεια, τις καταστροφικές συνέπειες των ναρκωτικών και τη βία. Αυτός ο «αμερικάνικος» τρόπος ζωής, κατά την άποψη των τρομοκρατών, είναι μια καταπιεστική πρακτική που τείνει να κυριαρχεί σε άλλες χώρες, μέσα από τα βιομηχανικά προϊόντα, τις ταινίες, την τηλεόραση και άλλα μέσα. Η επιρροή αυτή της παγκοσμιοποίησης σε πιο συντηρητικές χώρες προκαλεί ένταση που οδηγεί στη βία και στα εγκλήματα κατά της ζωής. Πρόκειται για μια σύγκρουση ανάμεσα στην Αμερική που υποστηρίζει την ελευθερία και την προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εναντίον των εξουσιαστικών συμμάχων που υιοθετούν καταπιεστικές πρακτικές και την άρνηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στους πολίτες τους. Αυτού του είδους η «υποκρισία» εξοργίζει πολλούς στις χώρες του Τρίτου κόσμου.

Σε ιδεολογικά αίτια: Μια ιδεολογία αποτελείται από πεπιοθήσεις και αξίες που συμπεριλαμβάνουν κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές ημερήσιες διατάξεις. Οι ιδεολογίες διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην επιλογή στόχων από τους τρομοκράτες. Προμηθεύει τους τρομοκράτες με ένα αρχικό κίνητρο για δράση και παρέχει ένα πρίσμα μέσα από το οποίο βλέπουν τα γεγονότα και τις ενέργειες άλλων ανθρώπων. Επίσης, επιτρέπουν στους τρομοκράτες να δικαιολογήσουν τη βία τους μετατοπίζοντας την ευθύνη είτε στα θύματα είτε σε άλλους παράγοντες. Τρεις από τις πιο ακραίες βασικές ιδεολογίες είναι ο αριστερός κομμουνισμός (αριστεροί κομμουνιστές τρομοκράτες στην Κολομβία και το Περού), ο δεξιός καπιταλισμός (δεξιές τρομοκρατικές ομάδες στην Αργεντινή και τη Νικαράγουα) και οι

θρησκευτικές ιδεολογίες όπως το Ισλάμ, ο Χριστιανισμός ή ο Ιουδαϊσμός (ομάδες κατά των αμβλώσεων, Αλ Κάιντα, κ.α.).

Στα θρησκευτικά αίτια: Πρόκειται για ομάδες θρησκευτικών ριζοσπαστών όπως για παράδειγμα η Μουσουλμανική Αδελφότητα, που θεωρούν εχθρό κάθε κυβέρνηση που την χαρακτηρίζει η έλλειψη ηθικών αξιών και οι υποστηρικτές αυτών των καθεστώτων, είναι αιρετικοί και έχουν διαπράξει εγκλήματα άξια βίας. Επικαλούμενοι αυτά τα αίτια προκαλούν βίαιες εντάσεις.

Στα θρησκευτικά και πολιτικά αίτια: Πρόκειται για μια σύγκρουση τόσο θρησκευτική όσο και πολιτική. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Παλαιστινιακή θρησκευτική κίνηση Χαμάς εναντίων των Ισραηλινών. Οι Παλαιστίνιοι αντιδρούν στην καταπίεση χρησιμοποιώντας την αυτό-άμυνα σύμφωνα με τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις προς τιμήν της πατρίδας τους, την οποία έχουν καταπατήσει οι Ισραηλινοί κάνοντας πλήρη εκκαθάριση της συγκεκριμένης γης από τους προκατόχους τους Παλαιστίνιους. Στα μάτια των Εβραίων εξτρεμιστών εποίκων, η θρησκευτική τους πεποίθηση είναι να εκκαθαρίσουν τους άπιστους εισβολείς στη γη που τους έδωσε ο Θεός. Ομοίως, στόχος της Ισλαμικής Χαμάς, είναι η εξίσου θρησκευτική ανάγκη πως πρέπει να καθαρίσουν τη γη τους από τους μη πιστούς, τους εισβολείς στη γη τους. Και οι δύο περιπτώσεις οδήγησαν σε έναν φαύλο κύκλο τρόμου και αιματηρών επιθέσεων.

Στις εθνοτικές αιτίες: Το καθεστώς απαρτχάιντ της λευκής μειονότητας στη Νότιο Αφρική, ήταν ένα από τα πιο καταπιεστικά καθεστώτα που υπήρχαν στον 20^ο αιώνα. Η λευκή μειονότητα αποτελούσε το 30% του πληθυσμού στην οποία υποτασσόταν η πλειοψηφία του μαύρου πληθυσμού. Η κυβερνούσα μειονότητα παραβίασε τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα της μαύρης πλειοψηφίας, δηλαδή οι μαύροι δεν είχαν το δικαίωμα ψήφου και έζησαν σε συνθήκες φτώχειας σε μια από τις πλουσιότερες χώρες της Αφρικής. Η λευκή μειονότητα υπέταξε την εθνοτική πλειοψηφία των μαύρων μέσω της επιθετικής μεταχείρισης τους από τις στρατιωτικές δυνάμεις των λευκών. Οι αφρικανοί χρησιμοποίησαν βίαιη αντίσταση ώστε να καταπολεμήσουν το επιθετικό και άδικο καθεστώς που τους επιβλήθηκε.

Στις εθνικιστικές αιτίες: Οι εν λόγω αιτίες είναι οι ρίζες της τρομοκρατίας στη Μέση Ανατολή. Τα στρατιωτικά Ισραηλινά καθεστώτα καταπίεσαν, εκδίωξαν βίαια και καταπάτησαν τα δικαιώματα των Παλαιστινίων και τους καταδίκασαν σε μια εξορία εφ' όρου ζωής.

Αντίθετα, ο Krueger (2000: 253-258) έρχεται να αμφισβητήσει αρκετές παλαιότερες απόψεις σχετικά με τα αίτια που προκαλούν τις τρομοκρατικές επιθέσεις, και στηριζόμενος σε οικονομικά στοιχεία και έρευνες, δίνει τρεις βασικές αιτίες και καταλύει τους μύθους περί αυτών των απόψεων:

Η φτώχεια: Η άποψη που επικρατούσε, πως η τρομοκρατία προέρχεται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, τη φτώχεια και την έλλειψη μόρφωσης καταρρίπτεται και ισχύει ουσιαστικά το αντίθετο. Έρευνες σε Τουρκία, Ιορδανία, Πακιστάν και Παλαιστίνη έδειξαν πως όσο πιο μορφωμένοι και κοινωνικά ανώτεροι ήταν οι ερωτηθέντες, τόσο περισσότερο υποστήριζαν τρομοκρατικές ενέργειες. Αυτό συμβαίνει γιατί οι τρομοκράτες που ανήκουν στα ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα έχουν τα οικονομικά προνόμια που τους επιτρέπουν να ασχοληθούν με τα κοινωνικά προβλήματα, εφόσον έχουν εξασφαλίσει τα βιοποριστικά τους προβλήματα.

Το Σύνδρομο του Ρομπέν των Δασών: Η συγκεκριμένη θεωρία διατείνεται πως οι τρομοκράτες είναι άτομα ανώτερων κοινωνικών τάξεων και παλεύουν υπέρ των συμφερόντων των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων. Ο Krueger (2000) καταρρίπτει και αυτή την άποψη, υποστηρίζοντας πως το 88% των τρομοκρατικών επιθέσεων γίνονται στην ίδια τους την χώρα και όχι σε μια πλούσια χώρα. Επίσης, σε πολύ φτωχές χώρες δεν έχει καταγραφεί καμία τρομοκρατική επίθεση.

Η έλλειψη πολιτικών ελευθεριών παράγουν τρομοκρατία: Ο Krueger (2000) παραδέχεται πως οι πολιτικές ελευθερίες αποτελούν απόρροια της τρομοκρατίας, όμως δεν αποτελούν και αιτία. Σε ένα καθεστώς πλήρους πολιτικής ελευθερίας δεν υπάρχει τρομοκρατία. Η τρομοκρατία ανιχνεύεται σε καθεστώτα με λίγη πολιτική ελευθερία, γιατί οι κυβερνήσεις αυτών των καθεστώτων αδυνατούν να καταστείλουν τέτοιου είδους τρομοκρατικές ενέργειες και οργανώσεις. Ακόμη δεν είναι τόσο φιλελεύθερες ώστε να κάνουν πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές.

Οι θεωρίες αυτές αν και αντιθετικές-ριζοσπαστικές από τις παραδοσιακές, έχουν τους οπαδούς αλλά και τους επικριτές τους, κάτι που άλλωστε αναφέρθηκε και στην αρχή, τα αίτια των τρομοκρατικών ενεργειών είναι αμφιλεγόμενα.

2.2.3 ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΩΝ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΠΙΘΕΣΕΩΝ

Οι στόχοι των τρομοκρατών δεν αποτελούν τυχαίες θέσεις επίθεσης, αλλά προμελετημένα σχέδια, ώστε να επιτύχουν τους σκοπούς των ενεργειών τους. Αρχικά, σε παλαιότερες μορφές επιθέσεων οι παραδοσιακές τρομοκρατικές οργανώσεις με πολιτικό κίνητρο (IRA και Ιταλικές Ερυθρές Ταξιαρχίες) επέλεξαν να επιτεθούν σε στόχους υψηλού προφίλ ή σε στόχους που θα εξασφάλιζαν την προσοχή των μέσων μαζικής ενημέρωσης, όπως για παράδειγμα το βομβαρδισμό των εμπορικών κέντρων. Ήθελαν να εξασφαλίσουν τη μέγιστη προσοχή των μέσων μαζικής ενημέρωσης και τη μικρότερη απώλεια ζωής. Η άποψη αυτή φαίνεται περίεργη, όμως τέτοιες τρομοκρατικές ομάδες βασίζονταν στην υποστήριξη του κοινού και ένας μεγάλος αριθμός θανάτων θα κατέστρεφε γρήγορα την ορμή υποστήριξης του τοπικού πληθυσμού και τον χαρακτηρισμό τους ως εγκληματίες. Η τακτική αυτή άλλαξε με την ανάπτυξη της θρησκευτικής φονταμενταλιστικής τρομοκρατίας. Οι στόχοι έγιναν πιο απαιτητικοί και έχουν ως αποτέλεσμα πολλούς θανάτους ή αστικές συνωμοτήσεις. Έναυσμα αποτέλεσαν οι επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου λόγω του τρόμου που προκάλεσαν. Αυτού του είδους οι επιθέσεις βρίσκονται πλέον στην ατζέντα των τρομοκρατικών ομάδων στη Μέση Ανατολή και έχουν ως στόχο πολυσύχναστες περιοχές, όπως είναι τα μπαρ και τα νυχτερινά κέντρα. Σκοπός είναι πλέον οι πολύνεκρες επιθέσεις ως προγραμματισμένο μέρος της επίθεσης, με τους βομβιστές αυτοκτονίας (www.historyofwar.org).

Ο Kramer (2009) κάνοντας μια ανάλυση ως προς τους στόχους των τρομοκρατικών οργανώσεων, κάνει ξεκάθαρο το γεγονός πως κάθε τρομοκρατική οργάνωση εξετάζει τα πιθανά οφέλη από την επίθεση ενός συγκεκριμένου στόχου, σε αντίθεση με το κόστος των πόρων και την πιθανότητα επιτυχίας. Κάνει ένα διαχωρισμό μεταξύ «σκληρών» στόχων (hard targets) και «μαλακών» στόχων (soft targets). Οι «σκληροί» στόχοι είναι αυτοί που έχουν σημαντική φύλαξη και ασφάλεια. Πρόκειται δηλαδή για στόχους υψηλού ενδιαφέροντος. Αυτό σημαίνει πως μια τρομοκρατική επίθεση διακινδυνεύει να παρεμποδιστεί συχνά με θανατηφόρες συνέπειες. Παραδείγματα «σκληρών» στόχων αποτελούν οι στρατιωτικές βάσεις,

πολιτικές οργανώσεις, οι υψηλόβαθμοι πολιτικοί και οι αρχηγοί κρατών (π.χ. πρόεδροι). Οι «μαλακοί» στόχοι, είναι αυτοί που έχουν ελάχιστη ή καμία στρατιωτική προστασία ή ασφάλεια, με αποτέλεσμα να είναι μια εύκολη επιλογή για τρομοκρατική επίθεση. Οι στόχοι αυτοί περιλαμβάνουν κέντρα εμπορικών συναλλαγών, σταθμούς ηλεκτρικής παραγωγής και εγκαταστάσεις αναψυχής όπως αθλητικά γήπεδα. Παρότι ένας «μαλακός» στόχος είναι πιο εύκολα προσβάσιμος σε γεγονότα όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες, όπου τα μέτρα ασφαλείας είναι αυστηρά και η πρόσβαση είναι δυσκολότερη, παραμένει μια ευάλωτη κατάσταση λόγω των πολυάριθμων επισκεπτών. Επίσης, τα αεροδρόμια μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου εμπίπτουν σε αυτήν την κατηγορία, παρ'ότι τα μέτρα ασφαλείας έχουν αυξηθεί, συνεχίζει να θεωρείται ένας προσβάσιμος χώρος για έναν τρομοκράτη. Σημαντικό μέλημά τους είναι η μέγιστη κάλυψη των επιθέσεων από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, γι' αυτό οι στόχοι τους αποτελούν κεντρικά σημεία, για παράδειγμα ένα διεθνές αεροδρόμιο (Kramer, 2009).

Άλλος ένας στόχος, όπου οι επιθέσεις έχουν αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό είναι οι επιθέσεις σε ξενοδοχεία. Επειδή οι πρεσβείες που βρίσκονται πάντα στο στόχαστρο αποτελούν «σκληρούς» στόχους, οι επιθέσεις στράφηκαν προς τα ξενοδοχεία, τα οποία θεωρούνται ως σύμβολα δυτικής επιρροής σε πολλά μέρη του κόσμου. Μ' άλλα λόγια οι μεγάλες δυτικές αλυσίδες ξενοδοχείων έχουν γίνει οι σημερινές «πρεσβείες». Ο λόγος που επιτίθενται εκεί είναι ότι τα ξενοδοχεία αποτελούν «μαλακούς» στόχους και οι επιθέσεις αναμένεται να επιφέρουν μεγάλο αριθμό θυμάτων που είναι το ζητούμενο αυτών των επιθέσεων (<https://worldview.stratfor.com>).

Επίσης, ένας ακόμη συχνός στόχος είναι οι σιδηροδρομικοί σταθμοί και τα μετρό. Παρότι η ασφάλειά τους έχει βελτιωθεί υπάρχουν αμέτρητες ευαλωτότητες τις οποίες οι τρομοκράτες μελετούν προσεκτικά, τις ανακαλύπτουν και επιτίθενται άμεσα. Παραδείγματα τέτοιων στόχων αποτελούν οι επιθέσεις το 2004 στη Μαδρίτη σε τρένα που μετέβαιναν από τα προάστια στην πόλη με 191 νεκρούς και 1.500 τραυματίες. Το 2005 τρία τρένα του μετρό στο Λονδίνο βομβαρδίστηκαν με 56 νεκρούς και 700 τραυματίες. Το 2006 στο μετρό του Μουμπάι, βόμβες σκότωσαν 200 ανθρώπους και τραυμάτισαν 700 και στις 29/03/2010 ένας διπλός βομβαρδισμός αυτοκτονίας στο μετρό της Μόσχας άφησε πίσω του 39 νεκρούς (www.usnews.com).

Υπάρχει η γενικότερη τάση οι τρομοκράτες να στοχοποιούν τις δημοκρατικές κοινωνίες τα τελευταία 14 χρόνια με σκοπό να φιμώσουν την ελευθερία του λόγου (επίθεση στην εφημερίδα Charlie Hebdo το 2014), να επιφέρουν πολύνεκρες επιθέσεις (επιθέσεις σε μετρό, σε Εβραϊκό σχολείο στην Τουλούζη της Γαλλίας το 2012, σε Εβραϊκό μουσείο στις Βρυξέλλες το 2014 κ.α.) (www.nytimes.com).

2.3 ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εάν προσπαθήσουμε να περιγράψουμε τη σχέση μεταξύ τρομοκρατίας και τουρισμού, δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι μπορούν να οριστούν ως αντίθετοι όσον αφορά την ποιότητα ζωής. Ο τουρισμός είναι μια πρόκληση ζωής, ελεύθερου χρόνου, απόλαυσης και ατομικής ολοκλήρωσης, ενώ από την άλλη, η τρομοκρατία συνεπάγεται με τις έννοιες του θανάτου, της διαταραχής, της καταστροφής, του πόνου και του φόβου (Ramagnoli, 2016).

Αν και φαινομενικά οι έννοιες του τουρισμού και της τρομοκρατίας φαντάζουν αντίθετες, στην πραγματικότητα συνδέονται με έναν παράδοξο τρόπο. Κυριαρχούν μεταξύ τους κάποια αμοιβαία χαρακτηριστικά, όπως ότι και οι δύο έννοιες διαπερνούν τα εθνικά τους σύνορα, εμπλέκουν πολίτες διαφορετικών χωρών, χρησιμοποιούν τα ταξίδια και τις τεχνολογίες επικοινωνιών. Η σχέση αυτή απέκτησε διεθνή φήμη το 1972 στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Μονάχου, όπου Παλαιστίνιοι επιτέθηκαν σε αθλητές του Ισραήλ, αφήνοντας πίσω τους έντεκα νεκρούς και εισήγαγαν ένα παγκόσμιο τηλεοπτικό ακροατήριο 800 εκατομμυρίων θεατών. Από εκείνη τη στιγμή οι διεθνείς τουρίστες έχουν πλήρη επίγνωση της σχέσης τρομοκρατίας-τουρισμού. Μετά από μια σειρά τρομοκρατικών περιστατικών, από τις 11/9 ο συνολικός αριθμός των ανθρώπων παγκοσμίως που έχουν σκοτωθεί από τρομοκράτες είναι περίπου ο ίδιος με εκείνων που έχουν πνιγεί στις μπανιέρες τους. Στα μέσα της δεκαετίας του '80 εμφανίστηκαν αντιδράσεις από την τρομοκρατία λόγω της απότομης μείωσης του τουρισμού στο Λονδίνο, εξαιτίας των βομβιστικών επιθέσεων του IRA. Βάσει αυτών και άλλων πολλών γεγονότων έγινε πλέον πραγματικότητα ο «φόβος» αυτής της απειλής από τους τουρίστες. Οι τουρίστες αποτελούν μια ελκυστική ομάδα για τους τρομοκράτες, αφού αποτελούν έναν από τους μαλακούς στόχους, όπως έχουμε αναφέρει νωρίτερα, και εύκολα αναγνωρίσιμα σύμβολα του εχθρού, ενώ οι τουριστικοί προορισμοί αποτελούν τέλειους στρατηγικούς στόχους για την πραγματοποίηση επιθέσεων (Baker, 2014).

Η κοσμική μεταμοντέρνα εποχή που ζούμε θεωρείται ως μια εποχή που βομβαρδίζεται από πολλές πληροφορίες και την έλλειψη ικανότητας να τοποθετηθούν τα τρομοκρατικά γεγονότα στο ιστορικό τους πλαίσιο. Ο Foucault (1991) υποστηρίζει πως ζούμε σε μια μεταμοντέρνα εποχή του χάους, όπου η ζωή αψηφά τη λογική σκέψη. Αυτή η θεωρία συνδέεται άμεσα με τον τουρισμό καθώς προκύπτει η έννοια του ρίσκου και της απειλής για τους ταξιδιώτες (Foucault, 1991).

Οι συνθήκες αυτές δημιούργησαν μια κατάσταση, όπου οι τουριστικοί προορισμοί έγιναν ο αγαπημένος στόχος των τρομοκρατών και πλέον συνδέονται αλληλένδετα. Υπάρχουν πολλές μελέτες που δίνουν μια κοινωνικοοικονομική και πολιτιστική εξήγηση αυτής της σχέσης. Μια από αυτές δίνεται από τον Aziz (1995) σε μια μελέτη του για την τρομοκρατία στην Αίγυπτο, όπου αντιπαραθέτει την εσφαλμένη αντίληψη ότι το Ισλάμ είναι εναντίον των τουριστών καθώς οι ντόπιοι και τουρίστες διαχωρίζονται όχι μόνο εξαιτίας της διαφορετικής γλώσσας αλλά και από κοινωνικά και οικονομικά αίτια. Από τη μια ο ντόπιος πληθυσμός που αντιμετωπίζει δυσκολίες και αναγκάζεται από την άλλη, να συνυπάρχει με πλούσιους τουρίστες που απολαμβάνουν έναν πολυτελή τρόπο ζωής. Η εικόνα αυτή δημιουργεί μια ρήξη, η οποία είναι αναπόφευκτη (Aziz, 1995).

Τα διαφορετικά στυλ ταξιδιού είναι αντιπροσωπευτικά των ιδεολογικών αξιών, της ταξικής συμπεριφοράς και της πολιτικής κουλτούρας των τουριστών και της χώρας προέλευσης. Ως αποτέλεσμα οι τουρίστες γίνονται στόχοι των τρομοκρατών εξαιτίας του στυλ τουρισμού που λαμβάνεται υπόψη ως επιδεικτική κατανάλωση που οδηγεί αναπόφευκτα σε διάφορες μορφές τρομοκρατικών επιθέσεων. Η κατανάλωση χοιρινού κρέατος, αλκοόλ, τα διάφορα τυχερά παιχνίδια και γενικά ο δυτικός τρόπος ζωής δημιουργούν τριβές καθώς όλοι αυτοί οι παράγοντες είναι ασυμβίβαστοι με τις τοπικές αξίες (Aziz, 1995).

Ο Wahab (1996) και ο Tarlow (2005) υποστηρίζουν ότι ο τουρισμός αποτελεί κύριο στόχο των τρομοκρατών. Οι τρομοκράτες βλέπουν τους ξένους (τουρίστες) ως εισβολείς που αντιπροσωπεύουν μια νέο-αποικιοκρατία ή φέρουν μια απειλή για τις κοινωνικές νόρμες, τις παραδόσεις και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις (Wahab, 1996; Tarlow, 2005).

Ακόμη, οι τρομοκρατικές οργανώσεις κάνουν επιθέσεις σε τουριστικούς προορισμούς ως μια μορφή συμβολικής τιμωρίας στην επιχειρηματική κοινότητα, στο πολιτικό σύστημα και στα στοιχεία της κοινωνίας που υποστήριξαν αυτές τις μη δημοφιλείς οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές, όπως είναι ο κλάδος του τουρισμού. Ο αντίκτυπος των επιθέσεων στους δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς είναι βαθύτερος και γι' αυτό οι συγκεκριμένες κυβερνήσεις είναι πιο επιρρεπείς στον εκβιασμό μιας επαπειλούμενης μελλοντικής τρομοκρατικής ενέργειας. Όμως, όπως έχει ήδη ειπωθεί, οι λόγοι των επιθέσεων είναι βαθύτεροι γι' αυτό και ο τουρισμός λειτουργεί ως υποκατάστατο, εφόσον οι τρομοκράτες επιτίθενται πρώτα στην οικονομία, για να επιτύχουν τους ιδεολογικούς τους στόχους αργότερα (Freyer & Schroder, 2004). Οι τουρίστες ουσιαστικά χρησιμοποιούνται ως έμμεσα μέσα για να φτάσουν σ' αυτούς τους στόχους ή αλλιώς όπως αποκαλούνται παράπλευρες απώλειες ή συμπτωματικά θύματα (Korajlic & Kesetovic, 2011).

Η σχέση μεταξύ τρομοκρατίας και τουρισμού αποκαλύπτει ότι ο τουρισμός δεν αποτελεί μόνο το μέσο επικοινωνίας που υποκινείται από τους τρομοκράτες, αλλά είναι ουσιαστικά το ίδιο το μήνυμα. Ο τουρισμός μπορεί να υποκινήσει την πολιτική, κοινωνικοοικονομική, πολιτιστική ή και τη θρησκευτική δυσαρέσκεια, όπως επίσης μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα αποτελεσματικό όργανο ώστε να μεταφέρει ένα ευρύτερο μήνυμα ιδεολογικής και πολιτικής αντίθεσης. Εκμεταλλεύονται σκόπιμα το υψηλό προφίλ, το συμβολισμό και την αξία των ειδήσεων, φορείς των οποίων είναι οι πολύτιμοι διεθνείς τουρίστες (Sonmez, 1998).

2.3.1 Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Ο τουρισμός εκτός του ότι είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο, αποτελεί και μια κρίσιμη πηγή δημιουργίας εσόδων, γεγονός που τον συγκαταλέγει ως ένα σημαντικό τομέα της οικονομίας ενός κράτους. Κάτω από τις κατάλληλες συνθήκες, δηλαδή την ύπαρξη μιας ισχυρής παγκόσμιας οικονομίας, ο τουρισμός μπορεί να αυξήσει τους οικονομικούς δείκτες μιας τοπικής οικονομίας. Όμως, η ύπαρξη αρνητικών συνθηκών που επηρεάζουν τη βιομηχανία του τουρισμού είναι αναπόφευκτη. Μια τέτοια αρνητική προοπτική είναι ο αντίκτυπος της τρομοκρατίας. Οι τρομοκρατικές επιθέσεις μπορεί να έχουν τεράστιο αντίκτυπο, οδηγώντας στην ανεργία, την έλλειψη στέγης, στον αποπληθωρισμό, στο έγκλημα και πολλά άλλα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Εξαιτίας λοιπόν της μεγάλης συμβολής του τουρισμού στις εκβιομηχανισμένες και στις αναπτυσσόμενες χώρες, κάθε κάμψη στον τομέα αυτό προκαλεί ανησυχία (www.sumedhakalia.wordpress.com).

Οι Enders και Sandler (2002) κατέγραψαν τέσσερις πηγές οικονομικού κόστους εξαιτίας των τρομοκρατικών γεγονότων. Ο πρώτος τύπος αφορά τις απώλειες των τουριστικών εσόδων, ο δεύτερος τύπος είναι η μείωση του μετοχικού κεφαλαίου ή των άμεσων ξένων επενδύσεων, το τρίτος τύπος είναι η καταστροφή της υποδομής και τέλος ο τέταρτος τύπος αφορά το κόστος που απαιτείται για την πρόληψη της τρομοκρατίας. Επιπρόσθετα, κόστος εκτός του άμεσου κόστους που συνδέεται με τις τρομοκρατικές επιθέσεις, είναι και τα έμμεσα κόστη που περιλαμβάνουν τα έξοδα που απαιτούνται για επιπλέον διαφήμιση για την προσέλκυση νέων ή περισσότερων τουριστών. Επίσης, τα έξοδα για ανακατασκευή των κατεστραμμένων τουριστικών εγκαταστάσεων και οι δαπάνες για την εφαρμογή

της νομοθεσίας για τη μείωση των μελλοντικών τρομοκρατικών απειλών (DePuma, 2015).

Η βιομηχανία του τουρισμού υποφέρει όταν οι τρομοκρατικές επιθέσεις παρατείνονται, με συνέπειες τρομακτικές, όπως είναι η αστάθεια του εξωτερικού εμπορίου καθώς και η αλλαγή προορισμού των επικείμενων ταξιδιωτών-παραθεριστών σε έναν ασφαλέστερο προορισμό. Οι οικονομικές απώλειες σαφώς είναι μεγάλες κυρίως σε χώρες όπως η Ισπανία, η Αγγλία, ή Αίγυπτος κτλ. Παράλληλα, ο τουρισμός αντιπροσωπεύει τον καπιταλισμό και έτσι κάθε επίθεση που γίνεται σε τουρίστες ουσιαστικά πλήττει το ίδιο το κράτος με ότι αυτό συνεπάγεται. Ετησίως, πάνω από πέντε εκατομμύρια Αμερικανοί επισκέπτονται την Ευρώπη, όμως λόγω των τρομοκρατικών επιθέσεων το 60% ακύρωσε τις κρατήσεις. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού εκτιμά πως οι απώλειες με όρους των διεθνών εισπράξεων είναι περίπου 105 δισεκατομμύρια δολάρια (DePuma, 2015).

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις που πραγματοποιούνται σ' ένα κράτος θεωρούνται από τους τουρίστες ως κίνδυνος για ολόκληρη την περιοχή. Έτσι, υπάρχει η πιθανότητα μείωσης του τουρισμού στο συγκεκριμένο κράτος που σημειώθηκαν οι επιθέσεις αλλά επηρεάζονται και οι γειτονικές σε αυτό χώρες. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αποτελούν έναν σημαντικό παράγοντα στον προσδιορισμό της τουριστικής συμπεριφοράς καθώς σε πολλά κράτη εξυπηρετεί τρομοκρατικά συμφέροντα (π.χ. Αλ Τζαζίρα). Ως αποτέλεσμα επιδρά αρνητικά στους μελλοντικούς επισκέπτες της κάθε χώρας. Οι επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου επηρέασαν μετέπειτα πολλούς τουριστικούς προορισμούς (Radulescu, 2016:87-94). Η ανάπτυξη του παγκόσμιου τουρισμού μειώθηκε, ενώ οι διεθνείς αφίξεις υποχώρησαν κατά 0.6% κάτω από το φάσμα των τρομοκρατικών επιθέσεων και της οικονομικής επιβράδυνσης των τουριστικών αγορών. Οι τουριστικές περιοχές γνώρισαν διαφορετικό αντίκτυπο, ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξής τους (Radulescu, 2016).

Στα μετέπειτα έτη υπήρξε μια μικρή κάμψη των επιθέσεων, που είχαν αμελητέες επιπτώσεις στην τουριστική δραστηριότητα. Όμως, κυρίως από το 2015 εξαιτίας μιας αυξανόμενης τάσης τρομοκρατικών επιθέσεων στην Ευρώπη, 5% των ατόμων που σχεδίαζαν να ταξιδέψουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση ακύρωσαν τις μετακινήσεις τους. Θεωρείται μια μικρή μείωση από πολλούς, όμως το 2016 μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις στις Βρυξέλλες οι αεροπορικές κρατήσεις μειώθηκαν αναπόφευκτα, επηρεάζοντας παράλληλα το Παρίσι, τη Ρώμη και το Βερολίνο (www.statista.com).

2.3.2 Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Καθώς η τουριστική βιομηχανία γίνεται η πλέον μεγαλύτερη πηγή απασχόλησης και εσόδων, μεγάλος όγκος ανθρώπων αποφασίζουν να επιλέξουν έναν προορισμό για λόγους αναψυχής. Η επιλογή του προορισμού γίνεται με πλήρη συνείδηση των συνεπειών και των καταστάσεων που ενέχει ο κάθε τουριστικός προορισμός. Για παράδειγμα, τα γεγονότα στις 11/9, το τσουνάμι στη Νοτιοανατολική Ασία, ο τυφώνας Κατρίνα, η επιδημία SARS κ.α., αποτελούν παράγοντες που κάνουν τον τουρισμό ευάλωτο σε διάφορους κινδύνους. Υπάρχει πλέον μεγάλο ενδιαφέρον για την αναγνώριση και την ποσοτικοποίηση του κινδύνου, αλλά δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς η ανάλογη προσοχή στους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι ανταποκρίνονται σε έναν αντιληπτό κίνδυνο (Clayton, 2014).

Ο Sunstein (2002), χρησιμοποιεί ένα μοντέλο που βασίζεται στην αποσυγκέντρωση της λογικής και της αντίληψης που προέρχεται από στοιχεία της

ανθρώπινης ψυχολογίας, ώστε να αναλύσει την έννοια του κινδύνου. Το μοντέλο αυτό υποδηλώνει ότι η επιτυχία ενός προορισμού εξαρτάται α) από την έκθεσή του σε κινδύνους, β) την αντίληψη του κινδύνου και γ) την ικανότητα διαχείρισης των δύο προηγούμενων.

Ο κίνδυνος που σχετίζεται με το ταξίδι μπορεί να οριστεί ως απειλή από ένα ανεπιθύμητο συμβάν που επηρεάζει την υγεία ενός ατόμου ενώ ταξιδεύει, το οποίο παρεμβαίνει στο ταξίδι ή απαιτεί τη χρήση υπηρεσιών υγείας (Leggat , 2012).

Μια κοινωνική προσέγγιση, δίνεται από τους Kates, Hohenemser & Kasperson (1985) των οποίων ο ορισμός επικεντρώνεται στις συνέπειες για ένα άτομο και προσδιορίζουν τον κίνδυνο ως μια «αβέβαιη συνέπεια ενός γεγονότος ή μιας δραστηριότητας που έχει σχέση με κάτι που εκτιμούν οι άνθρωποι» (Kates et al., 1985:21). Σ' αυτό τον ορισμό οι κίνδυνοι πρέπει να εμπλέκουν μια πιθανή απώλεια (π.χ. χρήματα, υγεία ή ζωή), να είναι σημαντικοί για ένα άτομο ή μια κοινωνία και να συμπεριλαμβάνουν έναν ορισμένο βαθμό αβεβαιότητας. Δηλαδή, θεωρεί ότι ο κίνδυνος είναι μεν μετρήσιμος αλλά η αβεβαιότητα όχι (Kates et al., 1985).

Λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία των ορισμών καταλήγουμε πως «η αντίληψη του κινδύνου είναι μια πολυδιάστατη έννοια που σχετίζεται με πτυχές όπως η αβεβαιότητα, η αποφυγή, η ανησυχία, το άγχος και το φόβο. Είναι δηλαδή μια ψυχολογική έννοια, η οποία δεν είναι στατική και εγκλεισμένη σε ένα άτομο, αλλά είναι δυναμική και συνυφασμένη με τον κάθε πολιτισμό, τις διαφορετικές κοινωνίες, την πολιτική ή τα μέσα μαζικής ενημέρωσης» (Kates et al., 1985: 177-187).

Η αντίληψη του κινδύνου παίζει σημαντικό ρόλο στη διαδικασία λήψης απόφασης του ταξιδιού σε διάφορα επίπεδα, όπως για παράδειγμα ο τρόπος ταξιδιού, ο ταξιδιωτικός οργανισμός, το στυλ ταξιδιού, τα έξοδα και φυσικά ο ταξιδιωτικός προορισμός. Πιο σημαντικό όμως επίπεδο θεωρείται αυτό της απόφασης του τουριστικού προορισμού, καθώς έχει άμεσο αντίκτυπο στην τουριστική βιομηχανία δημιουργώντας μείωση στις αφίξεις των τουριστών. Η απόφαση του προορισμού διαμορφώνεται από τις έννοιες του κινδύνου και της αβεβαιότητας. Οι δύο αυτές έννοιες συνδέονται κατά έναν τρόπο με πιθανές απώλειες σε οικονομικό επίπεδο στη βιομηχανία του τουρισμού. Αντιλαμβανόμενοι την έννοια του κινδύνου οι εν δυνάμει ταξιδιώτες επιλέγουν τον προορισμό με βάση το τι ταιριάζει περισσότερο στις ανάγκες τους, που τους προσφέρει περισσότερα οφέλη και όσο το δυνατόν λιγότερους κινδύνους ή κόστος. Η εκτίμηση-αντίληψη του κινδύνου από ένα άτομο μπορεί να γίνει με βάση τις υποκειμενικές εκτιμήσεις του, πράγμα που δεν αντανάκλα το πραγματικό επίπεδο κινδύνου ενός προορισμού. Απ' την άλλη πλευρά η συλλογή πληροφοριών για τους προορισμούς από εγκεκριμένες πηγές δίνουν μια πιο αντικειμενική εικόνα ασφάλειας μιας συγκεκριμένης περιοχής (Karl & Schmude, 2017).

2.3.3 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

Η ασφάλεια χαρακτηρίζεται από πολλούς μελετητές ως μια θεμελιώδης ανάγκη της φιλοξενίας των τουριστών. Οι Page & Connell (2006) αναγνώρισαν τις αλλαγές στην παγκόσμια ασφάλεια, ιδιαίτερα μετά τα τρομοκρατικά γεγονότα στις 11/9. Ήταν μια αφετηρία, ώστε οι ερευνητές όχι μόνο να ξεκινήσουν να μελετούν τα προβλήματα ασφάλειας και φύλαξης, αλλά και να δημιουργήσουν ένα ανεξάρτητο πεδίο έρευνας και επιτόπιας μελέτης στον τουρισμό. Γίνεται μια προσπάθεια όχι μόνο

να δώσουν μια θεωρητική εικόνα των προβλημάτων ασφαλείας αλλά προσπαθούν και σε πρακτικό επίπεδο να δώσουν απαντήσεις διαχείρισης, πιθανές ενέργειες που αφορούν το μάρκετινγκ, όταν προκύπτουν καταστάσεις κρίσεων λόγω προβλημάτων ασφαλείας στον τουρισμό. Η ασφάλεια θεωρείται μια πολύπλοκη και πολυδιάστατη έννοια με ένα ευρύ φάσμα στοιχείων που ανήκουν για παράδειγμα στην πολιτική ασφάλεια, τη δημόσια ασφάλεια, την υγεία, την ασφάλεια των προσωπικών δεδομένων, τη νομική προστασία των τουριστών, των καταναλωτών, την ασφάλεια στην επικοινωνία, την προστασία από καταστροφές, την περιβαλλοντική ασφάλεια κ.α. Με την επιρροή αυτών των στοιχείων, η ασφάλεια έχει υποστεί μια σημαντική αλλαγή. Μέχρι τώρα θεωρούνταν ως ένας περισσότερο ή λιγότερο παθητικός παράγοντας. Πλέον όμως έχει εξελιχθεί σε ένα ενεργό στοιχείο του τουρισμού και γι' αυτό είναι επιτακτική η ανάγκη προστασίας των τουριστών, των υπαρχόντων τους αλλά και των επιτευγμάτων του τουριστικού κλάδου (Kovari & Zimany, 2015).

Ο Maslow (2011) κάνοντας μια ανάλυση των ανθρώπινων αναγκών, δημιούργησε μια πυραμίδα αναγκών, η λεγόμενη «Πυραμίδα του Maslow», στην οποία κατατάσσει την ασφάλεια στη δεύτερη θέση. Η «Πυραμίδα του Maslow» αποτελείται από τις εξής βαθμίδες: η πρώτη βαθμίδα περιλαμβάνει τις βασικές (φυσιολογικές) ανάγκες του ανθρώπου όπως για παράδειγμα η τροφή, η στέγη, η ένδυση, ο ύπνος κ.τ.λ. Η δεύτερη βαθμίδα περιλαμβάνει την ασφάλεια, που μας παραπέμπει στην προσπάθεια των ατόμων για επιβίωση και προστασία από τους κινδύνους. Η τρίτη βαθμίδα περιλαμβάνει την κοινωνική αποδοχή, δηλαδή την ανάγκη για αγάπη, για φιλία και για σεβασμό. Η τέταρτη βαθμίδα περιλαμβάνει την αυτοεκτίμηση, δηλαδή την επίτευξη προσωπικών στόχων και την αναγνώριση για σεβασμό. Τέλος, η Πέμπτη βαθμίδα περιλαμβάνει την ανάγκη της αυτοπραγμάτωσης, για παράδειγμα την αξιοποίηση των εσωτερικών χαρισμάτων, της δημιουργικότητας κ.α. (Maslow, 2011). Παρατηρώντας λοιπόν τη διαβάθμιση των αναγκών, η ασφάλεια αποτελεί μια πολύ βασική προϋπόθεση στον τουρισμό και στην επιλογή ενός ασφαλούς προορισμού.

Εικόνα 1: Η Πυραμίδα του Maslow

Πηγή: slideshare.net

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO) συμπεριλαμβάνει στο πλάνο του έναν σχεδιασμό για την ασφάλεια και τη φύλαξη των αναμενόμενων τουριστικών ροών. Κατηγοριοποιεί και εξετάζει τους κινδύνους που προέρχονται κυρίως (www.unwto.org):

1. Από το ανθρώπινο και θεσμικό περιβάλλον εκτός του τουριστικού τομέα (θύματα κλοπών, επιθέσεων, τρομοκρατίας, αεροπειρατείας, πολέμων, βιασμών κ.τ.λ.).
2. Από τον τουριστικό τομέα και τους σχετιζόμενους μ'αυτόν εμπορικούς τομείς (π.χ. ανεπαρκής λειτουργία του τουρισμού και των συναφών τομέων, μεταφορές, λιανικό εμπόριο, ελαττώματα στα πρότυπα ασφαλείας των τουριστικών ιδρυμάτων, όπως πυρκαγιές, κατασκευαστικά λάθη κ.τ.λ.).
3. Από τους προσωπικούς κινδύνους του ατόμου - ταξιδευτή (επικίνδυνες πρακτικές στις δραστηριότητες αναψυχής, τις συνθήκες υγείας των τουριστών και η επιδείνωση τους κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, η ανάρμοστη συμπεριφορά στον ντόπιο πληθυσμό, οι επισκέψεις σε επικίνδυνες περιοχές κ.τ.λ.).
4. Από τους φυσικούς και περιβαλλοντικούς κινδύνους (φυσικές καταστροφές, επιδημίες, μη εμβολιασμός κ.α.).

Οι πολιτικές ασφαλείας που προβλέπει συμπεριλαμβάνουν (www.unwto.org): προσδιορισμό των πιθανών τουριστικών κινδύνων ανάλογα με τους τύπους των μετακινήσεων, των επηρεαζόμενων τομέων του τουρισμού και των τοποθεσιών, ανίχνευση και πρόληψη των παραβάσεων κατά των τουριστών, προστασία των τουριστών και των μόνιμων κατοίκων από το εμπόριο παράνομων ναρκωτικών ουσιών, προστασία τουριστικών χώρων και εγκαταστάσεων από παράνομες παρεμβάσεις, καθορισμό των κατευθυντηρίων γραμμών για τους φορείς εκμετάλλευσης τουριστικών εγκαταστάσεων σε περίπτωση μιας τέτοιας παρεμβολής, ευθύνες για την αντιμετώπιση του τύπου και άλλων μέσων μαζικής ενημέρωσης, τοπικών ή εξωτερικού, πληροφορίες που πρέπει να παρέχονται στο διεθνές ταξιδιωτικό εμπόριο σε θέματα ασφαλείας και φύλαξης, διοργάνωση διαχείρισης κρίσεων σε περίπτωση φυσικής καταστροφής ή άλλης έκτακτης ανάγκης, υιοθέτηση προτύπων και πρακτικών ασφαλείας στον τομέα των τουριστικών εγκαταστάσεων και χώρων με αναφορά στην πυροπροστασία, την κλοπή και των υγειονομικών απαιτήσεων, ανάπτυξη κανόνων περί ευθύνης στα τουριστικά ιδρύματα, πτυχές ασφαλείας και προστασίας ως προς την αδειοδότηση για καταλύματα, εστιατόρια, ταξί, εταιρείες και ξεναγούς, κατάλληλα έγγραφα και πληροφορίες για την τουριστική ασφάλεια στο κοινό, τόσο για τους εξερχόμενους όσο και για τους εισερχόμενους ταξιδιώτες, ανάπτυξη των εθνοτικών πολιτικών στον τομέα της υγείας των τουριστών, ανάπτυξη τουριστικής ασφάλισης και ασφαλεία ταξιδιωτικής βοήθειας, προώθηση, συλλογή και διάδοση στατιστικών στοιχείων σχετικά με τα εγκλήματα κατά των ταξιδιωτών.

2.3.4 ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑ ΚΙΝΗΤΡΑ

Η ανάγκη του ανθρώπου για ταξίδια και αναψυχή διατρέχει την ανθρώπινη ιστορία ως ένα κοινωνικό στοιχείο της ενδότερης θέλησης να ξεφύγει προσωρινά από τις πάγιες εικόνες της καθημερινότητας. Οι ανάγκες και τα κίνητρα είναι οι κινητήριες δυνάμεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς και παίζουν βασικό ρόλο στη μηχανική του

τουρισμού. Το κίνητρο υπάρχει όταν ένα άτομο είναι ικανό να δημιουργήσει μια ανάγκη, η οποία με τη σειρά της θα δώσει μια αίσθηση δυσαρέσκειας μέχρις ότου να ικανοποιηθεί αυτή η ανάγκη. Για να ικανοποιηθεί μια ανάγκη υπάρχει ενέργεια με μια ανταποκρίσιμη κατεύθυνση (Garcia, 2005).

Η ταξιδιωτική ανάγκη έχει μελετηθεί από τις επιστήμες της ψυχολογίας και της ανθρωπολογίας, της οποίας η συμβολή θεωρείται η πιο σημαντική. Ο ουμανιστής Maslow, όπως έχουμε προαναφέρει ιεράρχησε τις ανθρώπινες ανάγκες σε πέντε βαθμίδες. Το μοντέλο αυτό του Maslow χρησιμοποιήθηκε από τον Pearce (1982) προκειμένου να δημιουργήσει μια καινούρια θεωρία για τα ταξιδιωτικά κίνητρα. Βάσει λοιπόν της «Πυραμίδας του Maslow» πρότεινε και αυτός πέντε βαθμίδες κινήτρων για διακοπές (Pearce, 1982: 145-164):

- Πρώτη βαθμίδα: περιλαμβάνει την έννοια της χαλάρωσης (ανάπαυση ή πιο ενεργή χαλάρωση).
- Δεύτερη βαθμίδα: περιλαμβάνει την έννοια της διέγερσης (ισχυρότερα συναισθήματα).
- Τρίτη βαθμίδα: περιλαμβάνει τις κοινωνικές ανάγκες (π.χ. οικογένεια, φίλοι).
- Τέταρτη βαθμίδα: περιλαμβάνει την αυτοεκτίμηση (π.χ. αυτό-ανάπτυξη μέσω πολιτιστικών, φυσικών ή άλλων δραστηριοτήτων).
- Πέμπτη βαθμίδα: περιλαμβάνει την αυτοπεποίθηση, έννοια που συνδέεται με την αναζήτηση της ευτυχίας.

Μια άλλη προσέγγιση που αφορά τα ταξιδιωτικά κίνητρα είναι αυτή που επικεντρώνεται στις διαφορές μεταξύ των παραγόντων ώθησης και έλξης ή αλλιώς «push and pull theory». Οι ωθητικοί παράγοντες επηρεάζουν την αρχική απόφαση των επικείμενων ταξιδιωτών να πάνε διακοπές. Από την άλλη πλευρά οι ελκτικοί παράγοντες περιγράφονται ως παράγοντες που επηρεάζουν τους ανθρώπους στην επιλογή ενός συγκεκριμένου τύπου διακοπών. Ο Dann (1981) για παράδειγμα, όρισε την ανωνυμία και την ενίσχυση του «εγώ» ως βασικές δυνάμεις που αποτελούν κίνητρα για ταξίδια και τις ταξινομεί στους ωθητικούς παράγοντες. Επίσης, και ο Crompton (1997) κατηγοριοποίησε εννέα διαφορετικά κίνητρα βασισμένα περισσότερο σε κοινωνικές-ψυχολογικές ανάγκες (π.χ. χαλάρωση, διαφυγή από ένα κοσμικό περιβάλλον, εξερεύνηση και αξιολόγηση του εαυτού, κ.τ.λ.) και σε πολιτιστικές ανάγκες (καινοτομίες, εκπαίδευση κ.τ.λ.) (Doran, 2015).

Μια λειτουργική προσέγγιση έγινε από τη Fodness (1994), η οποία εξηγεί τα ταξιδιωτικά κίνητρα. Πρότεινε πέντε λειτουργίες, οι οποίες στηρίζουν το κίνητρο του ταξιδιού. Οι δυο αποτελούν χρηστικές λειτουργίες, όπως είναι η ελαχιστοποίηση των ποινών και των ανταμοιβών. Οι άλλες δυο αποτελούν λειτουργίες έκφρασης αξιών, όπως είναι η αυτοεκτίμηση και η ενίσχυση του «εγώ» και τέλος μια λειτουργία που την ονόμασε «αναζήτηση της γνώσης» (Fodness, 1994).

Οι θεωρίες αυτές περιέγραφαν παλαιότερες μορφές ταξιδιωτικών κινήτρων. Λόγω όμως των νέων δεδομένων στον τουρισμό και λόγω της συνεχούς προσφοράς νέων τουριστικών προϊόντων στην αγορά δημιουργεί νέα ταξιδιωτικά κίνητρα και αυξάνουν την ανάγκη των ανθρώπων να γίνουν μέρος αυτής της διαδικασίας. Οι νέες ανάγκες οδηγούν στην ταξινόμηση και ομαδοποίηση των κινήτρων σε συστηματοποιημένα σχήματα συμπεριφοράς, σύμφωνα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (Grazulis, 2015).

Οι Goeldner, Ritchie & McIntosh (2000) παραθέτουν αρκετές κύριες ομάδες κινήτρων για ταξίδι, οι οποίες είναι οι εξής (Grazulis, 2015:65):

- Φυσικά κίνητρα (ανάπαυση/ενεργή δραστηριότητα, αθλητισμός ή θεραπεία).
- Ψυχολογικά και πνευματικά κίνητρα (διαφυγή από την απομόνωση και τον πολιτισμό, ψυχαγωγία και ιστορική κληρονομιά).
- Πολιτισμικά κίνητρα (επιθυμία εξοικείωσης με την τοπική ή περιφερειακή πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά).
- Διαπροσωπικά κίνητρα (επιθυμία γνωριμίας μεταξύ νέων ανθρώπων, επίσκεψη φίλων και συγγενών).
- Κίνητρα κοινωνικής θέσης και κύρους (προσωπική ανάπτυξη, εσωτερικές ανάγκες).

Οι Mayo & Jarvis (2010) που μελέτησαν τις πρόσφατες αλλαγές των τουριστικών κινήτρων θεωρούν πολύ σημαντικό να λάβουμε υπόψη τα κίνητρα που συνδέονται με τις επιθυμίες των ανθρώπων. Οι επιθυμίες αυτές σχετίζονται με (Grazulis, 2015:65):

- Την επίσκεψη των τόπων καταγωγής, η λεγόμενη «επιστροφή στις ρίζες».
- Να επισκεφτούν προορισμούς που δεν έχουν ανακαλυφθεί από τις μεγάλες μάζες των τουριστών.
- Να βιώσουν την ευχαρίστηση της αλλαγής μιας περιοχής, της ύπαρξης στην φύση, την απόλαυση της ηρεμίας.
- Να εξοικειωθούν με ανθρώπους άλλων πολιτισμών και με τον τρόπο ζωής τους.
- Να βιώσουν νέες περιπέτειες και να ξεφύγουν από τη μονοτονία της καθημερινής ζωής.
- Να επισκεφθούν δημοφιλείς χώρους διασκέδασης.
- Να συμμετέχουν σε πεζοπορίες στο βουνό, να απολαύσουν τον ποδηλατικό τουρισμό και άλλες ενεργές δραστηριότητες.

Στην έρευνα που διεξήχθη από τους Yoon & Uysal (2005), προσφέρεται μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την κατανόηση του τουριστικού κινήτρου και επιχειρεί να επεκτείνει τα θεωρητικά και εμπειρικά στοιχεία σχετικά με τις αιτιώδεις σχέσεις ανάμεσα στα ωθητικά και ελκτικά κίνητρα, την ικανοποίηση και την εμπιστοσύνη ως προς τους προορισμούς. Τα δεδομένα για τη μελέτη αυτή συλλέχθηκαν με την αυτό-διαχειριζόμενη μέθοδο ενός ερωτηματολογίου στη Βόρεια Κύπρο. Η Κύπρος προσφέρει αρχαιολογικούς και ιστορικούς χώρους με φυσική ομορφιά και θερμές αμμώδεις παραλίες. Το προσχέδιο του ερωτηματολογίου αναπτύχθηκε αρχικά σε δύο γλώσσες αγγλικά και τουρκικά. Συνολικά, πεντακόσια ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν σε τουρίστες που διέμεναν στα πιο γνωστά ξενοδοχεία της Βόρειας Κύπρου. Η έρευνα συμπεριελάμβανε οκτώ ωθητικά ταξιδιωτικά κίνητρα (ενθουσιασμός, εκπαίδευση, χαλάρωση, απόδραση, ασφάλεια, διασκέδαση κτλ.) και δέκα ελκτικά ταξιδιωτικά κίνητρα (μοντέρνα ατμόσφαιρα και δραστηριότητες, διαφορετικές κουλτούρες, νυχτερινή ζωή και τοπική κουζίνα κτλ.). Τα αποτελέσματα έδειξαν πως τα πιο σημαντικά ωθητικά ταξιδιωτικά κίνητρα ήταν πρώτον ο παράγοντας ασφάλεια και διασκέδαση, δεύτερον τα κίνητρα απόδρασης, τρίτον η γνώση και η εκπαίδευση

και τέλος ο παράγοντας των διάφορων επιτευγμάτων. Όσον αφορά τα ελκτικά κίνητρα απόδρασης επικρατέστερα ήταν ο παράγοντας καθαριότητα και ψώνια, αξιόπιστες καιρικές συνθήκες και ασφάλεια, διαφορετικές κουλτούρες και υδάτινες δραστηριότητες.

Άλλη μια έρευνα που αφορά τα ταξιδιωτικά κίνητρα και τις κοινωνικές διαφορές μεταξύ των τουριστών διεξήχθη από τους Doran et al. (2015). Οι συμμετέχοντες στη μελέτη αυτή (474 συμμετέχοντες) αποτελούν δείγμα ευκολίας διεθνών (97%) και εγχώριων τουριστών (3%). Η μέση ηλικία ήταν 36,6 έτη (SD = 13,83), με το 46,7% οι συμμετέχοντες να είναι γυναίκες. Το δείγμα περιελάμβανε συμμετέχοντες με διάφορες εθνικότητες, από τις οποίες η πλειοψηφία ήταν από την Ευρώπη (82,0%), από τη Βόρεια Αμερική (9,3%), την Ασία (5,3%), την Ωκεανία (2,3%) και τη Νότια Αμερική (1,1%). Τα ταξιδιωτικά κίνητρα των συμμετεχόντων μετρήθηκαν με 12 μεταβλητές που υιοθετήθηκαν από τους Snerpenger et al. (2006). Αυτά τα αντικείμενα αποσκοπούν στη μέτρηση των τεσσάρων διαστάσεων των κινήτρων που προτείνει η Iso-Ahola (1982) και αυτά είναι η: προσωπική απόδραση, διαπροσωπική διαφυγή, προσωπική αναζήτηση και διαπροσωπική αναζήτηση. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες σε όλες τις ομάδες κρίνουν την προσωπική διαφυγή και τις προσωπικές αναζητήσεις να είναι τα σημαντικότερα ταξιδιωτικά κίνητρα, ακολουθούμενα από κίνητρα για διαπροσωπικές αναζητήσεις για εσωτερική διαφυγή. Η έννοια της ασφάλειας ως κίνητρο δεν καταγράφηκε στη συγκεκριμένη έρευνα, παρόλο που έχει διεξαχθεί πρόσφατα (Doran et al, 2015).

Οι Ramires et al. (2018), μελέτησαν τα κίνητρα των διεθνών τουριστών που επισκέπτονται τις πόλεις παγκόσμιας κληρονομιάς, οι οποίες προστατεύονται από την UNESCO. Καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι τα χαρακτηριστικά του προορισμού (ελκτικοί παράγοντες) παίζουν σημαντικό ρόλο στην προσέλκυση και την παρακίνηση των τουριστών προς συγκεκριμένους τόπους. Το επίκεντρο της έρευνας ήταν το ιστορικό κέντρο του Πόρτο, της Πορτογαλίας και βασίστηκε στις υποθέσεις ότι, οι τουρίστες που επισκέπτονται το ιστορικό κέντρο της πόλης μπορούν να συγκεντρωθούν σύμφωνα με τη σημασία που δίδεται στα χαρακτηριστικά των προορισμών, στο ότι υπάρχουν διαφορές μεταξύ των τμημάτων που επισκέπτονται τη συγκεκριμένη πόλη, στις δημογραφικές μεταβλητές, στα χαρακτηριστικά του ταξιδιού τους, στη συμπεριφορά τους στο ταξίδι, στην ικανοποίησή τους, στην εκτίμηση του προορισμού και την εμπιστοσύνη τους και στις διαστάσεις ικανοποίησης με τον προορισμό της κάθε ομάδας. Συγκεκριμένα προκειμένου να αναλυθούν τα κίνητρα επιλογής τους χρησιμοποιήθηκαν πέντε παράγοντες. Ο πρώτος αφορά τον προορισμό και την τουριστική προσφορά (γαστρονομία, διαμονή, νυχτερινή ζωή, ψώνια, πολιτιστικές δραστηριότητες) και βαθμολογεί το υψηλότερο μέσο επίπεδο ικανοποίησης (29.66%). Το δεύτερο περιλαμβάνει τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά (μουσεία, τοπία, φυσικό περιβάλλον κτλ. 8.30%) και τρίτον, τις συνθήκες κινητικότητας και προσβασιμότητας (παρκινγκ, πρόσβαση στο ιντερνέτ, μέσα μαζικής μεταφοράς, 7.85%). Τα τελευταία δύο αφορούν τις πληροφορίες (5.98%), καθώς και την καθαριότητα και την ασφάλεια (5.97%).

Μια ακόμη έρευνα έγινε από τη Βόκα (2014) στην Ελλάδα, στην οποία ερευνηθήκε πόσο επηρεάζονται οι ταξιδιώτες και γενικότερα η τουριστική βιομηχανία από τις τρομοκρατικές επιθέσεις. Το δείγμα αποτέλεσαν 100 Έλληνες ταξιδιώτες του διεθνούς ελληνικού αεροδρομίου «Ελευθέριος Βενιζέλος». Τα ταξιδιωτικά κίνητρα κυρίως για τα ταξίδια αναψυχής αφορούσαν την επιλογή καταλυμάτων που απαντήθηκε από το 32% ως πολύ σημαντικός παράγοντας, η ασφάλεια των μέσων μεταφοράς συγκέντρωσε το 49% ως μια πολύ σημαντική παράμετρος πραγματοποίησης του ταξιδιού, το κόστος του ταξιδιού συγκέντρωσε 96% ως πάρα πολύ σημαντικός και πολύ, πράγμα που δείχνει την επιρροή της οικονομικής κρίσης,

η ασφάλεια του προορισμού 91% ως σημαντικός έως πάρα πολύ σημαντικός παράγοντας, τα φεστιβάλ-συνέδρια συγκεντρώνουν το 56% ως λιγότερο έως καθόλου σημαντικό, οι δραστηριότητες το 72% από σημαντικό έως πάρα πολύ σημαντικό και τέλος τα αξιοθέατα 32% ως πολύ σημαντικός παράγοντας. Όσον αφορά τους λόγους αποφυγής ενός προορισμού το μεγαλύτερο ποσοστό συγκέντρωσαν οι πόλεμοι-εξεγέρσεις με 85%, οι επιδημίες- αρρώστιες με 77% και τέλος οι τρομοκρατικές επιθέσεις με 62%. Ακόμη στη συγκεκριμένη έρευνα η Ήπειρος που θεωρήθηκε περισσότερο επιρρεπής σε τρομοκρατικές επιθέσεις είναι η Αμερική με ποσοστό 42%, ακολουθεί η Ασία με 21%, η Ευρώπη με 19%, η Αφρική με 16% και τέλος η Αυστραλία με 2%. Το μεγαλύτερο ποσοστό που συγκέντρωσε η Αμερική οφείλεται στο γεγονός του ότι οι ερωτώμενοι ήταν ακόμη επηρεασμένοι από τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου και την γενικότερη ανασφάλεια που δημιουργήσε η συγκεκριμένη επίθεση.

2.4 ΛΗΨΗ ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ

Η λήψη απόφασης και η επιλογή προορισμού αποτελεί ένα πρόσφατο πεδίο επιστημονικής μελέτης. Λόγω του ότι οι διαφορετικοί προορισμοί όλο και αυξάνονται, δημιουργείται ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον. Ο ένας προορισμός τείνει να καλύπτει τον άλλο και γι' αυτό είναι ουσιώδες να κατανοηθούν οι ενδεχόμενες συμπεριφορές των τουριστών για την επιλογή προορισμού. Παλαιότερες μελέτες έδωσαν μεγάλη έμφαση στο ρόλο της οικογένειας σ' ότι αφορά την απόφαση του προορισμού, καθώς οι διακοπές θεωρούνταν μια ομαδική δραστηριότητα με τη συμμετοχή γονέων και παιδιών. Σημαντική κατ'αυτούς ήταν και η συμβολή των μέσων μαζικής ενημέρωσης που έχει θετική επιρροή στην απόφαση των καταναλωτών. Την δεύτερη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα παρατηρείται μια μετατόπιση του ερευνητικού ενδιαφέροντος από την τουριστική αντίληψη για την επιλογή προορισμού στην εμποροποίηση των ίδιων των προορισμών από τα αντίστοιχα τουριστικά τμήματα. Πλέον, τα στοιχεία που επικρατούν στην λήψη απόφασης για τον προορισμό, επηρεαζόμενα φυσικά από το μάρκετινγκ, είναι το προϊόν, η τιμή, ο τόπος, η προώθηση, οι άνθρωποι, τα φυσικά στοιχεία και οι διάφορες διαδικασίες. Επίσης, σημαντικό ρόλο παίζουν τα αξιοθέατα, η φυσική ομορφιά, η ασφάλεια και η φύλαξη, τα διάφορα φεστιβάλ και οι εκδηλώσεις. Η επιλογή προορισμού βάσει αυτών που προαναφέρθηκαν επηρεάζεται από ατομικούς παράγοντες αλλά και από παράγοντες που αφορούν τους ίδιους τους προορισμούς (Dahiya & Batra , 2016).

Οι Sonmez & Graefe (1998b:112-144) πρότειναν ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο γίνεται η επιλογή του προορισμού και περιλαμβάνει τρεις παράγοντες:

- ✓ Οι εξωτερικοί παράγοντες που αναφέρονται κυρίως στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης, που είναι ζωτικής σημασίας για την προβολή ενός προορισμού, στην ταξιδιωτική οδηγία, την πληροφόρηση δια στόματος κ.α.
- ✓ Οι εσωτερικοί παράγοντες, που αφορούν την αντίληψη του κινδύνου, την ταξιδιωτική εμπειρία, την ασφάλεια, τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των τουριστών
- ✓ Οι δημογραφικοί παράγοντες.

Οι Moore et al, (2012) διερεύνησαν τη δυναμική της λήψης αποφάσεων των τουριστών. Ανακάλυψαν τέσσερις νέες διαστάσεις ως προς την λήψη αποφάσεων:

- ❖ «Ευελιξία» στην λήψη αποφάσεων. Επιτρέπει τις αλλαγές στις αποφάσεις ακόμη και σε μεταγενέστερα στάδια της διαδικασίας λήψης απόφασης.
- ❖ Η θέση και ο χρόνος του ταξιδιού.
- ❖ Η κοινωνική σύνθεση. Αναφέρεται στη συμμετοχή των μελών της ομάδας, στη λήψη αποφάσεων, στη διαδικασία και την επεξεργασία. Συνήθως, τα άτομα της ομάδας αποτελούνται από μέλη της οικογένειας ή άλλα άτομα και επηρεάζουν την κάθε απόφαση.
- ❖ Το στάδιο του ταξιδιού.

Η λήψη απόφασης φυσικά επηρεάζεται και από τις συνθήκες και το περιβάλλον. Όταν όμως θέτονται θέματα κινδύνων και ασφάλειας, τότε η αντίδραση είναι υποκειμενική. Η επιλογή προορισμού και η λήψη απόφασης εξαρτώνται περισσότερο από το ίδιο το άτομο και την αντίληψή του για τον κίνδυνο. Μπορεί να καθυστερήσει, να αναβάλει ή και να ακυρώσει την λήψη αυτών των αποφάσεων (Wong & Yeh , 2009).

2.4.1 ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ

Οι τουριστικοί προορισμοί εκτός του ότι προσφέρουν υπηρεσίες χαλάρωσης, γνώσης, γνωριμίας με άλλους τόπους, ανθρώπους και τρόπους ζωής, επηρεάζονται κυρίως τις τελευταίες δεκαετίες από αρνητικά γεγονότα και κρίσεις. Αρνητικοί παράγοντες που συνήθως βάλλουν τους τουριστικούς προορισμούς αποτελούν οι καιρικές συνθήκες, ο μη φιλικός τρόπος προσέγγισης από τον ντόπιο πληθυσμό, οι τρομοκρατικές επιθέσεις, η εγκληματικότητα, η πολιτική αστάθεια (πολιτικές αναταραχές), οι πολεμικές συγκρούσεις, οι ασθένειες κ.α. (Lehto et al., 2008).

Κυρίως όμως η απειλή της τρομοκρατίας, θεωρείται ως ένας ισχυρός παράγοντας που επηρεάζει την επιλογή τουριστικού προορισμού. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO), αναφέρει πως 105 δισεκατομμύρια δολάρια απώλειες εισοδημάτων από τον τουρισμό συνέβησαν το 1985 εξαιτίας των τρομοκρατικών απειλών. Οι μεσογειακές χώρες υπέστησαν μειώσεις στις κρατήσεις της τάξης του 50% την ίδια χρονική περίοδο και στην Αίγυπτο έφτασε το 65% όταν Αμερικανοί πολίτες ακύρωσαν την αρχική τους απόφαση να ταξιδέψουν στην συγκεκριμένη χώρα λόγω αναταραχών. Μετέπειτα, σε έρευνες που διεξήχθησαν το 1986, το 79% των Αμερικανών δήλωσαν πως θα απέρριπταν την ευκαιρία να ταξιδέψουν στο εξωτερικό εξαιτίας της απειλής της τρομοκρατίας (Sonmez & Graefe, 1998).

Σε έρευνες που πραγματοποιήθηκαν, κυρίως μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, οι ερωτηθέντες (Αγγλοι και Αμερικανοί) θεώρησαν πως ο κίνδυνος που σχετίζεται με τα διεθνή ταξίδια, έχει αυξηθεί και τοποθέτησαν στην κορυφή την τρομοκρατική απειλή. Ακόμη και στην ερώτηση αν μια επικείμενη απειλή ή μια τρομοκρατική επίθεση σ' έναν τουριστικό προορισμό θα τους αποθάρρυνε να ταξιδέψουν εκεί για λόγους διακοπών, οι περισσότερες απαντήσεις ήταν θετικές (Sackett & Botterill, 2006).

Η Οικονομική Υπηρεσία Πληροφοριών (Economic Intelligence Unit & Euromonitor) καταγράφοντας τις εισερχόμενες τουριστικές αφίξεις, παρατηρεί πως η τουριστική βιομηχανία επηρεάζεται με αρνητικό τρόπο από τις πολιτικές αναταραχές και την τρομοκρατία. Στις επιθέσεις το 2006 στην Αίγυπτο ο απολογισμός ανέφερε περισσότερους από 20 νεκρούς Αιγύπτιους και τουρίστες. Προκάλεσε επίσης 8% απώλεια στα εισοδήματα που προέρχονται από τον τουρισμό. Λόγω της ανατροπής του προέδρου Mubarak και των αναπόφευκτων αναταραχών το 2011, οι τουριστικές αφίξεις μειώθηκαν από 14 εκατομμύρια αφίξεις σε 9.5 εκατομμύρια. Επίσης, και η εκδίωξη του προέδρου Morsi, επηρέασε την πτώση των τουριστικών αφίξεων από 11.5 εκατομμύρια το 2012 σε 9.5 εκατομμύρια το 2013. Άλλο παράδειγμα αποτελεί η Ταϊλάνδη εξαιτίας μιας πολιτικής κρίσης (red shirt versus yellow shirt) το 2008 που οδήγησε στην μείωση των ετήσιων αφίξεων σε 3% και 12% και μείωση στο εισόδημα που προέρχεται από τον τουρισμό το 2009 (https://www.researchgate.net/publication/263338547_The_Economist_intelligence_Unit's_EIU_Country_Reports_and_Euromonitor's_Country_insight).

Οι παράγοντες στους οποίους οφείλεται αυτή η πτώση των αφίξεων σχετίζονται με τις αναφορές των μέσων μαζικής ενημέρωσης για μια επικείμενη κρίση αλλά επηρεάζονται και από τις αρνητικές εμπειρίες φίλων και συγγενών. Παρόμοιες επιθέσεις όπως στη Γαλλία το 2015 στα γραφεία του περιοδικού Charlie Hebdo και την ένοπλη επίθεση στο Παρίσι, επηρέασαν τις αφίξεις το 2016, σε μια χώρα που θεωρείται ένας από τους κορυφαίους προορισμούς. Μέσα από αυτά τα παραδείγματα επιθέσεων γίνονται φανερά οι επιπτώσεις. Παρατηρείται μείωση του αριθμού των ταξιδιωτών καθώς και των δαπανών τους για διακοπές, αμαύρωση της εικόνας του τουριστικού προορισμού, που δημιουργεί φόβο για τους ανθρώπους που θα ήθελαν να επισκεφτούν την περιοχή. Επιπτώσεις υπάρχουν και στην τοπική οικονομία και η αστάθεια αυτή επηρεάζει και την ευρύτερη περιοχή γύρω από τον τουριστικό προορισμό (Παπαγεωργίου, 2018).

Σε έρευνα που διενεργήθηκε από τους Santos et.al (2018) στην Πορτογαλία για το κατά πόσο η ασφάλεια είναι ένας σημαντικός παράγοντας στην επιλογή του τουριστικού προορισμού, η πλειοψηφία (72.1%) απάντησε πως η ασφάλεια επηρεάζει τη διαδικασία επιλογής προορισμού. Η Πορτογαλία για το 59.8% αποτέλεσε έναν ασφαλή προορισμό εξαιτίας κυρίως της απουσίας τρομοκρατικών επιθέσεων και το 63.2% την επέλεξε για τα χαμηλά ποσοστά της εγκληματικότητας. Παρατηρούμε λοιπόν πως η απειλή ή όχι των τρομοκρατικών επιθέσεων επηρεάζει άμεσα την επιλογή προορισμού.

Επίσης, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Δείκτη Τρομοκρατίας του 2015, η τρομοκρατική δραστηριότητα έχει αυξηθεί κατά 80% το 2014, φθάνοντας στο υψηλότερο επίπεδο που έχει καταγραφεί στην ιστορία. Παράλληλα όμως οι αφίξεις έδειξαν μια αύξηση την ίδια χρονιά της τάξης του 4.3%. Σε έρευνα που διενεργήθηκε μέσω του WTO, σε 45 χώρες το 2014, αν και παρατηρείται ότι ένας υψηλός δείκτης τρομοκρατίας αυξάνει τις αφίξεις τουριστών το 2014, μπορεί να υπάρξει μια συνύπαρξη. Όχι μόνο η τρομοκρατία επηρεάζει τον τουρισμό, αλλά και το αντίστροφο (Fung, 2016).

Οι Vanneste et.al (2016) διερεύνησαν τον αντίκτυπο των τρομοκρατικών επιθέσεων στον τομέα του τουρισμού στις Βρυξέλλες. Η έρευνα συμπεριέλαβε κυρίως τις πόλεις των Βρυξελλών, του Μπρύζ και της Αμβέρσας. Το σύνολο του δείγματος που συλλέχθηκε ήταν 603 ερωτώμενοι από όλες τις πόλεις. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε από τις αρχές Αυγούστου έως και τις αρχές Σεπτεμβρίου 2016, λίγους μήνες μετά την τρομοκρατική επίθεση στις Βρυξέλλες, τον Μάρτιο του ίδιου έτους σε διαφορετικά σημεία όπου και 32 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους. Τα στοιχεία

σχετικά με τις αφίξεις, ειδικότερα τις αφίξεις στο αεροδρόμιο των Βρυξελλών, είναι σχετικά συναφείς. Αυτός ο αερολιμένας δεν είναι μόνο η πύλη προς τις Βρυξέλλες, αλλά επλήγη από τις επιθέσεις με τρόπο που οι πτήσεις ήταν αδύνατες ή παρεμποδίστηκαν. Για μερικές εβδομάδες, όλες οι αεροπορικές μεταφορές εκτρέφονται προς περιφερειακά αεροδρόμια της περιοχής καθώς και σε αερολιμένες σε γειτονικές χώρες που βρίσκονται κοντά στα σύνορα με τη Γαλλία. Σταδιακά, ο αριθμός των πτήσεων που θα μπορούσαν να αναχωρήσουν από το αεροδρόμιο των Βρυξελλών αυξήθηκε και από τις 30 Ιουνίου και μετά, ο αερολιμένας ήταν και πάλι πλήρως λειτουργικός, γεγονός που είναι αρκετά γρήγορο, λαμβάνοντας υπόψη ότι το αεροδρόμιο υπέστη πολλές ζημιές στην υποδομή. Επομένως, δεν είναι περίεργο, ότι ο αριθμός των (αναχωρούντων και αφικνούμενων) επιβατών επηρεάστηκε έντονα, ιδιαίτερα τον Απρίλιο του 2016, αλλά εντοπίστηκε μια γρήγορη ανάκαμψη. Από τον Ιούλιο και μετά μπορεί κανείς να εκτιμήσει τον πραγματικό αντίκτυπο στη στάση των ταξιδιωτών προς το Βέλγιο και τις Βρυξέλλες. Ο αριθμός των επιβατών φαίνεται να ανακάτται από τον Νοέμβριο του 2016 και μετά (<https://journals.openedition.org/belgeo/20688>).

Τέλος, ο Khan (2018) διερεύνησε τον αντίκτυπο των τρομοκρατικών επιθέσεων στην εικόνα και την ανάπτυξη του τουριστικού προορισμού. Το δείγμα αποτέλεσαν 100 διεθνείς τουρίστες στην Πορτογαλία, από τους οποίους το 63% απάντησε πως δεν θα επισκεπτόταν έναν τουριστικό προορισμό που έχει υποστεί τρομοκρατικά χτυπήματα και επίσης θεώρησαν ότι θα απέφευγαν να ταξιδέψουν σε ο πόλεις της Ευρώπης, της Βόρειας Αμερικής, τις ΗΠΑ και το Ισραήλ. Αντίθετα, θεώρησαν περισσότερο ασφαλείς προορισμούς περιοχές της Νότιας Ασίας όπως το Νεπάλ, οι Μαλβίδες και η Σρι Λάνκα. Το 31% του δείγματος είχε ήδη επισκεφθεί τέτοιους προορισμούς και δήλωσε πως εξαιτίας αυτών των επιθέσεων βρήκαν το σύστημα ασφαλείας πιο προηγμένο και πιο αναβαθμισμένο. Η έρευνα αναφέρει επίσης ότι η Γαλλία και οι ΗΠΑ είναι λιγότερο εκτεθειμένες στις τρομοκρατικές επιθέσεις στις μέρες μας. Η Ευρώπη και η Αμερική όμως στο σύνολό τους εξακολουθούν να είναι λιγότερο προτιμητέες από τους τουρίστες ως τουριστικός προορισμός ενώ οι ασιατικοί ασιατικοί προορισμοί παίρνουν υψηλή προτεραιότητα, καθώς αυτοί έχουν υποστεί λιγότερες τρομοκρατικές επιθέσεις (Khan, 2018).

Λαμβάνοντας υπόψη όλους αυτούς τους παράγοντες, η επιλογή προορισμού στρέφεται σε περιοχές που δεν έχουν επηρεαστεί από τις επιθέσεις καθώς συντρέχουν λόγοι ασφάλειας, με αποτέλεσμα να προκληθούν οικονομικές ζημιές στις ήδη πληγείσες περιοχές (APEC Counter-Terrorism Working Group, 2017).

2.4.2 Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ

Η ταξιδιωτική οδηγία αποτελεί έναν τρόπο ενημέρωσης για τον τόπο προορισμού των ταξιδιωτών και αφορούν θέματα δασμών, πληροφορίες για τη χορήγηση βίζας, πρόσβαση σε προξενία κ.α. Η ταξιδιωτική οδηγία όμως είναι συνδεδεμένη και με αρνητικές καταστάσεις. Πληροφορίες για αρνητικές καταστάσεις που απειλούν την ασφάλεια και την υγεία των ταξιδιωτών στον τόπο προορισμού αλλά και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Εκδίδεται κατά κανόνα από το κράτος και απευθύνεται σε πολίτες που σκοπεύουν να ταξιδέψουν προς μια ξένη χώρα ή και σε αυτούς που διαμένουν σ' αυτήν. Εκτός από τους κρατικούς φορείς υπάρχουν και ταξιδιωτικές οδηγίες που εκδίδονται από φορείς όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO) και από ιδιωτικούς φορείς του τουρισμού. Οι ταξιδιωτικές οδηγίες που επηρεάζουν περισσότερο τους ταξιδιώτες είναι αυτές που εκδίδονται από το κράτος. Θεωρούνται πιο αξιόπιστες και ακριβείς. Σαφώς, και οι οδηγίες των διεθνών οργανισμών εμπεριέχουν τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Ο παράγοντας των ΜΜΕ παίζει έναν ιδιαίτερο ρόλο στην ταξιδιωτική οδηγία, καθώς τείνουν να μεγεθύνουν τον

κίνδυνο ή την όποια προειδοποίηση επηρεάζοντας με άμεσο τρόπο την τουριστική κίνηση (Μυλωνόπουλος & Μοίρα, 2007).

Όπως διαφαίνεται, ο ίδιος ο όρος «ταξιδιωτική οδηγία» αποκαλύπτει πολλά προβλήματα. Οι όροι ταξιδιωτικές συμβουλές, συμβουλευτική ταξιδιών, ταξιδιωτική προειδοποίηση, ταξιδιωτικός συναγερμός χρησιμοποιούνται αλλά όχι με την ίδια έννοια. Για παράδειγμα, μια προειδοποίηση που αφορά σε απλά μέτρα ασφαλείας, πολλές φορές μεταφράζονται ως μια αρνητική εξέλιξη από τους ταξιδιώτες που φθάνουν σε σημείο να ακυρώσουν ένα ταξίδι για λόγους ασφαλείας (Mylonopoulos et al., 2016).

Οι ταξιδιωτικές οδηγίες είναι δύσκολο να διακριθούν, καθώς δεν παρουσιάζονται με ενιαίο τρόπο σε κάθε χώρα. Κάθε προορισμός αντιμετωπίζει διαφορετικούς κινδύνους που εκτιμώνται ως πραγματικοί κίνδυνοι από κάθε χώρα. Χώρες όπως η Αυστραλία, χρειάστηκε να αναθεωρήσει την κατηγοριοποίηση των ταξιδιωτικών οδηγιών το 2005 διότι οι άνθρωποι εστίαζαν περισσότερο στον κώδικα προειδοποίησης παρά στην ανάγνωση της ίδιας της οδηγίας, που μπορεί να αφορούσε μια πολύ απλή προειδοποίηση. Ακόμη, πρόσθεσε γραφήματα διαβάθμισης του κινδύνου, ώστε να γίνονται κατανοητές από το μεγαλύτερο ποσοστό των πολιτών. Το Υπουργείο Εξωτερικών του Καναδά, αναθεώρησε επίσης και αυτό το 2005 την κλίμακα της ταξιδιωτικής οδηγίας που μέχρι τότε αποτελούνταν από εννέα βαθμίδες. Έγινε προσπάθεια ομογενοποίησης της ορολογίας προς αποφυγή συγχύσεων και η διαβίβαση των πληροφοριών να γίνεται γρήγορα, συνοπτικά και με σαφήνεια. Η Ιαπωνική κυβέρνηση κατηγοριοποιεί τις ταξιδιωτικές οδηγίες σε τέσσερα επίπεδα. Για παράδειγμα, στο επίπεδο 2 προβλέπει την απαγόρευση διοργάνωσης ταξιδιού από τους ταξιδιωτικούς φορείς και στο επίπεδο 4 παροτρύνει την άμεση αποχώρηση ή την αποφυγή εισόδου στη χώρα (Mylonopoulos et al., 2016).

Η προσπάθεια του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού να ομογενοποιήσει τις ταξιδιωτικές οδηγίες παγκοσμίως δε φαίνεται να κάλυψε τα κενά, αφού όπως είδαμε υπάρχει έλλειψη ως προς την ενιαία κατηγοριοποίηση των ταξιδιωτικών οδηγιών. Υπάρχει ακόμη και διαφορά εκτίμησης της επικινδυνότητας μιας περιοχής προσέλκυσης τουριστών από τα ίδια τα κράτη, που κάνει την κατάσταση ακόμη πιο περίπλοκη (Μυλωνόπουλος & Μοίρα, 2007).

Οι συνέπειες που επιφέρουν οι ταξιδιωτικές οδηγίες είναι τεράστιες. Επηρεάζουν τις ταξιδιωτικές ροές και τους άμεσα εμπλεκόμενους κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας και αφορούν τη χώρα υποδοχής αλλά και τη χώρα προέλευσης. Θέτει εμπόδια στην τουριστική ανάπτυξη και σύμφωνα με τα κράτη-μέλη της APEC (Asian Pasific Economic Cooperation) η τάση που επικρατεί, δηλαδή η συνεχής αυξανόμενη έκδοση ταξιδιωτικών οδηγιών, επιδρά στην επιλογή τουριστικού προορισμού αλλά και στην πραγματοποίηση ή όχι ενός ταξιδιού (APEC, 2003). Η έρευνα της Dolnicar (2007) αποκάλυψε πως το 46% των ερωτηθέντων είχαν την πρόθεση να υπακούσουν μια ταξιδιωτική οδηγία και να αναβάλλουν ή να ακυρώσουν ένα ταξίδι στο συγκεκριμένο τουριστικό προορισμό. Το ποσοστό ήταν αρκετά μεγάλο και φανερώνει το μέγεθος των αρνητικών, οικονομικών κυρίως, συνεπειών (Dolnicar, 2007).

2.5 ΤΡΟΠΟΙ ΠΡΟΛΗΨΗΣ

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις δημιουργούν καταστάσεις κρίσης, τις οποίες οι αρμόδιοι φορείς καλούνται να αντιμετωπίσουν. «Κρίση στον τουρισμό ονομάζεται μια ανεπιθύμητη, ασυνήθιστη, συχνά απρόσμενη και χρονικά οριοθετημένη διαδικασία, η οποία έχει αμφίβολες πιθανότητες εξέλιξης. Απαιτεί τη λήψη άμεσων αποφάσεων και μέτρων, ούτως ώστε να υπάρξει μια θετική εξέλιξη της κατάστασης για την επιχείρηση ή για τον τουριστικό προορισμό και να μειωθούν όσο το δυνατόν γίνεται οι αρνητικές επιπτώσεις. Από την άλλη πλευρά μια κατάσταση κρίσης καθορίζεται από την αξιολόγηση της σοβαρότητας των αρνητικών συμβάντων που προκύπτουν, τα οποία απειλούν, αποδυναμώνουν ή καταστρέφουν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα ή σημαντικούς στόχους μιας τουριστικής επιχείρησης ή του τουρισμού ως εθνικό προϊόν» (Glaesser, 2006:14).

Οι κρίσεις αυτές είτε πιθανές, είτε υποβόσκουσες, είτε έχουν ήδη ξεσπάσει, χρειάζονται ειδικά μέτρα διαχείρισης. Ο πιο σημαντικός παράγοντας διαχείρισης μιας κρίσης είναι η πρόληψη. Σύμφωνα με τους Burnett, Kash & Darling (1998: 179-186): «αποφάσεις που λαμβάνονται πριν εμφανιστεί μια κρίση επιτρέπουν πιο αποτελεσματική διαχείριση της κρίσης, σε αντίθεση με εσπευσμένες αποφάσεις που λαμβάνονται εκ των υστέρων και είναι αναποτελεσματικές».

Η πρόληψη πρέπει να περιλαμβάνει πολλά μέτρα, ώστε να αποφευχθεί άμεσα μια τρομοκρατική κρίση. Έχει παρατηρηθεί πως οι μεγαλύτερες συνέπειες προέρχονται από τα επικοινωνιακά μέσα. Δραματοποιώντας τα γεγονότα σε υπερβολικό βαθμό για να προσελκύσουν το κοινό, βλάπτουν την εικόνα του τουριστικού προορισμού. Γι' αυτό και είναι ένας παράγοντας που χρήζει διαχείρισης από την πρώτη στιγμή. Η διαχείριση μπορεί να γίνει με τους εξής παράγοντες πρόληψης (Λυμπέρης, 2017:31):

- Ύπαρξη μηχανισμού που έχει εκπονήσει εκ των προτέρων έτοιμα σενάρια επικοινωνιακής αντιμετώπισης κάθε πιθανής κρίσης και ο οποίος βρίσκεται σε 24ωρη ετοιμότητα- η επιτυχία της διαχείρισης βασίζεται στην ταχύτητα και στην ποιότητα της πρώτης αντίδρασης. Η ζημιά ή η επιτυχία έγκειται ακριβώς σε αυτή την πρώτη αντίδραση.
 - Την ύπαρξη ενός portal του επίσημου site του ΕΟΤ ή του WTO ή άλλου εξειδικευμένου φορέα, ο οποίος έχει γίνει γνωστός στα διεθνή ΜΜΕ και στον οποίο δημοσιεύονται, το συντομότερο δυνατό μετά την εκδήλωση της κρίσης, ενημερωτικά κείμενα της κατάστασης, των επίσημων εκτιμήσεων, των μέτρων που πιθανών ελήφθησαν κ.τ.λ. Σημαντικό σε αυτή τη φάση είναι να δοθεί η αίσθηση της ειλικρίνειας, της εντιμότητας, της ετοιμότητας και της αποφασιστικότητας των επίσημων φορέων και προσώπων.
 - Μια άλλη κατηγοριοποίηση προληπτικών μέτρων σύμφωνα με τους Mansfield & Pizam (2006) αφορούν ειδικές στρατηγικές στον τομέα της ασφάλειας: Στέγαση τουριστών σε αποκλεισμένα θέρετρα all-inclusive ώστε να χωριστούν από τους κατοίκους της περιοχής. Διατήρηση πολλών ορατών μέτρων ασφαλείας, αύξηση της παρουσίας ένστολων υπαλλήλων στις τουριστικές ζώνες, εκπαίδευση αστυνομικών σε θέματα τουρισμού. Η αστυνομία να είναι ορατή, προσβάσιμη και φιλική προς τους τουρίστες. Πρέπει να υπάρχει στενή συνεργασία μεταξύ των εκπροσώπων της κοινότητας και του τουρισμού. Άλλη μια στρατηγική είναι και η συμβουλευτική και κατάρτιση υπαλλήλων της τουριστικής βιομηχανίας στις τεχνικές πρόληψης του εγκλήματος. Η υποστήριξη της τουριστικής βιομηχανίας με τη

διεξαγωγή ελέγχων των υπαλλήλων, η ενθάρρυνση των τουριστικών επιχειρήσεων να υιοθετήσουν πρακτικές πρόληψης/μείωσης του εγκλήματος (εγκατάσταση ηλεκτρονικών κλειδαριών δωματίων, κάμερες παρακολούθησης, θυρίδες ασφαλείας, πλήρης απασχόληση υπαλλήλων ασφαλείας κ.τ.λ.). Η δημιουργία εταιρικής σχέσης μεταξύ των υπηρεσιών επιβολής του νόμου, των τουριστικών επιχειρήσεων, της ευρύτερης κοινότητας και των ίδιων των τουριστών.

Οι Mansfield & Pizam (2006) προτείνουν επίσης ειδικές στρατηγικές για τους τουρίστες, όπως να γνωρίζουν οι τουρίστες την πιθανότητα να πέσουν θύματα από εγκληματίες και να διδαχθούν μεθόδους πρόληψης του εγκλήματος και να υπάρξει ανάπτυξη και εφαρμογή προγραμμάτων τουριστικής εκπαίδευσης με στόχο τη μείωση του κινδύνου ύπαρξης θυμάτων. Η Pizam (2002) υποστηρίζει πως η τουριστική βιομηχανία πρέπει να αναλάβει συγκεκριμένες ενέργειες ώστε να μειώσει την πιθανότητα τρομοκρατικών επιθέσεων στον τουρισμό αν και θεωρεί πως κανένα μέτρο ασφαλείας δεν μπορεί να παράσχει προστασία από τη φρίκη της τρομοκρατίας.

2.6 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΠΙΘΕΣΕΩΝ ΣΕ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥΣ ΑΝΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Η ανασκόπηση των τρομοκρατικών επιθέσεων σε τουριστικούς προορισμούς ξεκινάει κυρίως μετά τις επιθέσεις στις 11/9. Έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα καθώς γίνονται πιο συχνά και με μεγάλες αρνητικές συνέπειες. Μια πρώτη καταγραφή συμβάντων μετά το 2001, έγινε από τους O' Connor, Stafford και Gallagher (2008) οι οποίοι επέλεξαν να μελετήσουν δημοφιλείς προορισμούς όπως το Μπαλί, το Λονδίνο, η Μαδρίτη και η Νέα Υόρκη.

Στο Μπαλί η επίθεση συνέβη στις 12/10/2002, όπου δυο βόμβες εξεράγησαν μέσα σε ένα κέντρο διασκέδασης, αφήνοντας πίσω της 202 νεκρούς, κυρίως τουρίστες. Η περίοδος που επιλέχτηκε να συμβεί η τρομοκρατική αυτή ενέργεια δεν είναι τυχαία, αφού το φθινόπωρο ανοίγει η τουριστική σεζόν στη συγκεκριμένη περιοχή. Το αποτέλεσμα σαφώς ήταν καταδικασμένο, καθώς κατέρρευσε ουσιαστικά η τουριστική σεζόν του 2002 εφόσον ακυρώθηκαν προγραμματισμένες αφίξεις. Τον Οκτώβριο και το Νοέμβριο του ίδιου έτους σημειώθηκε 60% μείωση των επισκεπτών, η ταξιδιωτική οδηγία που εκδόθηκε από το Ηνωμένο Βασίλειο οδήγησε πολλούς τουρίστες να αλλάξουν προορισμό επιλέγοντας αντί το Μπαλί την Ταϊλάνδη (O' Connor et al., 2008:5).

Η επίθεση στο Λονδίνο συνέβη στις 7/07/2005, στο μετρό σε ώρες αιχμής. Μια σειρά από βόμβες εξεράγησαν στο μετρό και μια σε ένα λεωφορείο. Οι νεκροί ανήλθαν σε 52 άτομα, τέσσερις νεκροί καμικάζι αυτοκτονίας και 700 τραυματίες. Και πάλι η ημερομηνία επίθεσης δεν ήταν τυχαία, αφού μια μέρα πριν το Λονδίνο επιλέχθηκε ως χώρα φιλοξενίας των Ολυμπιακών Αγώνων του 2012. Άμεσες συνέπειες της επίθεσης αποτέλεσαν οι μειώσεις στα ταξίδια μικρής διάρκειας προς το Λονδίνο στο 7% και η μετατόπιση όσων τελικά αποφάσισαν να ταξιδέψουν σε ξενοδοχεία εκτός του κέντρου της πόλης του Λονδίνου (O' Connor, Stafford & Gallagher, 2008:6).

Στη Μαδρίτη στις 11/03/2004, δέκα εκρηκτικοί μηχανισμοί τοποθετημένοι από τρομοκράτες εξεράγησαν μέσα σε τέσσερα τρένα της πόλης, κατά τις πρωινές ώρες αιχμής. Τα θύματα ανήλθαν στα 47, τα οποία ήταν κυρίως τουρίστες. Είναι σημαντικό

να αναφέρουμε πως ο αντίκτυπος στις αφίξεις ήταν σχεδόν μηδαμινός. Τα ταξίδια προς την Ισπανία έμειναν ανεπηρέαστα, λόγω της άμεσης επέμβασης των σωμάτων ασφαλείας για την αναζήτηση και καταδίκη των ενόχων. Αντίθετα της πτώσης, ο τουρισμός εκείνη την περίοδο αυξήθηκε στην Μαδρίτη κατά 10% και γενικά στην Ισπανία 3.2% (O' Connor, Stafford & Gallagher, 2008:8).

Το μεγαλύτερο όμως τρομοκρατικό χτύπημα, συνέβη στη Νέα Υόρκη στις 11/09/2001. Μια ομάδα τρομοκρατών πραγματοποίησε συντονισμένες αεροπειρατείες σε τέσσερα αεροσκάφη που πετούσαν στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Από αυτά, τα δύο χρησιμοποιήθηκαν για να καταστρέψουν τους Δίδυμους Πύργους του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου (WTC) το τρίτο αεροπλάνο κατέπεσε στο Πεντάγωνο της Ουάσιγκτον και το τέταρτο στην Πενσυλβανία χωρίς να συγκρουστεί σε κάποιο συγκεκριμένο στόχο. Ο απολογισμός ήταν τραγικός 2.950 νεκροί, ανάμεσά τους και άνθρωποι από άλλες εθνικότητες. Ο αντίκτυπος στον τουρισμό σαφώς ήταν μεγάλος, ακυρώθηκαν όλες οι πτήσεις από και προς το αεροδρόμιο των Ηνωμένων Πολιτειών για λόγους ασφαλείας. Οι Η.Π.Α. ήταν απροετοίμαστες για ένα τέτοιο τρομοκρατικό χτύπημα και για να επέλθει η ανάκαμψη και το αίσθημα εμπιστοσύνης των ταξιδιωτών πέρασαν πολλά χρόνια. Τα επόμενα δυο έτη μετά τις επιθέσεις οι επισκέπτες απέρριψαν τις Η.Π.Α ως ταξιδιωτικό προορισμό (O' Connor, Stafford & Gallagher, 2008:9).

Πιο πρόσφατες επιθέσεις που συνέβησαν ήταν στις Βρυξέλλες. Στις 22/03/2016 ένας βομβιστής αραβικής καταγωγής πυροδότησε βόμβες σε χώρο ελέγχου εισιτηρίων στο αεροδρόμιο. Οι νεκροί ανήλθαν τους 34 και άλλοι 230 τραυματίστηκαν. Με διαφορά περίπου μιας ώρας, εξεράγη και άλλος ένας μηχανισμός σε συρμό του βελγικού μετρό, κοντά στο κτήριο της Κομισιόν στο σταθμό Μάλμπεκ. Η επίθεση έγινε από έναν καμικάζι ζωσμένο με εκρηκτικούς μηχανισμούς. Οι νεκροί έφτασαν τους 20 και οι τραυματίες τους 106. Αργότερα την ευθύνη και για τα δυο χτυπήματα ανέλαβε το Ισλαμικό Κράτος (www.protothema.gr). Οι οικονομικές απώλειες ως προς τις επιχειρήσεις και τα φορολογικά έσοδα ανήλθαν στο 1 δισεκατομμύριο ευρώ. Όμως, το μεγαλύτερο χτύπημα το δέχτηκε ο τομέας του τουρισμού, τα ξενοδοχεία, τα εστιατόρια κ.τ.λ. (www.alfavita.gr).

Στη Νίκαια της Γαλλίας, σημειώθηκε τρομοκρατικό χτύπημα κατά τους εορτασμούς της Εθνικής εορτής της [Γαλλίας](#) για την [πτώση της Βασίλης](#), στις 14 Ιουλίου [2016](#). Ένα φορτηγό γεμάτο με και χειροβομβίδες έπεσε πάνω σε ένα πλήθος κόσμου τη στιγμή που είχε συγκεντρωθεί στη λεωφόρο [Προμενάντ ντεζ Ανγκλέ](#) για να παρακολουθήσει τη ρίψη πυροτεχνημάτων, σκοτώνοντας 84 άτομα και τραυματίζοντας 65 (οι 18 σε κρίσιμη κατάσταση). Ο οδηγός του φορτηγού ψυγείου, Μοχάμεντ Λαχουαέζ Μπουχλέλ, ηλικίας 31 ετών, Γάλλος με καταγωγή από την [Τυνησία](#), οδήγησε σκορπώντας το θάνατο για 2,0 χιλιόμετρα, αποκλίνοντας συνεχώς εσκεμμένα της πορείας του (κοινώς οδηγώντας ζιγκ ζαγκ), αποσκοπώντας στο μέγιστο δυνατό αριθμό θυμάτων, με αποτέλεσμα να σκοτωθεί αργότερα κατά την ανταλλαγή πυροβολισμών με την αστυνομία. Ανάμεσα στους νεκρούς αναγνωρίστηκαν Βρετανοί, Ισπανοί, Ελβετοί και Αμερικανοί πολίτες. Την ευθύνη για το τρομοκρατικό χτύπημα ανέλαβε το [Ισλαμικό Κράτος](#) (<https://el.wikipedia.org>). Η «Ημέρα της Βασίλης» μετονομάστηκε σε «Σφαγή την Ημέρα της Βασίλης». Ο αντίκτυπος ήταν αισθητός καθώς οι ακυρώσεις αυξήθηκαν στο 20% και υπολογίζονται ότι αυξήθηκαν περισσότερο μετά τη δολοφονία ενός ιερέα κοντά στη Ρουέν, στα νότια της Νορμανδίας, η οποία έγινε από μαχητές που δήλωσαν υποταγή στο Ισλαμικό Κράτος (www.alfavita.gr).

Στην Βαρκελώνη στις 17/08/2017, ένα βαν όρμησε σε πλήθος κόσμου στην πολυσύχναστη τουριστική λεωφόρο που ονομάζεται Λας Ράμπλας, με αποτέλεσμα

14 άτομα νεκρούς και 130 τραυματίες, 18 από τα θύματα ήταν διαφορετικών εθνικοτήτων. Την ευθύνη ανέλαβε το Ισλαμικό Κράτος (www.enikos.gr). Οι οικονομικές επιπτώσεις προήλθαν κυρίως από το δημοψήφισμα της 1^{ης} Οκτωβρίου και από την πολιτική αστάθεια (-27,5%) παρά από το τρομοκρατικό χτύπημα που ουσιαστικά δεν επέφερε ακυρώσεις (www.businessnews.gr).

Κλείνοντας τη βιβλιογραφική ανασκόπηση παρατηρούμε πως οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί κυρίως ως προς τα ταξιδιωτικά κίνητρα είναι περιορισμένες κυρίως για την τελευταία δεκαετία αλλά και ως προς το αντικείμενο που διερευνούμε στην παρούσα έρευνα. Οι περισσότερες έρευνες δεν δίνουν ιδιαίτερη βάση στο θέμα της ασφάλειας του προορισμού, παρότι έχουν συμβεί πολλές τρομοκρατικές επιθέσεις παγκοσμίως, ακόμη και πρόσφατες παραλείπουν την έννοια της ασφάλειας από τα ερωτηματολόγια τους. Θεωρείται σαφώς ένα καινούριο επιστημονικό αντικείμενο γι' αυτό και η όποια βιβλιογραφία βρέθηκε ήταν παρεμφερείς και όχι ακριβείς με το αντικείμενο που ερευνούμε. Στην Ελλάδα, υπάρχει μια έρευνα (Βόκα,2014), όπου και αναφέρεται η έννοια της ασφάλειας του προορισμού και κατά πόσο επηρεάζει την επιλογή από τους ταξιδιώτες, όμως το δείγμα αποτελείται μόνο από Έλληνες πολίτες και όχι από διεθνείς τουρίστες. Αυτό το κενό καλείται να ερευνήσει η παρούσα μελέτη, καθώς θα συμπεριλάβει και απόψεις διεθνών τουριστών, και να προσφέρει ένα λιθαράκι γνώσεων και εμπειρικών δεδομένων στην μελέτη για την επιλογή τουριστικού προορισμού κάτω από το φάσμα των τρομοκρατικών επιθέσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

3.1 ΈΡΕΥΝΑ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο (1993:85) η επιστημονική έρευνα ορίζεται ως: «η εργασία που έχει σαν σκοπό την προαγωγή της επιστημονικής γνώσης, σύμφωνα με διεθνώς αποδεκτές επιστημονικές θεωρίες ή η επεξεργασία νέων θεωριών, ικανών να γίνουν αποδεκτές από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα. Αναγκαία προϋπόθεση για να χαρακτηριστεί μία εργασία ως ερευνητική είναι η πρωτοτυπία». Μια συστηματική και καλώς σχεδιασμένη διαδικασία για την επίλυση προβλημάτων βάσει της εμπειρικής πραγματικότητας. Η συστηματική εφαρμογή επιστημονικής γνώσης, βάσει συγκεκριμένου σκοπού, για τη βελτίωση των επιτευγμάτων του ανθρώπου.

Ο Τσοπάνογλου (2010:17) κάνοντας μια αναδρομή στους ορισμούς που χρησιμοποιήθηκαν στη διάρκεια των χρόνων υιοθετεί τον πιο γενικά αποδεκτό ορισμό ο οποίος υποστηρίζει ότι «Έρευνα είναι η συστηματική προσπάθεια εξεύρεσης απαντήσεων σε ερωτήματα». Η υιοθέτηση ενός τόσο γενικού ορισμού γίνεται επειδή όλοι οι άλλοι, πιο ειδικοί και συγκεκριμένοι, παρουσιάζουν προβλήματα λειτουργικότητας, δηλαδή ή αφήνουν εκτός επιστημονικής έρευνας δραστηριότητες που όλοι θα συμφωνούσαν πως είναι ερευνητικές ή, για να ερμηνευτούν, χρειάζεται να κατανοηθεί καλύτερα ο όρος που περιλαμβάνει και που παραπέμπει εκ νέου σε αυτούς.

Ένα πιο πρόσφατος ορισμός δόθηκε και από τον Zaskodny et al.(2015:10): «Η επιστημονική έρευνα είναι η περιγραφή της θέσης ενός επιστήμονα. Το αντικείμενο της επιστημονικής έρευνας είναι η δημιουργία γνώσεων βασισμένων στην λύση των προβλημάτων. Μέρος της επιστημονικής έρευνας είναι, εκτός από τη δημιουργία γνώσης, η διάδοση και η χρήση της. Η δημιουργία γνώσης μπορεί να χαρακτηριστεί ως εξήγηση και ερμηνεία των φαινομένων και των αντικειμένων που απαρτίζουν τον κόσμο γύρω μας».

Ως μεθοδολογία της Επιστημονικής Έρευνας ορίζεται «η επιστήμη που μελετά και ερευνά μεθοδικά, ενεργητικά, επίμονα και συστηματικά κάθε μορφή γνώσης, βάσει εμπειρικών δεδομένων που την επαληθεύουν και τη γενικεύουν ως αλήθεια» (Δημητρόπουλος, 2004:33). Η μεθοδολογία της έρευνας σχετίζεται άμεσα με τις παραμέτρους της ερευνητικής προσπάθειάς του ερευνητή οι οποίες αναφέρονται στις γενικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, στις μεθόδους, στις τεχνικές, στα μέσα, στα υλικά και στις διαδικασίες που θα επιλέξει για τη διεξαγωγή της έρευνάς του. Αναφέρεται δηλαδή, στην κατανόηση της επιστημονικής ερευνητικής διαδικασίας, στο πώς θα σχεδιαστεί μια έρευνα και πώς θα πραγματοποιηθεί (Δημητρόπουλος, 2004).

3.2 ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΕΡΕΥΝΑ

Η πρωτογενής έρευνα αφορά τη διαδικασία συλλογής δεδομένων μιας έρευνας, ή την περιγραφή ενός γεγονότος χωρίς να έχουν υποβληθεί σε επεξεργασία ή σε κάποια αξιολόγηση. Είναι δηλαδή πρωτότυπο υλικό που δεν έχει αξιολογηθεί από οποιοδήποτε ερευνητή ή ομάδα ερευνητών (Παπάνης,2011). Η πρωτογενής έρευνα παρέχει πρωτογενή πληροφόρηση που το περιεχόμενο της βασίζεται αποκλειστικά στο συγγραφέα και τα στοιχεία της δεν έχουν υποστεί επεξεργασία ή αξιολόγηση (Μπώκος, 2001). Πρόκειται για δεδομένα που έχουν παραχθεί με συστηματικό και μεθοδικά ελεγμένο τρόπο (Heaton, 2004). Η πρωτογενής έρευνα διαχωρίζεται σε δύο μεθόδους την ποιοτική και την ποσοτική έρευνα.

Ένας αυστηρός ορισμός της δευτερογενούς έρευνας αφορά τη διαδικασία κατά την οποία ο ερευνητής επιλέγει να επεξεργαστεί δευτερογενώς δεδομένα, όπως καταγραφές παρατήρησης, σημειώσεις πεδίου, συνεντεύξεις, καταγεγραμμένες ομάδες εστίασης, αφηγήσεις ζωής ή ημερολόγια, τα οποία έχουν παραχθεί στο πλαίσιο προγενέστερων ερευνών (Τσιώλης, 2011). Επίσης, μπορούμε να ορίσουμε ως δευτερογενή ανάλυση στην κοινωνική έρευνα εκείνη την ερευνητική στρατηγική που επιδιώκει να μελετήσει κοινωνικά φαινόμενα χρησιμοποιώντας δεδομένα που έχουν παραχθεί στο πλαίσιο προγενέστερων ερευνητικών εγχειρημάτων (Hakim, 1982).

3.3. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η ποιοτική έρευνα αποτελεί ένα εργαλείο της πρωτογενούς έρευνας. Σύμφωνα με τους Denzin & Lincoln (2005:3): «Η ποιοτική έρευνα είναι μια πλαίσιοθετημένη δραστηριότητα (situated activity) η οποία τοποθετεί τον παρατηρητή στον κόσμο. Αυτή συνίσταται σε ένα σύνολο ερμηνευτικών και υλικών πρακτικών, οι οποίες κάνουν τον κόσμο ορατό. Αυτές οι πρακτικές μετασχηματίζουν τον κόσμο. Μετατρέπουν τον κόσμο σε μια σειρά από αναπαραστάσεις του εαυτού, συμπεριλαμβανομένων των σημειώσεων πεδίου, των συνεντεύξεων, των συνομιλιών, των φωτογραφιών, των μαγνητοφωνήσεων και των σημειώσεων σε ημερολόγια. Σε αυτό το επίπεδο η ποιοτική έρευνα περιλαμβάνει μια ερμηνευτική, νατουραλιστική προσέγγιση στον κόσμο. Αυτό σημαίνει ότι οι ποιοτικοί ερευνητές μελετούν τα πράγματα στο φυσικό τους πλαίσιο, επιχειρώντας να δώσουν νόημα ή να ερμηνεύσουν τα φαινόμενα με όρους των νοημάτων που οι άνθρωποι δίνουν σε αυτά».

Ο Hayes (1997) διακρίνει πολλαπλές σημασίες της έννοιας της ποιοτικής έρευνας. Σε αντιστοιχία με μια πρώτη προσέγγιση, ποιοτική έρευνα είναι η έρευνα που πραγματοποιείται χωρίς τη χρησιμοποίηση αριθμητικών δεδομένων και μαθηματικών υπολογισμών. Μια άλλη προσέγγιση σύμφωνα με τον Parker (1990) υποστηρίζει ότι η ποιοτική έρευνα είναι η έρευνα που δίνει έμφαση και εστιάζει στο νόημα και όχι στη συμπεριφορά των ανθρώπων. Οι ποιοτικοί ερευνητές, σύμφωνα με την Willing (2001), ενδιαφέρονται για το νόημα, για τον τρόπο που οι άνθρωποι βιώνουν τα γεγονότα.

Μια ακόμη προσέγγιση (Πούρκος & Δαφέρμος, 2010) υποστηρίζει ότι ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της ποιοτικής έρευνας είναι η απόρριψη της φυσικής επιστήμης ως μοντέλου έρευνας. Σε αντιδιαστολή με το θετικιστικό μοντέλο

επιστήμης που εδράζεται στις φυσικές επιστήμες, οι υποστηρικτές της ποιοτικής έρευνας εστιάζονται στη μελέτη του κοινωνικό-ιστορικού και πολιτισμικού πλαισίου. Δηλαδή οι υποστηρικτές της ποιοτικής έρευνας προσπαθούν να διερευνήσουν τον κοινωνικό κόσμο υπό το πρίσμα της εμπειρίας των υποκειμένων, των συμμετεχόντων σ' αυτή την έρευνα. Η ποιοτική έρευνα είναι νατουραλιστική, πλαισιοθετημένη και ερμηνευτική (Henwood & Pidgeon, 1994).

Κατά τον VanMaanen (1979) η ποιοτική έρευνα είναι ένας γενικός όρος που καλύπτει μια σειρά ερμηνευτικών τεχνικών που προσπαθούν να περιγράψουν, να αποκωδικοποιήσουν, να μεταφράσουν, αλλιώς να συμβιβάσουν με την έννοια και όχι με τη συχνότητα ορισμένων περισσότερο ή λιγότερο φυσικών συμβάντων στον κοινωνικό κόσμο. Ως συμπέρασμα, η ποιοτική έρευνα είναι μια γενική έννοια πάνω στην οποία τοποθετείται μια ποικιλία θεμάτων που έχει θετικές και αρνητικές προοπτικές (Rahman, 2016). Επίσης, στην ποιοτική έρευνα, το σχέδιο έρευνας που ακολουθεί ο ερευνητής είναι ευέλικτο και όχι σταθερό (Robson, 2011).

«Ο χαρακτήρας της ποιοτικής έρευνας είναι κατεξοχήν διαγνωστικός και αυτό διότι γίνεται προσπάθεια να ανακαλυφθούν οι παράγοντες που επηρεάζουν ή διαμορφώνουν συγκριμένα είδη συμπεριφοράς. Ενώ σκοπός της είναι η βαθύτερη κατανόηση των συγκαλυμμένων παραγόντων που επιδρούν στην εκάστοτε συμπεριφορά των ερωτώμενων» (Χρήστου, 1999:219-220).

Ο Flick (2014) σε μια πιο σύγχρονη προσέγγιση υποστηρίζει πως η ποιοτική έρευνα συνδέεται με πολλές πτυχές καθώς ενδιαφέρεται περισσότερο για την ανάλυση των υποκειμενικών εννοιών, την παρουσίαση κοινωνικών θεμάτων, γεγονότων ή πρακτικών, την ανάλυση κειμένων και εικόνων, χωρίς να χρησιμοποιεί αριθμούς και στατιστικές στρατηγικές.

3.3.1 ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η ποιοτική έρευνα βασίζεται σε μεθόδους παραγωγής δεδομένων, οι οποίες δεν είναι τυποποιημένες, δομημένες και απομακρυσμένες από την πραγματική ζωή. Αντίθετα, είναι ευέλικτες και ευαίσθητες απέναντι στο κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο παράγονται. Οι πλέον συνήθεις μέθοδοι παραγωγής δεδομένων στην ποιοτική διερεύνηση είναι οι εξής (Ισαρη & Πουρκός, 2015:82):

- Μη δομημένη συνέντευξη (ανοιχτού τύπου/εις βάθος)
- Ημιδομημένη συνέντευξη (ανοιχτού τύπου)
- Ομάδες εστίασης (focus groups)
- Παρατήρηση και συμμετοχική παρατήρηση

Οι συνεντεύξεις αποτελούν την πιο διαδεδομένη μέθοδο συλλογής δεδομένων και είναι μια διαδικασία η οποία χρήζει ιδιαίτερης προσοχής και προετοιμασίας. Βασικό χαρακτηριστικό των συνεντεύξεων είναι η χρήση των ανοικτών ερωτήσεων. Οι ανοικτές ερωτήσεις είναι ερωτήσεις όπου η απάντηση δεν προβλέπεται ούτε προκαθορίζεται και ο ερωτώμενος είναι ελεύθερος να εκφραστεί όπως θέλει. Οι ανοικτές ερωτήσεις αν έχουν διατυπωθεί με το σωστό τρόπο μπορούν να

συγκεντρώσουν ικανοποιητικές πληροφορίες για κάθε θέμα, είναι επίσης απαραίτητες για τη συγκέντρωση πληροφοριών σε λεπτεπίλεπτα θέματα και η χρήση τους επιβάλλεται όταν δεν είναι δυνατή η πρόβλεψη πιθανών απαντήσεων. Η διατύπωση των ανοιχτών ερωτήσεων απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή και λεπτότητα, δηλαδή να είναι εύκολα κατανοητές, να μην περικλείουν διφορούμενες ή αντιφατικές έννοιες που θα μπερδέψουν το συνεντευξιαζόμενο (Javeau, 2000).

Σύμφωνα με τον Robson (2007), η μη δομημένη συνέντευξη είναι ανοικτή και δεν περιλαμβάνει προκαθορισμένες ερωτήσεις αλλά ευρείες θεματικές όπου οι συμμετέχοντες μπορούν και τοποθετούνται υπό τους δικούς τους όρους. Ο ερευνητής προετοιμάζει έναν ενδεικτικό αριθμό θεμάτων (γύρω στα 7 με 8) τα οποία θεωρεί αξιόλογα προς διερεύνηση προκειμένου να αποσπάσει ικανοποιητικά δεδομένα αλλά και να μπορέσει να δημιουργήσει αλληλεπίδραση μεταξύ του ερευνητή και των συμμετεχόντων στην όλη διαδικασία (Manson, 2009). Το σημαντικότερο πλεονέκτημα αυτής της μεθόδου αποτελεί η ανάδειξη νέων θεμάτων μέσα από το λόγο των συνεντευξιαζόμενων, τα οποία δεν είχαν προκαθοριστεί από τους ίδιους τους ερευνητές.

Η ημιδομημένη συνέντευξη αποτελείται από προκαθορισμένες κατά κάποιον τρόπο ερωτήσεις και χρησιμοποιείται κυρίως από αρχάριους ποιοτικούς ερευνητές ως ένα σχεδιάγραμμα ώστε να καλυφθεί με συγκεκριμένα θέματα η ερευνητική διαδικασία. Η συγκεκριμένη μέθοδος χαρακτηρίζεται από μεγάλη ευελιξία καθώς μπορεί να τροποποιηθεί ανάλογα με τον εκάστοτε ερωτώμενο, μπορεί να εμβαθύνει σε συγκεκριμένα θέματα εφόσον οι συμμετέχοντες κριθούν κατάλληλοι, παρέχει ευελιξία ως προς τη σειρά των ερωτήσεων και τέλος επιτρέπει στον ερευνητή να προσθέσει ή να αφαιρέσει θέματα εφόσον το κρίνει απαραίτητο (Ισαρη & Πούρκος, 2015).

Η πλήρως δομημένη συνέντευξη είναι μια μέθοδος η οποία επιλέγεται λιγότερο καθώς βασίζεται σε αυστηρά προκαθορισμένες ερωτήσεις ως προς το περιεχόμενο, τη σειρά των ερωτήσεων, τη διατύπωση τους και δεν επιτρέπει την ανάδειξη νέων θεμάτων κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Αξιοποιούνται κυρίως οι ανοικτές ερωτήσεις και αποτελεί την κύρια διαφορά με ένα ερωτηματολόγιο δειγματοληπτικής έρευνας που χρησιμοποιεί συνεντεύξεις (Robson, 2007).

Μια ακόμη διάκριση των συνεντεύξεων είναι η εξής: α) η κατευθυνόμενη ή δομημένη, β) η ημι-κατευθυνόμενη και γ) η ελεύθερη συνέντευξη. Δομημένη προσωπική συνέντευξη (structured interview) είναι εκείνη που χρησιμοποιεί δομημένα ερωτηματολόγια, δηλαδή ερωτηματολόγια που βασίζονται σε προκαθορισμένα και τυποποιημένα σύνολα ερωτήσεων. Ημιδομημένη συνέντευξη ονομάζεται εκείνη στην οποία ο ερευνητής έχει έναν κατάλογο θεμάτων και ερωτήσεων να καλύψει και ενδέχεται να διαφέρουν από συνέντευξη σε συνέντευξη. Δομημένες συνεντεύξεις χρησιμοποιούνται σε περιγραφικές μελέτες ως μέσα προσδιορισμού γενικών υποδειγμάτων, ενώ ημιδομημένες συνεντεύξεις μπορεί να χρησιμοποιηθούν σε επεξηγηματικές μελέτες, δηλαδή σε εκείνες που επιδιώκουμε να κατανοήσουμε σχέσεις μεταξύ μεταβλητών. Στην προσωπική συνέντευξη, σημαντικό στάδιο αποτελεί η επιλογή και η εκπαίδευση των συνεντευκτών. Οι ερευνητές πριν αναλάβουν το έργο διεξαγωγής των συνεντεύξεων υποβάλλονται σε εκπαίδευση από ειδικευμένους επιστήμονες (Τσιώλης, 2014).

Τα πλεονεκτήματα της συγκεκριμένης μεθόδου είναι η άμεση επαφή και προσωπική επικοινωνία με τον εξεταζόμενο, η εις βάθος εξέταση του ερευνητικού προβλήματος δεδομένου ότι οι άνθρωποι είναι πιο πρόθυμοι να μιλούν απ' ό,τι να γράφουν δίδοντας ακόμη και προσωπικές πληροφορίες αν εξασφαλιστεί φιλική και άνετη σχέση, η απόκτηση πληροφοριών που μόνο με προσωπική επικοινωνία

μπορούν να διασφαλιστούν (παρατήρηση συμπεριφοράς, αντιδράσεων, τόνου φωνής, χειρονομιών κ.α. των εξεταζομένων), διασφάλιση από πλευράς ερευνητή ότι ο εξεταζόμενος καταλαβαίνει πλήρως κάθε ερώτηση που καλείται να απαντήσει δίνοντας όλες τις απαραίτητες πληροφορίες, μεγαλύτερη ευελιξία στον τρόπο δόμησης και παρουσίασης των ερωτήσεων και μεγαλύτερη ελευθερία χειρισμών από πλευράς ερευνητή, καλύτερη μέθοδος για συγκέντρωση δεδομένων από ορισμένες ομάδες όπως π.χ. μικρά παιδιά, αναλφάβητους, ολιγογράμματος, άτομα με γλωσσικές δυσκολίες, άτομα με χαμηλή νοημοσύνη (Radcliff, 1998).

Άλλο ένα σημαντικό εργαλείο της ποιοτικής μεθόδου είναι η παρατήρηση-συμμετοχική παρατήρηση. Η μέθοδος αυτή αποτελεί μια συστηματική και οργανωμένη παρατήρηση ατομικών συμπεριφορών ή ακόμη και κοινωνικών διαδράσεων μέσα από την οποία συλλέγονται δεδομένα. Είναι μια μέθοδος πολύ χρήσιμη στην κοινωνική, ψυχολογική και εκπαιδευτική έρευνα. Χρησιμοποιείται εξίσου και στην ποιοτική και στην ποσοτική έρευνα (Patton, 1990). Όμως, στην ποιοτική έρευνα είναι πολύ σημαντική καθώς ο ερευνητής συμμετέχει στις εκφάνσεις της καθημερινότητας του υπο-διερεύνηση δείγματος, παρατηρεί (συμπεριφορές, σχέσεις, αλληλεπιδράσεις), θέτει ερωτήσεις και συμμετέχει ενεργά για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα (McLeod, 2009).

Ο παρατηρητής προσπαθεί να κατανοήσει και να ερμηνεύσει όσα παρατηρεί μέσα από την οπτική των ομάδων, ατόμων, θεσμών, πολιτισμών κτλ. που μελετά και όχι να επιβάλλει ή να εκφέρει τη δική του άποψη. Κρατώντας συστηματικές σημειώσεις καλείται να παρουσιάσει με αντικειμενικό τρόπο τα δεδομένα που έχει συλλέξει. Η μέθοδος αυτή απαιτεί έναν ερευνητή με ιδιαίτερες ικανότητες που να μπορεί να ελίσσεται ανάλογα με τις ανάγκες της έρευνας (Κυριαζή, 1998). Ενέχει όμως και αρκετούς μεθοδολογικούς κινδύνους ως προς το θέμα της αντικειμενικότητας και της αξιοπιστίας καθώς μένει πάντα ανοικτό το ζήτημα της αντικειμενικότητας και της αμεροληψίας κατά τη διάρκεια καταγραφής των δεδομένων. Γι' αυτό είναι σημαντικό ο παρατηρητής να είναι έμπειρος, αφού δεν μπορεί να σχεδιάσει με μεγάλη αυστηρότητα την έρευνα του και έτσι πρέπει να στηριχτεί κατά βάση στη συναίσθηση του και στην δυνατότητα του να ελέγχει τις συγκινησιακές καταστάσεις των ομάδων που παρατηρεί (Φίλιας, 2004).

Μια ακόμη σημαντική μέθοδος είναι αυτή των ομάδων εστίασης (Focus Groups). Είναι μια ερευνητική μέθοδος στην οποία μπορούν να συλλεχθούν ποιοτικά δεδομένα σε μεγάλο βαθμό. Αυτό πραγματοποιείται μέσα από τη διάδραση των συμμετεχόντων στην ομάδα και για μια καθορισμένη περιοχή ερευνητικού ενδιαφέροντος. Ο Krueger (1988:18) αναφέρει πως η μέθοδος των ομάδων εστίασης «αφορά μια προσεκτικά οργανωμένη συζήτηση, η οποία είναι σχεδιασμένη να αντλεί αντιλήψεις και πεποιθήσεις σε καθορισμένο ερευνητικό θέμα, μέσα σε ένα επιτρεπτικό, μη απειλητικό περιβάλλον». Επίσης και ο Kitzinger (1994) αναφέρει πως η μέθοδος των ομάδων εστίασης μας δίνει τη δυνατότητα να διερευνήσουμε τους τρόπους με τους οποίους σκέφτονται οι άνθρωποι.

Η ερευνητική μέθοδος των ομάδων εστίασης αποφέρει πολλά πλεονεκτήματα στους ερευνητές. Είναι μια οικονομική και γρήγορη μέθοδος που αποφέρει πολλά δεδομένα ιδιαίτερα όταν υπάρχει μεγάλη συμμετοχή (Krueger & Casey, 2000). Ειδικότερα, μέσα από την εφαρμογή της μεθόδου των ομάδων εστίασης, οι ερευνητές ενδιαφέρονται κυρίως για τις σχέσεις που αναπτύσσονται οι συμμετέχοντες μεταξύ τους και πως η δυναμική των σχέσεων αυτών μπορεί να φωτίσει διαφορετικές πλευρές του υπο διερεύνηση αντικείμενου (Ritchie & Lewis, 2003). Δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για περισσότερες αυθόρμητες απαντήσεις, ή ακόμη και το

ιδανικό περιβάλλον ώστε οι συμμετέχοντες να μπορούν να συζητούν προσωπικά προβλήματα και να δώσουν πιθανές λύσεις στα προβλήματα αυτά (Duggleby, 2005).

3.3.2 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ένα βασικό πλεονέκτημα της ποιοτικής έρευνας είναι ότι μελετάει τα άτομα στο φυσικό τους χώρο και με αυτό τον τρόπο αποφεύγεται η αλλοίωση των δεδομένων, δηλαδή κατά τη μετακίνηση τους σε έναν άλλο χώρο να επινοηθούν καινούργια δεδομένα. Επίσης, μέσα από αυτή τη μέθοδο, αναλύεται το υποδιερεύνηση θέμα σε όλες τις λεπτομέρειες και τις βασικές εκδοχές του (Ιωσηφίδης, 2000). Δίνεται επίσης, μεγάλη αξία στο ρόλο του ερευνητή, ο οποίος συμμετέχει ενεργά κατά τη διάρκεια μιας ποιοτικής έρευνας, εμπλέκεται και αλληλεπιδρά με τον εκάστοτε συνεντευξιζόμενο ώστε μετά να μεταφέρει τις απόψεις του στην ανάλυση της έρευνας (Σαββάκης, 2013). Ακόμα ο ερευνητής μπορεί να αποκτήσει μια πιο λεπτομερή κατανόηση των φαινομένων ενδιαφέροντος, βοηθά στην κατανόηση και την εξήγηση ασυνήθιστων καταστάσεων που δεν μπορούσαν να εντοπιστούν μέσω ποσοτικής έρευνας μεγάλης κλίμακας και τέλος μπορεί να προσαρμόσει τις διαδικασίες συλλογής δεδομένων κατά τη διάρκεια της διαδικασίας με βάση τα ζητήματα που προκύπτουν (Houser, 1998).

Επίσης, μέσα από την ποιοτική έρευνα μπορούν να εκμαιευτούν συναισθήματα, απόψεις και εμπειρίες των υποκειμένων που συμμετέχουν στην έρευνα με τρόπο πολύ αναλυτικό (Denzin, 1989). Η ποιοτική έρευνα υιοθετεί μια εναλλακτική επιστημολογική προοπτική, δίνει την υπόσχεση για νέες ιδέες υιοθετώντας μια κριτική στάση σε αποδεκτές πρακτικές και προσεγγίζοντας ερευνητικά θέματα με διάφορους στόχους (Cassell & Symon, 2004).

Τα μειονεκτήματα της ποιοτικής έρευνας είναι ότι υπάρχει κίνδυνος μείωσης της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας των συλλεγόμενων πληροφοριών εξαιτίας άμεσης αλληλεπίδρασης εξεταστή-εξεταζόμενου και πιθανής ύπαρξης υποκειμενικότητας. Η συνέντευξη ως διαπροσωπική αλληλεπίδραση καθορίζεται από ασυνείδητους ψυχοδυναμικούς παράγοντες (π.χ. προσωπικές ανάγκες, προκαταλήψεις, κ.α.) με αποτέλεσμα την υποκειμενική ερμηνεία των αποτελεσμάτων από τα δύο μέρη. Επίσης, συνήθως αφορά μικρά δείγματα, χαρακτηρίζεται από περιορισμένες δυνατότητες γενίκευσης και σύγκρισης και είναι χρονοβόρα. Η συμμετοχή ή η εμπλοκή του ερευνητή μπορεί να μεταβάλλει τα χαρακτηριστικά του υπό μελέτη φαινομένου ή της διαδικασίας και εξαρτάται άμεσα από τι αντιλήψεις του και τα επικοινωνιακά του προσόντα (Radcliff, 1998).

Άλλο ένα μειονέκτημα αφορά την ανάλυση των δεδομένων μιας ποιοτικής έρευνας. Η ανάλυση ποιοτικών δεδομένων είναι μια δύσκολη και επίπονη διαδικασία μέσα στην οποία εμπλέκονται απόψεις, συναισθήματα και αόριστα δεδομένα πράγμα που κάνει την ερμηνεία τους δυσκολότερη (Richards, 1994). Δεν παρέχει πληροφορίες για τις συχνότητες των συμβάντων και την επικράτηση τους. Δεν είναι κανονιστική και δεν έχει σχεδιαστεί για να παρέχει πληροφορίες σχετικά με τις απόλυτες τάσεις στο εσωτερικό του πληθυσμού αλλά αντ' αυτού να παρέχει ανεξάρτητες αναφορές σε άτομα, μικρές ομάδες και καταστάσεις από τις οποίες τα άτομα του πληθυσμού είναι πιθανό να εκπροσωπηθούν (Boxill et. Al., 1997).

Ένα τελευταίο μειονέκτημα είναι η πιθανότητα της ασυνέπειας (inconsistency). Σε κάθε περίπτωση που ο ερευνητής θέτει ερωτήσεις, ποιες ερωτήσεις ρωτάει και πώς ερμηνεύει αυτές τις απαντήσεις. Όλο αυτό μπορεί να οδηγήσει σε μια επέκταση της συνέντευξης όπου οι ερωτήσεις μπορεί και να αλλαχθούν και να μην επιφέρουν το επιθυμητό αποτέλεσμα (Ramlaul, 2010).

3.4 ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Η ποσοτική έρευνα αφορά ερευνητικές μεθόδους που ασχολούνται με αριθμούς και οτιδήποτε μετρήσιμο με συστηματικό τρόπο διερεύνησης φαινομένων και τη συσχέτιση τους. Χρησιμοποιείται κυρίως για να απαντήσει σε ερωτήματα που σχετίζονται με μετρήσιμες μεταβλητές με κύριο σκοπό να εξηγήσει, να προβλέψει και να ελέγξει ένα φαινόμενο (Leedy, 1993). Σύμφωνα με Cohen (1980), η ποσοτική έρευνα είναι η κοινωνική έρευνα που υιοθετεί τις εμπειρικές μεθόδους και τις εμπειρικές καταστάσεις.

Οι ερευνητές διαμέσου της ποσοτικής έρευνας αναζητούν εξηγήσεις και προβλέψεις, οι οποίες θα γενικευθούν σε πρόσωπα και τόπους. Ο ρόλος του ερευνητή είναι να παρατηρήσει και να μετρήσει, φροντίζοντας παράλληλα να μην επηρεάσει τα δεδομένα παρεμβαίνοντας στα υπό διερεύνηση θέματα. Η αντικειμενικότητα του ερευνητή είναι πρωτίστης σημασίας (Glesne & Peshkin, 1992:2).

Ένα βασικό χαρακτηριστικό της ποσοτικής έρευνας είναι η τυχαία επιλογή των θεμάτων, έτσι ώστε κάθε υποκείμενο να έχει ίσες πιθανότητες επιλογής. Αυτό καθιστά δυνατή τη γενίκευση από το δείγμα στο συνολικό πληθυσμό. Εξίσου οι διαδικασίες επιλογής, καθιστούν δυνατό να διαπιστωθεί η στατιστικής σημασίας των διαφορών μεταξύ των υποομάδων (Bamberger, 2000).

Η ποσοτική έρευνα βρίσκει κατά κύριο λόγο την εφαρμογή της στις δειγματοληπτικές επισκοπικές εμπειρικές έρευνες (survey). «Αποσκοπεί στην αποκάλυψη γενικών κανονικότητων ή τάσεων, που διέπουν τα κοινωνικά φαινόμενα, μέσω της διερεύνησης των φαινομένων αυτών σε πλήθος περιπτώσεων. Μέσω της εξέτασης μεγάλου όγκου περιπτώσεων εξισορροπούνται οι ιδιομορφίες των μεμονωμένων περιπτώσεων και, ως εκ τούτου, οι κανονικότητες ή οι τάσεις που προκύπτουν μπορούν να θεωρηθούν ως γενικώς ισχύουσες. Οι περιπτώσεις, που περιλαμβάνονται στην έρευνα, δεν εξετάζονται στην ολότητά τους, αλλά μόνον σε σχέση με εκείνες τις παραμέτρους, η συσχέτιση των οποίων ερευνάται. Οι παράμετροι αυτές παίρνουν τη μορφή μεταβλητών και η συσχέτισή τους, που ελέγχεται εμπειρικά, παίρνει τη μορφή υποθέσεων» (Τσιώλης, 2013:2).

Τα δείγματα στην ποσοτική έρευνα είναι ως επί των πλείστων μεγάλα και θεωρούνται αντιπροσωπευτικά του πληθυσμού. Τα αποτελέσματα της έρευνας ποσοτικοποιούνται και γενικεύονται σε όλο τον πληθυσμό (Martin & Bridgmon, 2012). Η χρήση των μαθηματικών και της στατιστικής είναι πολύ βασική στη διαδικασία ανάλυσης και γενίκευσης των επιτευχθέντων αποτελεσμάτων. Η ποσοτική έρευνα επικεντρώνεται στην αντικειμενικότητα και είναι ιδιαίτερα κατάλληλη όταν γίνεται συλλογή μετρήσεων, μεταβλητών και συμπερασμάτων από δείγματα ενός πληθυσμού. Η ποσοτική έρευνα υιοθετεί δομημένες διαδικασίες και επίσημα μέσα συλλογής δεδομένων. Τα δεδομένα συλλέγονται αντικειμενικά και συστηματικά και η ανάλυση των αριθμητικών δεδομένων πραγματοποιείται μέσω στατιστικών εργαλείων (Queiros et.al., 2017).

Σύμφωνα και με τον Perumal (2014), κύριος στόχος της ποσοτικής μεθόδου είναι να αναπτυχθούν και να υιοθετηθούν μοντέλα βασισμένα σε μαθηματικές προσεγγίσεις, υποθέσεις και θεωρίες που σχετίζονται με τη φύση ενός φαινομένου. Η μέτρηση αποτελεί το επίκεντρο της ποσοτικής μεθόδου εξαιτίας της σύνδεσης της εμπειρικής παρατήρησης και της μαθηματικής έκφρασης των ποσοτικών σχέσεων.

3.4.1 ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΠΟΣΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Μεταξύ των εργαλείων που χρησιμοποιούνται στην ποσοτική έρευνα το πιο διαδεδομένο είναι το ερωτηματολόγιο. Σύμφωνα με τον Mucchielli (1968) το ερωτηματολόγιο δεν πρέπει να θεωρηθεί σε καμία περίπτωση ως ένας κατάλογος ερωτήσεων. Είναι κυρίως ένα έντυπο στο οποίο σημειώνονται οι απαντήσεις ή αντιδράσεις ενός συγκεκριμένου ατόμου/ερωτώμενου. Η αναζητούμενη ιδανική απάντηση είναι εκείνη που πέρα από την υποκειμενικότητα των ατόμων εκφράζει άμεσα ή έμμεσα το κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο προσπαθούμε να γνωρίσουμε ή να καταλάβουμε (Javeau, 2000).

Τα ερωτηματολόγια διακρίνονται σε δύο είδη: το απευθείας από τον ίδιο τον ερωτώμενο, συμπληρωμένα ερωτηματολόγια (ο κάθε ένας ερωτώμενος τσεκάρει μόνος του τις απαντήσεις) και τα εμμέσως συμπληρωμένα ερωτηματολόγια (ο συνεντευκτής σημειώνει τις απαντήσεις που δίνει ο ερωτώμενος). Στα ερωτηματολόγια χρησιμοποιούνται κυρίως ερωτήσεις κλειστού τύπου, δηλαδή ερωτήσεις όπου οι απαντήσεις καθορίζονται από πριν και ο ερωτώμενος οφείλει υποχρεωτικά να επιλέξει μεταξύ όλων αυτών που προτείνονται. Οι ερωτήσεις αυτές είναι εκείνες που προσφέρονται καλύτερα για μια στατιστική ανάλυση και ανίχνευση και δεν αφήνουν περιθώρια διφορούμενων απαντήσεων λόγω αντίδρασης του ερωτώμενου ατόμου (Javeau, 2000).

Στην ποσοτική έρευνα χρησιμοποιούνται κυρίως οι κλειστές ερωτήσεις. Οι κλειστές ερωτήσεις υποδεικνύουν μια σειρά πιθανών απαντήσεων (μια σειρά τιμών) από τις οποίες ο ερωτώμενος μπορεί να επιλέξει μια ή και παραπάνω από μια. Αυτές οι ερωτήσεις προτιμώνται στην ποσοτική έρευνα καθώς επιτρέπουν την ποσοτική ανάλυση ως επί τον πλείστον. Έχει μεγάλη σημασία ο σχεδιασμός των κλειστών ερωτήσεων και η καλή καταγραφή του συνόλου των δυνατών απαντήσεων που μπορούν να συλλεχθούν (Ζαφειρόπουλος, 2015).

Οι κλειστές ερωτήσεις μπορεί να προσφέρουν δύο ή περισσότερες εναλλακτικές απαντήσεις και τα πλεονεκτήματά τους είναι προφανή. Εάν το φάσμα των απαντήσεων σε μια ερώτηση είναι περιορισμένο πρέπει να προτιμώνται οι κλειστές ερωτήσεις (Seale, 2004). Οι κλειστές και επομένως προ-κωδικοποιημένες ερωτήσεις είναι δημοφιλείς τόσο στις έρευνες όσο και στις συνεντεύξεις επειδή υπάρχει μια σειρά από γνωστές απαντήσεις που μπορούν να αναγραφούν στο ερωτηματολόγιο. Οι κλειστές ερωτήσεις μπορούν επίσης να παρέχουν σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τη γνώση των ερωτηθέντων και την ικανότητά τους να απαντούν σε μια τέτοια ερώτηση. Μεμονωμένες απαντήσεις αυτού του τύπου ενδέχεται να υποδηλώνουν ότι οι ερωτώμενοι έχουν ανταπεξέλθει σωστά στα κριτήρια επιθυμίας (Brace, 2018).

Στην ποσοτική έρευνα χρησιμοποιούνται και οι συνεντεύξεις με βάση τη δομή που αναλύθηκε προγενέστερα, όμως ο ερευνητής χρησιμοποιεί ερωτήσεις, προφορικά, με τις οποίες κατευθύνει τις απαντήσεις του ερωτώμενου ώστε να συλλέξει τις επιθυμητές πληροφορίες (Gall & Borg and Gall, 2014).

«Τα ερωτηματολόγια έχουν δυο πλεονεκτήματα σε σχέση με τις συνεντεύξεις. Αρχικά, το κόστος της δειγματοληψίας σε μια μεγάλη γεωγραφική περιοχή είναι χαμηλότερο και επιπλέον, ο χρόνος που χρειάζεται για να συγκεντρωθούν τα δεδομένα είναι γενικά πολύ μικρότερος (Gall, Borg and Gall, 2014: 235)

«Οι συνεντεύξεις απ' την άλλη μεριά, όταν πρόκειται για ποσοτική έρευνα, δυσκολεύουν την περαιτέρω εξέλιξη της έρευνας καθώς, θα πρέπει η συνέντευξη να αποκωδικοποιηθεί και να δομηθεί σε μετρήσιμα μεγέθη. Ωστόσο, η ποιότητα των δεδομένων που συγκεντρώνονται με τα ερωτηματολόγια είναι χαμηλότερη απ' ότι με μία συνέντευξη, εξαιτίας της πιο τυποποιημένης μορφής που έχουν. Για το λόγο αυτό συνήθως χρησιμοποιούνται για μεγάλες μελέτες, παρά για μελέτες βάθους, γεγονός που σημαίνει ότι τελικά οδηγούν στο να συγκεντρώνεται μεγάλος όγκος δεδομένων που χρήζουν επεξεργασία.. Σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις η επεξεργασία σήμερα γίνεται με υπολογιστή» (Howard & Sharp, 1994: 212).

3.4.2 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΠΟΣΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Μερικά από τα πλεονεκτήματα της ποσοτικής έρευνας είναι τα εξής (Babbie, 2011):

- Σταθερή και δύσκαμπτη μορφή.
- Επιτρέπει τη σύνδεση δύο ή περισσότερων χαρακτηριστικών για μεγάλο αριθμό περιπτώσεων.
- Αναδεικνύει γενικές τάσεις.
- Επιτρέπει έρευνα σε μεγάλο δείγμα (αντιπροσωπευτικό) του πληθυσμού.
- Οι θεωρητικές υποθέσεις υποβάλλονται σε αυστηρότερο και εγκυρότερο έλεγχο (με τη χρήση μεγάλου δείγματος).
- Δομείται σε πλέγμα μεταβλητών (δηλ. σε χαρακτηριστικά που διαφοροποιούνται στις περιπτώσεις που περιλαμβάνονται στο δείγμα).
- Τα χαρακτηριστικά συσχετίζονται με σκοπό την ανεύρεση γενικών τάσεων. Συνεπώς, την επαλήθευση των θεωρητικών υποθέσεων/ερωτημάτων.
- Επικεντρώνεται στη μέτρηση θεωρητικών εννοιών μέσω εργαλείων όπως το τυποποιημένο ερωτηματολόγιο.
- Γενικές θεωρητικές έννοιες ορίζονται με βάση τα συνθετικά τους στοιχεία. Στη συνέχεια προσδιορίζονται εμπειρικά με κατάλληλους δείκτες.
- Ποσοτικές ερευνητικές πρακτικές με σκοπό τον έλεγχο θεωρητικών υποθέσεων επικεντρώνονται συνήθως σε πολύ συγκεκριμένα ερωτήματα που μεταφράζονται στη σύνδεση συγκεκριμένων μεταβλητών.

Υπάρχουν όμως και μειονεκτήματα της συγκεκριμένης μεθόδου που αφορούν κυρίως στο ότι ο ερευνητής δεν είναι σε θέση να αποσαφηνίσει τις ερωτήσεις ανοιχτού τύπου και υποχρεώνει τον ερωτηθέντα να απαντήσει με έναν συγκεκριμένο τρόπο (Παππάς, 2002). Επίσης, ένας άλλος περιορισμός της ποσοτικής έρευνας είναι ότι απλά επικεντρώνεται σε ένα στιγμιότυπο (snapshot) ενός φαινομένου. Μετράει μεταβλητές σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή και αγνοεί τις βασικές πτυχές του φαινομένου που ερευνάται. Μ' αυτό τον τρόπο δεν είναι δυνατόν να ληφθούν οι βαθύτερες πληροφορίες που έδωσε η συνολική εικόνα των μεταβλητών (Schofield, 2007).

Επειδή δεν υπάρχει άμεση σύνδεση μεταξύ των ερευνητών και των συμμετεχόντων κατά τη συλλογή δεδομένων, η ποσοτική έρευνα παραβλέπει τις εμπειρίες και τις προοπτικές των ερωτηθέντων, με αποτέλεσμα η μέθοδος λήψης των δεδομένων να γίνει αντικειμενική και να μην μπορεί ο ερευνητής να εκμαιεύσει τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων (Ary et. Al., 2013).

Τέλος, ένας ακόμη περιορισμός της ποσοτικής μεθόδου είναι ότι δεν υπάρχει δυνατότητα αλλαγής ενός ερωτηματολογίου από τη στιγμή που έχει διανεμηθεί στο προκαθορισμένο δείγμα, ακόμη και αν οι ερωτήσεις που περιλαμβάνονται δεν είναι σαφείς και κατανοητές από τους ερωτώμενους (Gall, BorgandGall,2014).

3.5 ΔΕΙΓΜΑ-ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑ

Πληθυσμός ονομάζεται το σύνολο των μονάδων από τις οποίες ένα δείγμα επιλέγεται. Σε αντιδιαστολή το δείγμα είναι το μέρος του πληθυσμού που έχει επιλεγεί από τον πληθυσμό (Sapsford, 2007).

Σύμφωνα με τους Neuman & Bacon (1997) πληθυσμός ονομάζεται το σύνολο των μονάδων (ατόμων, αντικειμένων) μιας ομάδας ενώ το δείγμα ένα τμήμα του πληθυσμού που αντιπροσωπεύει με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια τον πληθυσμό.

Για την πραγματοποίηση μιας έρευνας σημαντικό είναι να καθοριστεί το δείγμα-πληθυσμός. Η δειγματοληψία αφορά την επιλογή του πληθυσμού ή ακόμη και ενός αριθμού ατόμων που θα αποτελέσουν το επιθυμητό αντιπροσωπευτικό δείγμα ολόκληρου του πληθυσμού. Η έννοια της αντιπροσωπευτικότητας του δείγματος είναι κυρίως στατιστικής φύσης. Το αντιπροσωπευτικό δείγμα αφορά το προς παρατήρηση σύνολο που έχει επιλεγεί για την πραγματοποίηση μιας έρευνας και το οποίο καθορίζεται από την αρχή μιας μελέτης. Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας του δείγματος γενικεύονται σε αυτά του γενικού πληθυσμού. Το δείγμα αποτελείται από άτομα διαφορετικών ηλικιών, επαγγελματιών, από διαφορετικές περιοχές και κοινότητες. Είναι ένα περιορισμένο μοντέλο-κομμάτι του πληθυσμού, όπου οι γνώμες και οι κατηγορίες των απαντήσεων που θα μελετηθούν αντιπροσωπεύονται από μια αναλογία (Javeau, 2000).

Τα βασικά ερωτήματα που πρέπει να λυθούν στη διαδικασία επιλογής του δείγματος είναι το μέγεθος που πρέπει να καθοριστεί και το πώς θα επιλεγούν τα άτομα που θα συνθέσουν το δείγμα. Κάποιες βασικές παρατηρήσεις που πρέπει να ληφθούν υπόψη για το μέγεθος του δείγματος είναι οι εξής (Javeau, 2002:74-75):

- Κανένα δείγμα δεν πρέπει να περιλαμβάνει λιγότερα από 30 άτομα.
- Όσον αφορά τον πληθυσμό, το δείγμα αντιπροσωπεύει κυρίως μια αναλογία τόσο μικρότερη, όσο περισσότερο σημαντικός είναι ο πληθυσμός.

- Ένα δείγμα δεν προσδιορίζεται γενικά, από ένα μοναδικό χαρακτηριστικό του πληθυσμού.
- Οι στατιστικές θεωρίες δεν πρέπει να τηρούνται πάντοτε κατά γράμμα. Το πρόβλημα του μεγέθους του δείγματος είναι δυνατό να επιλυθεί και με τρόπο περισσότερο εμπειρικό. Σ' ορισμένες περιπτώσεις, οι κοινωνιολόγοι γνωρίζουν από πείρα προσωπική τα απαραίτητα μεγέθη των δειγμάτων για την αντιμετώπιση ορισμένων κατηγοριών προβλημάτων. Αρκεί να τηρούνται ορισμένοι κανόνες. Η παράδοση, εδώ, παίζει σπουδαίο ρόλο. Θα είναι φρόνιμο, όμως, να συγκεντρώνουμε τις πληροφορίες με πολλή σύνεση. Κατά ένα γενικά παραδεκτό τρόπο, το μέγεθος ενός δείγματος εξαρτάται από το βαθμό της επιθυμητής ακρίβειας καθώς και από το βαθμό ομοιογένειας του μελετώμενου πληθυσμού.

Υπάρχουν δύο βασικές μέθοδοι δειγματοληψίας. Η δειγματοληψία πιθανοτήτων και η δειγματοληψία μη πιθανοτήτων. Στη δειγματοληψία πιθανοτήτων κάθε μονάδα του πληθυσμού έχει μια πιθανότητα να συμπεριληφθεί στο δείγμα. Η πιθανότητα αυτή είναι προκαθορισμένη πριν την επιλογή του δείγματος και δεν αποκλείει κάποιες μονάδες του πληθυσμού από το ενδεχόμενο να είναι μέρη του δείγματος. Η δειγματοληψία αυτή περιλαμβάνει την απλή τυχαία δειγματοληψία, τη συστηματική τυχαία, την κατά στρώματα, τα δείγματα με άνισες πιθανότητες, τα δείγματα ανάλογα του μεγέθους, την κατά επίπεδα (συστάδες,) ή και τον συνδυασμό όλων των παραπάνω. Η απλή τυχαία δειγματοληψία είναι μια μέθοδος δειγματοληψίας με πιθανότητες, κατά την οποία οι πιθανότητες επιλογής των μονάδων από τον πληθυσμό είναι ίσες μεταξύ τους. Η στρωματοποιημένη δειγματοληψία είναι μια μέθοδος δειγματοληψίας όπου ο πληθυσμός χωρίζεται σε υποπληθυσμούς που ονομάζονται στρώματα. Όσο πιο ομοιογενή είναι τα στρώματα τόσο πιο ακριβής θα είναι. Η συστηματική δειγματοληψία είναι η δειγματοληψία κατά την οποία οι μονάδες του δείγματος επιλέγονται από τον πληθυσμό με συστηματικό τρόπο, δηλαδή ανά ίσα διαδοχικά διαστήματα. Τέλος, η δειγματοληψία κατά ομάδες ή συστάδες αποτελεί τη μέθοδο εκείνη που εφαρμόζεται όταν το δειγματοληπτικό πλαίσιο που υιοθετείται για τον πληθυσμό αποτελείται από μια λίστα πρωτογενών μονάδων αντί για μια λίστα μεμονωμένων στοιχείων του πληθυσμού (Παπαγεωργίου,2015).

Η δειγματοληψία μη πιθανοτήτων θεωρείται αντίθετη από αυτή των πιθανοτήτων. Η επιλογή των μονάδων του δείγματος δε γίνεται με βάση τους νόμους της πιθανότητας αλλά βασίζεται σε κριτήρια όπως η ευκολία, η εύκολη πρόσβαση, η διαθεσιμότητα, ο σύντομος χρόνος συλλογής των δεδομένων κ.α. Περιλαμβάνει την δειγματοληψία ευκολίας, αναλογίας, κρίσης, χιονοστιβάδας και με προκαθορισμένα ποσοστά. Στη συγκεκριμένη δειγματοληψία κάποια μέλη του πληθυσμού θα αποκλειστούν σκόπιμα από το δείγμα ενώ άλλα θα συμπεριληφθούν σκόπιμα. Η δειγματοληψία ευκολίας είναι εκείνη όπου οι δειγματοληπτικές μονάδες επιλέγονται από τον πληθυσμό με κριτήριο την ευκολία και όχι την τυχαιότητα ή την επιδίωξη της αντιπροσωπευτικότητας του πληθυσμού. Στα δείγματα κρίσης ο ερευνητής επιλέγει τις μονάδες του πληθυσμού με βάση την προσωπική του κρίση, ή την εμπειρία του από προηγούμενες έρευνες με παρόμοιο θέμα στο ίδιο σύνολο πληθυσμού. Τα δείγματα χιονοστιβάδας γίνονται προσβάσιμα στον ερευνητή μέσω ενός μικρού αρχικού συνόλου δείγματος που είναι διαθέσιμο σε εκείνον. Τέλος στα δείγματα με προκαθορισμένα ποσοστά ο στατιστικός αναλυτής συμπεριλαμβάνει στο δείγμα του μονάδες του πληθυσμού έτσι ώστε το τελικό δείγμα να έχει εκπροσώπους από κάθε κατηγορία του πληθυσμού. (Παπαγεωργίου, 2015).

3.6 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

Ο βασικός σκοπός της επιστημονικής έρευνας είναι η απόκτηση της αλήθειας και της γνώσης. Κατά τη διαδικασία της έρευνας τίθενται ερευνητικά ερωτήματα, μέσα από τα οποία ο κάθε ερευνητής φτάνει στην επιθυμητή περαιτέρω γνώση και αλήθεια. Μια αλήθεια η οποία προσπαθεί να αποκαλυφθεί έστω και κάτω από ορισμένους περιορισμούς και ηθικά διλλήματα. Οι περιορισμοί αυτοί προκύπτουν όπως θα δούμε παρακάτω από τους κανόνες ηθικής και δεοντολογίας για την επιστημονική έρευνα (Adler et.al,2014).

Καθώς όπως είπαμε τα ερευνητικά ερωτήματα θέτονται σε μια πληθώρα ατόμων διαφορετικού μορφωτικού και κοινωνικού επιπέδου, γίνεται σαφές πως κάθε ερώτημα θα κατανοηθεί διαφορετικά από κάθε άτομο. Ακόμη μπορούν και σε κάποιες περιπτώσεις τα ερευνητικά ερωτήματα να δημιουργήσουν προβλήματα σε κάποιες καταστάσεις που είχαν γίνει αποδεκτές στη συνείδηση των ανθρώπων και αντιμετωπίζονται ως φυσικά φαινόμενα και όχι αμφιλεγόμενες καταστάσεις οι οποίες χρήζουν μελέτης και έρευνας. Επίσης, πέρα από τους γενικούς περιορισμούς πρέπει να συμπεριλάβουμε το γεγονός πως δεν υπάρχει τέλεια σχεδιασμένη έρευνα και αν αυτή υπάρξει είναι χρονοβόρα και πολυδάπανη (Adler et.al,2014).

Αυτά τα επιστημονικά ερωτήματα από την οπτική της Ηθικής χρειάζονται έλεγχο και διευκρίνιση, προκειμένου να κατανοηθεί κατά πόσο ο ερευνητής προάγει το κοινό καλό και τη βελτίωση των συνθηκών της ζωής του ανθρώπου αξιοποιώντας τα ευρήματα της έρευνας του, και όχι για την προσωπική του οικονομική εξασφάλιση πράγμα το οποίο θα καταστήσει την έρευνα ηθικά λιποβαρή (Clapham, 2015).

Κάτω από αυτές τις συνθήκες η επιστημονική έρευνα προστατεύεται από τον Ευρωπαϊκό Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, θεσπίζοντας όρια που εξασφαλίζει την ανάπτυξη, την ανεξαρτησία και την καινοτομία της έρευνας, φροντίζοντας ταυτόχρονα για την τήρηση της ισορροπίας μεταξύ της αξιοποίησης της γνώσης και της προστασίας της ιδιωτικότητας, των προσωπικών δεδομένων και των ατομικών δικαιωμάτων όλων ανεξαιρέτως των εμπλεκόμενων. Προστατεύεται επίσης η ελεύθερη βούληση των ερωτώμενων, όσον αφορά την εμπλοκή τους στην ερευνητική διαδικασία. Ακόμη προστατεύονται τα ερευνητικά δεδομένα και ευρήματα από κάθε είδους εκμετάλλευση και καταχρηστική αξιοποίηση τους. Περισσότερη μνεία γίνεται όταν η έρευνα διεξάγεται σε ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες (κοινωνικά στιγματισμένες ομάδες, παιδιά, άτομα με ειδικές ανάγκες, οικονομικοί μετανάστες και πρόσφυγες) (Παληός, 2016).

Ο όγκος των ερευνητικών προγραμμάτων έχει οδηγήσει στην παραγωγή κανονιστικών κειμένων που αφορούν την ηθική της έρευνας σε διεθνές-ευρωπαϊκό ή εθνικό επίπεδο. Η ανάπτυξη αυτού του κανονιστικού πλαισίου σχετίζεται στενά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου, αφορά δε το στάδιο του σχεδιασμού της έρευνας, το στάδιο απόκτησης της γνώσης και των πληροφοριών και, τέλος, το στάδιο διαχείρισης των ευρημάτων και των αποτελεσμάτων (Παληός, 2016).

Βάση των κανόνων της Ηθικής δημιουργούνται και αρκετοί περιορισμοί κυρίως αυτούς που αφορούν το τι θεωρείται αποδεκτό στο όνομα της επιστήμης σε σχέση με τα δικαιώματα των ζωντανών οργανισμών. Οι συμμετέχοντες αντιμετωπίζονται ως πρόσωπα στην ολότητα τους και τα ψυχικά φαινόμενα, δεν εξετάζονται ως διακριτές, αποσπασμένες μεταβλητές. Επίσης, τα άτομα δε γίνονται αντιληπτά σαν αντικείμενα ή υποκείμενα από τα οποία με τις κατάλληλες τεχνικές συλλέγουμε χρήσιμα δεδομένα (Howitt, 2010). Η επαφή και σχέση που αναπτύσσεται

ανάμεσα στον ερευνητή και στους συμμετέχοντες είναι άμεση και συνήθως ο ερευνητής εμπλέκεται ενεργά στην κοινωνική ζωή των υποκειμένων. Επίσης, και σε μια συνέντευξη εις βάθος η σχέση με τον ερευνητή μπορεί να εκληφθεί ως φιλική ή ακόμη και θεραπευτική (Willig, 2008). Επειδή τα δεδομένα που συλλέγονται μέσα από την ερευνητική διαδικασία είναι πλούσια, λεπτομερή και πολύ προσωπικά, η προστασία της ταυτότητας των συμμετεχόντων γίνεται με μεγάλη δυσκολία (Manson, 2000).

Ο ερευνητικός σχεδιασμός είναι ευέλικτος και ανοιχτός σε αλλαγές και τροποποιήσεις, υπό το πρίσμα των αναδυόμενων ευρημάτων. Υπό αυτή την έννοια, και ο σχεδιασμός για ζητήματα που άπτονται της δεοντολογίας δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί εκ των προτέρων. Αντιθέτως, ο ερευνητής οφείλει να βρίσκεται συνεχώς σε εγρήγορση για την αντιμετώπιση νέων ηθικών διλημάτων και προκλήσεων κατά την ερευνητική διαδικασία (Traianou, 2014).

Στην παρούσα έρευνα οι περιορισμοί που παρατηρήθηκαν ήταν κυρίως στην δευτερογενή έρευνα καθώς η έντυπη βιβλιογραφία που ερευνήθηκε ήταν περιορισμένη και αγγλόφωνη. Αυτό συνέβη διότι το αντικείμενο μελέτης μας θεωρείται αρκετά πρόσφατο και οι όποιες έρευνες έχουν διεξαχθεί ήταν παρεμφερείς και συγκεντρωμένες σε επιστημονικά διαδικτυακά άρθρα. Η επιλογή προορισμού κάτω από το φάσμα της τρομοκρατίας δεν υπήρχε στην Ελληνική ακαδημαϊκή βιβλιογραφία ως ένα ξεχωριστό αντικείμενο μελέτης. Στην πρωτογενή έρευνα υπήρχαν αρχικά ενδοιασμοί για το κατά πόσο θα ήταν εφικτό να συγκεντρωθεί ένας ικανοποιητικός αριθμός ερωτηματολογίων λόγω του ότι η έρευνα διεξήχθη το μήνα Οκτώβριο, που χρονολογικά όδευε σε μείωση των αφίξεων. Πράγμα όμως που διευθετήθηκε καθώς ήταν η περίοδος του αναρριχητικού φεστιβάλ και οι αφίξεις ήταν πολυάριθμες ώστε να διεξαχθεί και η έρευνα χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες.

Τα θέματα ηθικής διασφαλίστηκαν με την τήρηση της ανωνυμίας. Στο εξώφυλλο του ερωτηματολογίου ενημερώναμε τον εκάστοτε ερωτώμενο πως τα δεδομένα που θα συλλεχθούν θα χρησιμοποιηθούν αυστηρά για ακαδημαϊκούς λόγους.

3.7 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στην παρούσα έρευνα εφαρμόστηκε η ποσοτική ερευνητική μεθοδολογία και χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο της έρευνας ένα τυποποιημένο ερωτηματολόγιο κλειστών ερωτήσεων εφόσον δεν αναφερόμασταν σε τυχαίο δείγμα αλλά σε συγκεκριμένο πληθυσμό και με ερωτήματα που θα επέφεραν συγκεκριμένες απαντήσεις ώστε να σταθεί μια στατιστική ανάλυση των αποτελεσμάτων. Αρχικά, προσδιορίστηκε το ερευνητικό αντικείμενο και έπειτα το δείγμα το οποίο και μελετήθηκε. Η έρευνα έλαβε χώρα στο νησί της Καλύμνου. Το δείγμα της παρούσας έρευνας αποτέλεσαν διεθνείς τουρίστες οι οποίοι είχαν βρεθεί στο νησί της Καλύμνου για διακοπές και για τη συμμετοχή τους στο ετήσιο αναρριχητικό φεστιβάλ. Ήταν ουσιαστικά ένα δείγμα συνδυασμού δύο τύπων δειγματοληψίας, ευκολίας και κρίσης. Η συγκεκριμένη μέθοδος επιλέχθηκε καθώς έπρεπε να απευθυνθεί σε ένα δείγμα που δεν θα χαρακτηριζόταν από τυχειότητα εφόσον μελετάται ένα συγκεκριμένο θέμα και επίσης το δείγμα επιλέχθηκε με βάση προηγούμενες έρευνες που είχαν διεξαχθεί με παρόμοιο θέμα στο ίδιο σύνολο του πληθυσμού, ώστε να λάβουμε νέα δεδομένα. Το εργαλείο συλλογής που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή δεδομένων ήταν ένα ερωτηματολόγιο με 26 ερωτήσεις κλειστού τύπου και χωρισμένο σε τρία μέρη. Οι ερωτήσεις συντάχθηκαν με βάση την εννοιολογική διερεύνηση που

πραγματοποιήθηκε στη βιβλιογραφική ανασκόπηση, το σκοπό και τα ερευνητικά ερωτήματα, όπως επίσης προγενέστερες έρευνες στο συγκεκριμένο πεδίο. Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου αφορούσε τις γενικές ερωτήσεις, δηλαδή τη συχνότητα των ταξιδιών του ερωτώμενου, τα κίνητρα επιλογής ενός τουριστικού προορισμού, την επιλογή του προορισμού και τους παράγοντες που θα μπορούσαν να αποτρέψουν το δείγμα να επιλέξει έναν τουριστικό προορισμό. Το δεύτερο μέρος αποτελούσαν οι ειδικές ερωτήσεις όπου και θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικές για την έρευνα και αφορούσαν την έννοια της ασφάλειας, την έννοια του κινδύνου σε ένα τουριστικό προορισμό, τις αιτίες πρόκλησης της τρομοκρατίας, τα είδη τρομοκρατίας που επηρεάζουν την τουριστική βιομηχανία, το αν έχουν επισκεφθεί ένα προορισμό που έχει υποστεί τρομοκρατική επίθεση ή το φόβο τρομοκρατικής επίθεσης κατά τη διάρκεια της διαμονής. Επίσης, τέθηκε ως ερώτημα αν θα επισκεπτόντουσαν ξανά ένα προορισμό που είχε στο παρελθόν δεχτεί τρομοκρατική επίθεση, εάν θα άλλαζαν τουριστικό προορισμό εξαιτίας μιας τρομοκρατικής επίθεσης, το χρονικό διάστημα που μπορεί να θεωρηθεί ένα προορισμός ασφαλής μετά από μια τρομοκρατική επίθεση και ποια ήπειρος θεωρείται πιο επιρρεπείς σε τέτοιου είδους επιθέσεις. Οι επόμενες ερωτήσεις αφορούσαν τον στόχο των τρομοκρατικών επιθέσεων, την ταξιδιωτική οδηγία και τη συμβολή της στην επιλογή του προορισμού, το ρόλο των M.M.E. και το πόσο ασφαλείς αισθάνονται οι ερωτώμενοι στον συγκεκριμένο προορισμό. Το τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου διερευνούσε τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων όπως το φύλο, η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση το μορφωτικό επίπεδο και την χώρα προέλευσης.

Για να πραγματοποιηθεί η διανομή των ερωτηματολογίων στο συγκεκριμένο δείγμα υπήρξε τηλεφωνική επικοινωνία αρχικά με τους υπεύθυνους 3 ξενοδοχειακών δομών στην Κάλυμνο. Υπήρξε θετική ανταπόκριση και η έρευνα διεξήχθη στο Carian Hotel από 1/10/18 – 14/10/18 και ώρα 9:00 π.μ.-14:00μ.μ. , στο Kalydna Hotel από 15/10/18-25/10/18 και ώρα 15:00μ.μ.-20:00μ.μ. και τέλος στο Ambiance Hotel από 26/10/18-31/10/18 και ώρα 9:00 π.μ.-13:00 μ.μ. Οι συγκεκριμένες ξενοδοχειακές δομές επιλέχθηκαν επειδή συγκέντρωναν το μεγαλύτερο αριθμό αφίξεων τη συγκεκριμένη περίοδο και ήταν ευκολότερη η προσέγγιση τουριστών. Χρειάστηκε αρκετή ώρα, ώστε να ενημερωθούν οι ερωτώμενοι για το περιεχόμενο της έρευνας και η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου μετά την ενημέρωση έγινε με περισσότερη ευκολία καθώς και οι ερωτήσεις διαμορφώθηκαν έτσι ώστε να μην κουράσουν το δείγμα μας και να υπάρχει θετική διάθεση. Συνολικά συμπληρώθηκαν 163 ερωτηματολόγια τα οποία αποτελούν ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα του οποίου τα αποτελέσματα γενικεύονται σε όλο τον πληθυσμό.

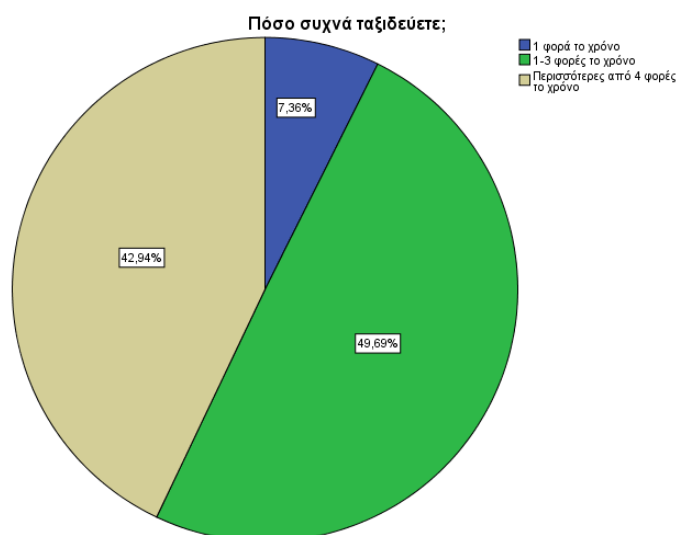
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ, ΣΥΖΗΤΗΣΗ & ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΓΕΝΙΚΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

Η πρώτη ερώτηση που κλήθηκαν να απαντήσουν οι ερωτώμενοι αφορούσε τη συχνότητα των ταξιδιών. Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα, το 7,36% του δείγματος απάντησε πως ταξιδεύει 1 φορά το χρόνο, το 49,69% ταξιδεύει 1-3 φορές το χρόνο (το οποίο συγκεντρώνει το υψηλότερο ποσοστό) και τέλος το 42,94% ταξιδεύει περισσότερες από 4 φορές το χρόνο.

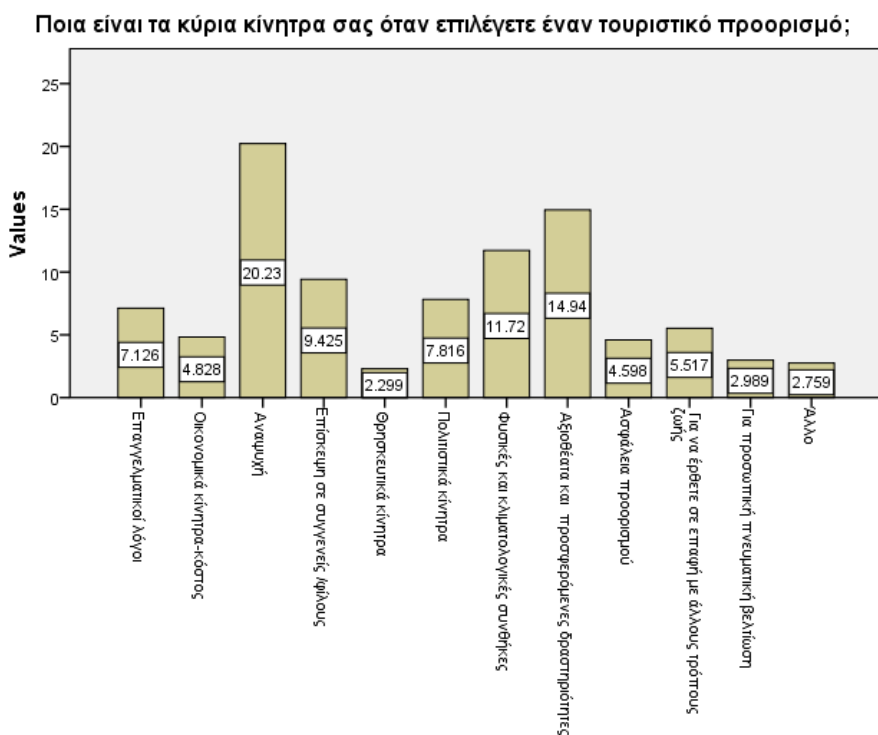
Διάγραμμα 1: Συχνότητα ταξιδιού

Ως προς τα κίνητρα επιλογής ενός τουριστικού προορισμού, το 7,12% απάντησε πως κύριο κίνητρο είναι οι επαγγελματικοί λόγοι, το 4,82% απάντησε πως είναι τα οικονομικά κίνητρα-κόστος, το 20,23% απάντησε πως κύριο κίνητρο είναι η αναψυχή, η οποία αποτελεί και το υψηλότερο ποσοστό, το 9,42% απάντησε την επίσκεψη σε συγγενείς/ φίλους, το 2,29% απάντησε τα θρησκευτικά κίνητρα, το 7,81% τα πολιτιστικά κίνητρα, το 11,72% τις φυσικές και κλιματολογικές συνθήκες, το 14,94% τα αξιοθέατα και τις προσφερόμενες δραστηριότητες, το 4,59% την ασφάλεια προορισμού, το 5,51% για να έρθει σε επαφή με άλλους τρόπους ζωής, το 2,96% για προσωπική και πνευματική βελτίωση και τέλος το 2,75% απάντησε άλλο, χωρίς όμως να συγκεκριμενοποιήσει κάποιον παράγοντα. Παρατηρούμε αρκετές διαφοροποιήσεις στις απαντήσεις του συγκεκριμένου δείγματος με την υπάρχουσα δευτερογενή έρευνα. Για παράδειγμα, στην έρευνα των Doran et.al. (2015) αναφέρθηκε ότι τα σημαντικότερα ταξιδιωτικά κίνητρα ήταν η προσωπική διαφυγή και

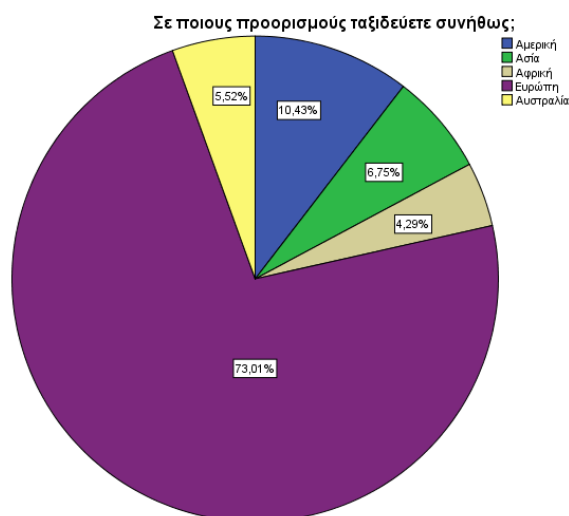
οι προσωπικές αναζητήσεις. Επίσης, στην έρευνα των Yoon & Uysal (2005) κύριο ωθητικό ταξιδιωτικό κίνητρο ήταν η ασφάλεια και η διασκέδαση και στα ελκτικά κίνητρα η καθαριότητα και τα ψώνια. Αξίζει να αναφερθεί ότι στην έρευνα του Ramirez et.al. (2018) το ταξιδιωτικό κίνητρο που συγκέντρωσε το μεγαλύτερο ποσοστό (29.66%) ήταν η τουριστική προσφορά και ο προορισμός. Τέλος, στην έρευνα της Βόκα (2014) το κύριο ταξιδιωτικό κίνητρο ήταν το κόστος του ταξιδιού (96%).

Διάγραμμα 2: Ταξιδιωτικά κίνητρα

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε τους προορισμούς που επιλέγουν συνήθως για να ταξιδέψουν οι ερωτώμενοι. Το 10,43% απάντησε ότι ο προορισμός που συνήθως ταξιδεύει είναι η Αμερική, το 6,75% απάντησε η Ασία, το 4,29% η Αφρική, το 5,52% η Αυστραλία, ενώ το υψηλότερο ποσοστό του δείγματος, το 73,01% απάντησε ότι ταξιδεύει περισσότερο στην Ευρώπη.

Διάγραμμα 3: Σε ποιους προορισμούς ταξιδεύετε

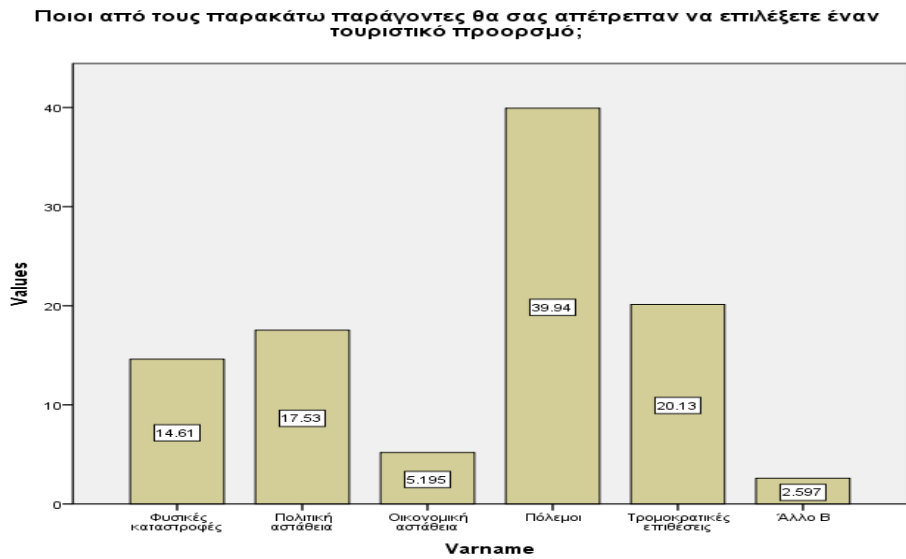

Η τελευταία ερώτηση του πρώτου μέρους του ερωτηματολογίου αφορούσε τους παράγοντες οι οποίοι μπορούν να αποτρέψουν την επιλογή ενός τουριστικού προορισμού. Το 14,61% απάντησε πως οι φυσικές καταστροφές είναι ο βασικός παράγοντας που δεν θα επέλεγαν έναν τουριστικό προορισμό, το 17,53% απάντησε ότι είναι η πολιτική αστάθεια, το 5,19% η οικονομική αστάθεια, το 39,94% οι πόλεμοι, το 20,13% οι τρομοκρατικές επιθέσεις και τέλος το 2,60% απάντησαν άλλο, χωρίς όμως να συγκεκριμενοποιήσουν κάποιον παράγοντα.

Τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας δείχνουν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων θεωρεί τους πολέμους-ταραχές ως τον πιο βασικό λόγο που θα τους απέτρεπε να επιλέξουν έναν τουριστικό προορισμό. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την έρευνα των Santos et.al. (2018) που πραγματοποιήθηκε στην Πορτογαλία, στην οποία η πλειοψηφία των ερωτώμενων (72.1%) είχε απαντήσει πως η ασφάλεια είναι ένας σημαντικός παράγοντας για την επιλογή του τουριστικού προορισμού και γι' αυτό η Πορτογαλία επιλέχθηκε από το 59.8% ως ασφαλής προορισμός εξαιτίας της απουσίας τρομοκρατικών επιθέσεων και από το 63.2% για τα χαμηλά ποσοστά εγκληματικότητας.

Στην έρευνα των Suckett & Botterill (2006) οι ερωτώμενοι τοποθέτησαν την τρομοκρατική απειλή στην κορυφή των απαντήσεων τους, επηρεασμένοι πάντα από τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Επίσης, στην έρευνα των Vanneste et.al. (2016) παρατηρήθηκε μείωση των αφίξεων στις Βρυξέλλες λόγω των τρομοκρατικών επιθέσεων που είχαν συμβεί, πράγμα που καθιστά ξεκάθαρο το λόγο αποτροπής επιλογής του συγκεκριμένου προορισμού.

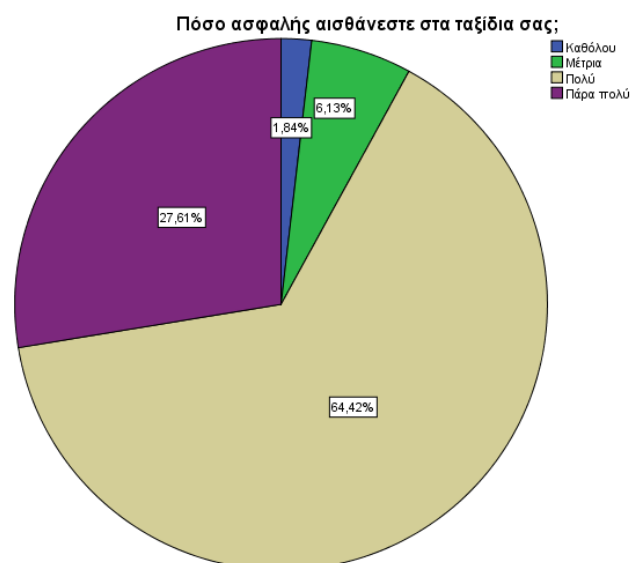
Διάγραμμα 4: Παράγοντες που αποτρέπουν την επιλογή ενός τουριστικού προορισμού

4.2. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΙΔΙΚΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

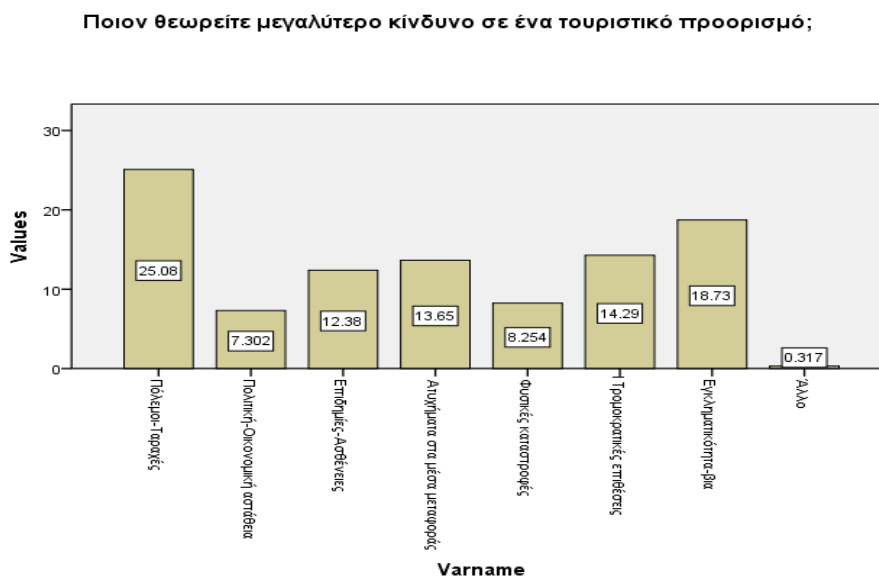
Η πρώτη ερώτηση του δεύτερου μέρους του ερωτηματολογίου αφορούσε πόσο ασφαλείς αισθάνονται οι ερωτώμενοι στα ταξίδια τους. Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στο Διάγραμμα 5, το 1.84% απάντησε πως δεν αισθάνεται καθόλου ασφαλής στα ταξίδια του, το 6.13% απάντησε μέτρια, το 64,42% απάντησε πολύ και τέλος το 27,61% απάντησε ότι νιώθει πάρα πολύ ασφαλής στα ταξίδια του.

Διάγραμμα 5: Πόσο ασφαλής αισθάνεστε στα ταξίδια σας

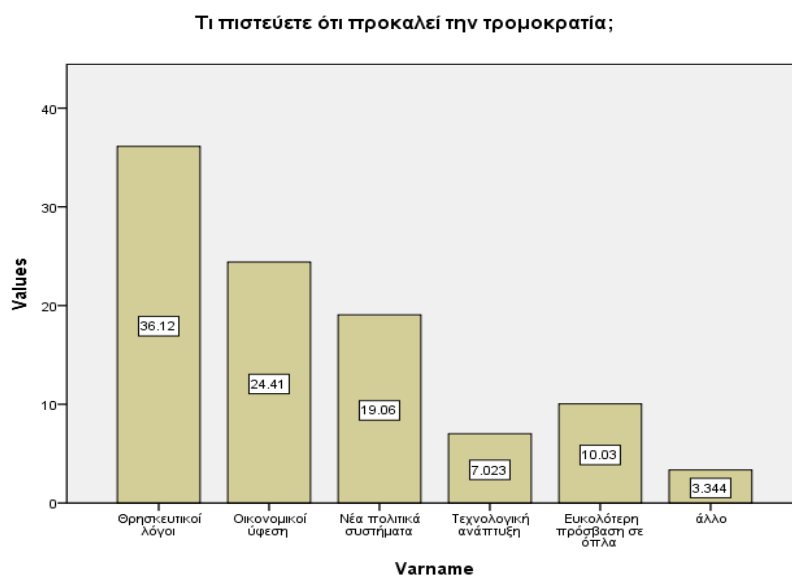
Στη συνέχεια οι ερωτώμενοι απάντησαν σχετικά με το ποιους θεωρούν μεγαλύτερους κινδύνους σε ένα τουριστικό προορισμό. Το 25.08% απάντησε πως μεγαλύτερος κίνδυνος σε έναν τουριστικό προορισμό είναι οι πόλεμοι-ταραχές, το 7.30% απάντησε η πολιτική-οικονομική αστάθεια, το 12.38% οι επιδημίες ασθένειες, το 13.65% τα ατυχήματα στα μέσα μεταφοράς, το 8.25% οι φυσικές καταστροφές, το 14.29% οι τρομοκρατικές επιθέσεις, το 18.73% η εγκληματικότητα-βία και τέλος το 0.32% απάντησε άλλο χωρίς όμως να συγκεκριμενοποιήσει κάποιον παράγοντα. Το υψηλότερο ποσοστό (25.08%) του δείγματος υποστηρίζει ότι οι πόλεμοι – ταραχές αποτελούν τον σημαντικότερο κίνδυνο σε ένα τουριστικό προορισμό, αποτέλεσμα που βρίσκεται μερικώς σε συμφωνία με την έρευνα της Βόκα (2014) δεδομένου ότι ο παράγοντας πόλεμοι εξεγέρσεις συγκέντρωσε το 85% και 62% οι τρομοκρατικές επιθέσεις αντίστοιχα, ενώ μόνο ένα 14.29% του δείγματος μας επέλεξε τις τρομοκρατικές επιθέσεις ως τον πιο σημαντικό κίνδυνο.

Διάγραμμα 6: Μεγαλύτεροι κίνδυνοι σ' ένα τουριστικό προορισμό;

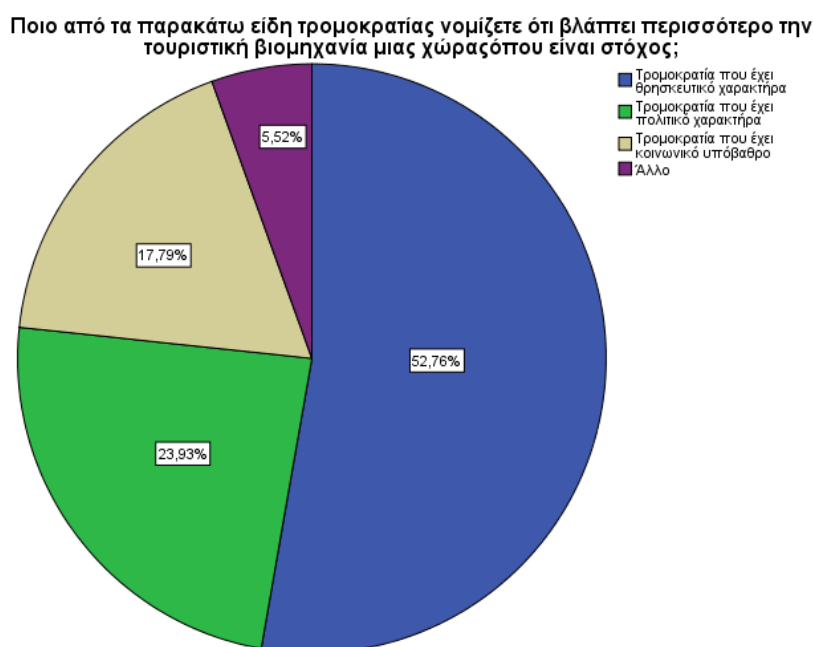
Εξίσου σημαντικό ήταν να διερευνηθεί κατά την άποψη των ερωτώμενων τι προκαλεί την τρομοκρατία. Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στο παρακάτω διάγραμμα, το 36.12% απάντησε πως την τρομοκρατία προκαλούν θρησκευτικοί λόγοι, το 24.41% επέλεξε την οικονομική ύφεση, το 19.06% απάντησε τα νέα πολιτικά συστήματα, το 7.02% την τεχνολογική ανάπτυξη, το 10.03% απάντησε την ευκολότερη πρόσβαση σε όπλα και τέλος το 3.34% απάντησε άλλο χωρίς όμως να συγκεκριμενοποιήσει κάποιον παράγοντα. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι θρησκευτικοί λόγοι συγκεντρώνουν το υψηλότερο ποσοστό στις επιλογές του δείγματος (36.12%), αποτέλεσμα το οποίο βρίσκουμε και σε αποτελέσματα άλλων ερευνών ως παράγοντας που προκαλεί την τρομοκρατία (Khalil, 2003).

Διάγραμμα 7: Τι προκαλεί την τρομοκρατία

Σε ότι αφορά το είδος της τρομοκρατίας που βλάπτει περισσότερο την τουριστική βιομηχανία μιας χώρας, όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στο παρακάτω διάγραμμα, το 52.76% απάντησε ότι την τουριστική βιομηχανία βλάπτει περισσότερο η τρομοκρατία που έχει θρησκευτικό χαρακτήρα, το 23.93% απάντησε πως την επηρεάζει η τρομοκρατία που έχει πολιτικό χαρακτήρα, το 17.79% απάντησε πως την επηρεάζει η τρομοκρατία που έχει κοινωνικό υπόβαθρο και τέλος το 5.51% απάντησε άλλο, χωρίς να αναφέρει κάποιο παράγοντα. Η ερώτηση αυτή συσχετίζεται με την προηγούμενη όπου το μεγαλύτερο ποσοστό (36.12%) απάντησε πως η τρομοκρατία έχει θρησκευτικό υπόβαθρο. Στη δευτερογενή έρευνα οι Wahab (1996) και ο Tarlow (2005) αναφέρουν πως ο τουρισμός αποτελεί κύριο στόχο των τρομοκρατών. Οι τρομοκράτες βλέπουν τους ξένους (τουρίστες) ως εισβολείς που αντιπροσωπεύουν μια νέο-αποικιοκρατία ή φέρουν μια απειλή για τις κοινωνικές νόρμες, τις παραδόσεις και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις.

Διάγραμμα 8: Ποιο είδος τρομοκρατίας βλάπτει περισσότερο την τουριστική βιομηχανία μιας χώρας

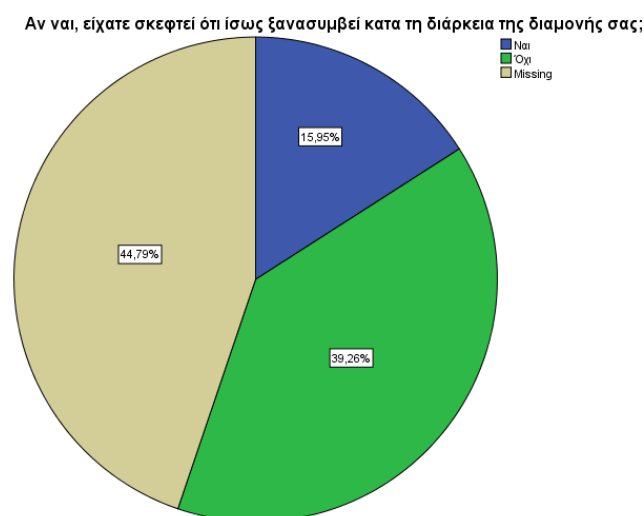
Στη συνέχεια, το δείγμα ερωτήθηκε για το αν έχει ταξιδέψει ποτέ σε κάποιον τουριστικό προορισμό, ο οποίος στο παρελθόν είχε δεχτεί τρομοκρατική επίθεση. Το 55.83% απάντησε πως έχει ταξιδέψει σε έναν τουριστικό προορισμό που έχει δεχτεί τρομοκρατική επίθεση, ενώ το 44,17% απάντησε όχι. Στη δευτερογενή έρευνα, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Δείκτη Τρομοκρατίας το 2015, η τρομοκρατική δραστηριότητα είχε αυξηθεί κατά 80% το 2014, παρόλα αυτά όμως οι αφίξεις στις χώρες που είχαν υποστεί τρομοκρατικές επιθέσεις είχαν μια αύξηση της τάξης του 4.3%(Fung,2016).

Διάγραμμα 9: Έχετε ταξιδέψει σε τουριστικό προορισμό που έχει δεχθεί τρομοκρατική επίθεση στο παρελθόν;

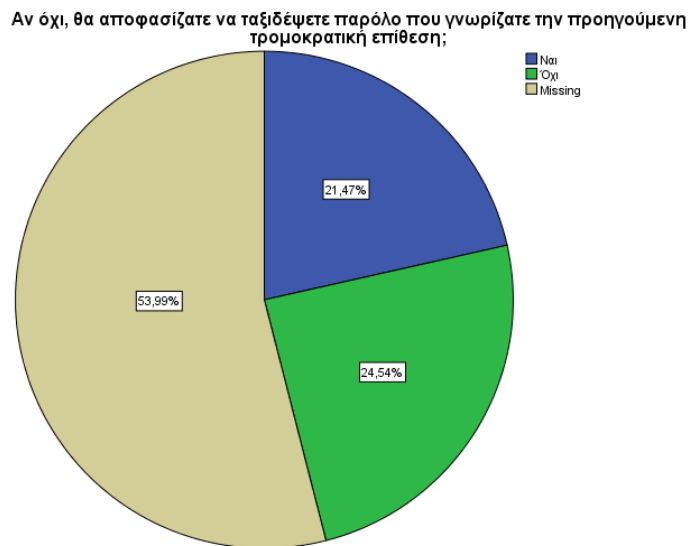
Η επόμενη ερώτηση αφορούσε το 55,83% οι οποίοι απάντησαν θετικά στην προηγούμενη ερώτηση. Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στο Διάγραμμα 10, από αυτούς το 15,95% απάντησε ότι είχαν σκεφτεί πως θα μπορούσε να ξανασυμβεί τρομοκρατική επίθεση κατά τη διάρκεια της διαμονής τους, ενώ το 39,26% απάντησε αρνητικά. Σύμφωνα και με τη δευτερογενή έρευνα η αντίληψη του κινδύνου αποτελεί μια πολυδιάστατη ψυχολογική έννοια, η οποία δεν είναι στατική και εγκλεισμένη σε ένα άτομο, αλλά είναι δυναμική και συνυφασμένη με τον κάθε πολιτισμό, τις διαφορετικές κοινωνίες, την πολιτική ή τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, γι' αυτό και τα ποσοστά σε κάθε έρευνα δεν είναι στατικά αλλά κυμαίνονται σε διαφορετικά επίπεδα λόγω αυτών των παραγόντων (Kate et al., 1985). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι επιθέσεις που συνέβησαν στην Μαδρίτη (2004). Παρά τις σοβαρές τρομοκρατικές επιθέσεις εναντίων τουριστών, οι αφίξεις αυξήθηκαν κατά 10% στη Μαδρίτη και 3.2% γενικά στην Ισπανία (O' Connor, Stafford & Gallagher, 2008).

Διάγραμμα 10: Αν ναι, είχατε σκεφτεί ότι ίσως συμβεί ξανά κατά τη διάρκεια της διαμονής σας;

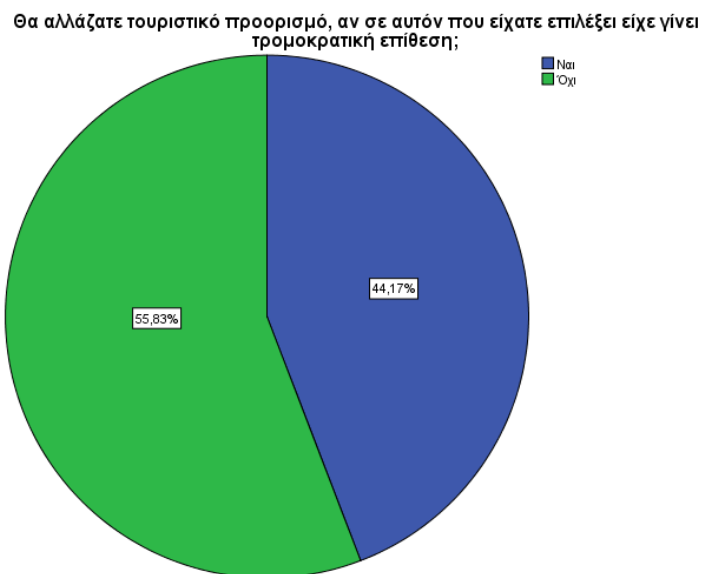
Στην επόμενη ερώτηση η οποία παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 11, το 21.47% των ερωτηθέντων απάντησε πως θα αποφάσιζε να ταξιδέψει σε ένα προορισμό, παρόλο που γνώριζε την προηγούμενη τρομοκρατική επίθεση, ενώ το 24,54% απάντησε αρνητικά. Το 53.99% αποτελεί ποσοστό που απάντησε ναι στην ερώτηση 9. Σύμφωνα και με τη δευτερογενή έρευνα και ιδιαίτερα στην έρευνα του Khan (2018), το 68% του δείγματος απάντησε πως δεν θα επισκέπτονταν έναν προορισμό που είχε υποστεί τρομοκρατική επίθεση στο παρελθόν και το 31% θα αποφάσιζε να ταξιδέψει λόγω του ότι παρατηρήθηκε αύξηση των μέτρων ασφαλείας έπειτα από τις επιθέσεις που υπέστη. Αυτό έρχεται σε συμφωνία και με τη δική μας έρευνα καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό 24,54% δεν θα ταξίδευε σε αυτές τις χώρες.

Διάγραμμα 11: Αν όχι θα αποφασίζατε να ταξιδέψετε παρόλο που γνωρίζατε την προηγούμενη τρομοκρατική επίθεση;

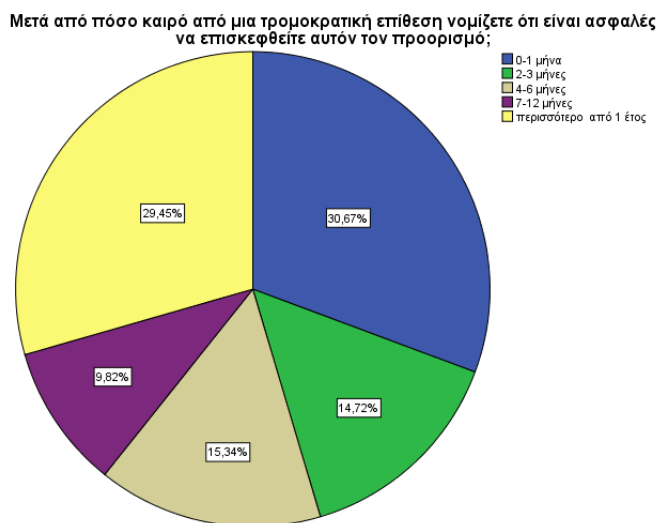
Στη συνέχεια, το δείγμα ρωτήθηκε αν θα άλλαζε τουριστικό προορισμό, αν σε αυτόν που είχε επιλέξει είχε γίνει τρομοκρατική επίθεση. Το 44.17% απάντησε πως θα άλλαζε τουριστικό προορισμό, ενώ το 55.83% απάντησε αρνητικά. Στην περίπτωση των τρομοκρατικών επιθέσεων στο Μπαλί το 2002, οι τουρίστες άλλαξαν τον προορισμό τους μετά από τις επιθέσεις επιλέγοντας να αλλάξουν προορισμό επιλέγοντας την Ταϊλάνδη (O' Connor et al., 2008). Επίσης, μετά τις επιθέσεις στο κέντρο του Λονδίνου το 2007, οι ταξιδιώτες τροποποίησαν τον προορισμό τους προς απομακρυσμένες περιοχές, αποφεύγοντας το κέντρο του Λονδίνου (O' Connor, Stafford & Gallagher, 2008).

Διάγραμμα 12: Θα αλλάζατε τουριστικό προορισμό, αν σε αυτόν που είχατε επιλέξει είχε γίνει τρομοκρατική επίθεση;

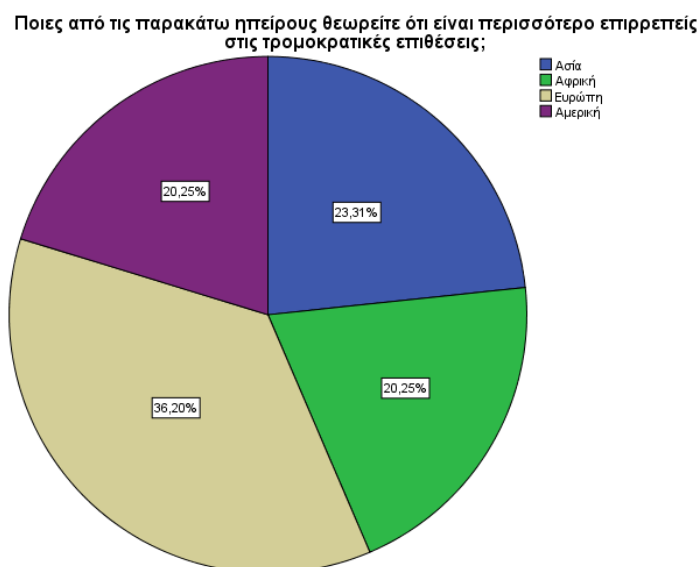
Όπως παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 13, το 30.67% του δείγματος απάντησε πως χρειάζεται 0-1 μήνα για να θεωρηθεί ασφαλής ένας προορισμός που έχει υποστεί τρομοκρατική επίθεση, το 14.72% απάντησε πως χρειάζεται 2-3 μήνες, το 15.34% απάντησε 4-6 μήνες, το 9,82% απάντησε 7-12 μήνες, ενώ το 2.45% απάντησε πως χρειάζεται περισσότερο από 1 έτος. Όπως έχει αναφερθεί στην δευτερογενή έρευνα και κυρίως στην έρευνα των Vanneste et.al (2016) που πραγματοποιήθηκε στις Βρυξέλλες μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις του Μαρτίου, η τουριστική κίνηση άρχισε να αυξάνεται μετά από 4 μήνες, αποτέλεσμα που δεν συμφωνεί με τη δική μας πρωτογενή έρευνα, δεδομένου ότι το υψηλότερο ποσοστό του δείγματος μας, 30,67%, θεωρεί ότι μόνο μετά από 1 μήνα από την τρομοκρατική επίθεση ο προορισμός είναι ασφαλής.

Διάγραμμα 13: Μετά από πόσο καιρό από μια τρομοκρατική επίθεση νομίζετε ότι είναι ασφαλές να επισκεφτείτε έναν προορισμό;

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασαν οι απαντήσεις των ερωτώμενων σε ότι αφορά τις ηπείρους που θεωρούν ότι είναι περισσότερο επιρρεπείς σε τρομοκρατικές επιθέσεις. Το 23.31% απάντησε πως η Ασία είναι πιο επιρρεπής σε τρομοκρατικές επιθέσεις, το 20.25% απάντησε η Αφρική, το 36,20% απάντησε η Ευρώπη και τέλος το 20.25% απάντησε η Αμερική. Η Αυστραλία παρόλο που υπήρχε ως ερώτηση στο ερωτηματολόγιο δεν επιλέχθηκε καθόλου ως απάντηση από τους ερωτώμενους. Όπως έχει αναφερθεί στη δευτερογενή έρευνα και κυρίως στην έρευνα της Βόκα (2014), η Αμερική συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό 42% ως η ήπειρος που είναι πιο επιρρεπής σε τρομοκρατικές επιθέσεις, ακολουθεί η Ασία με 21%, η Ευρώπη με 19%, η Αφρική με 16% και τέλος η Αυστραλία με 2%. Το αποτέλεσμα αυτής της έρευνας δε συμφωνεί, δε συμφωνεί με τη δική μας πρωτογενή έρευνα δεδομένου του ότι το μεγαλύτερο ποσοστό 36,20% θεωρεί την Ευρώπη ως πιο επιρρεπή στις τρομοκρατικές επιθέσεις.

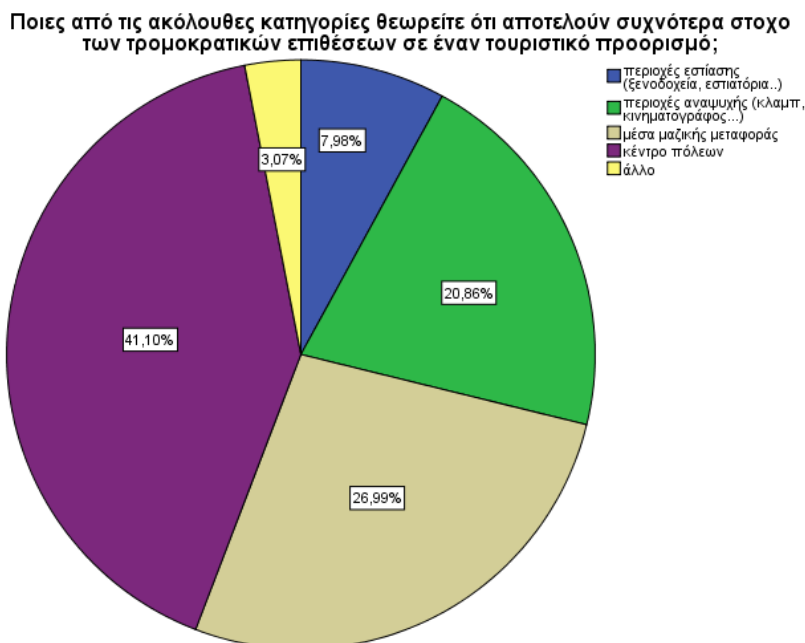
Διάγραμμα 14: Ήπειροι περισσότερο επιρρεπείς σε τρομοκρατικές επιθέσεις

Ιδιαίτερης σημασίας ήταν η διερεύνηση των χώρων – περιοχών που οι ερωτηθέντες θεωρούν ότι αποτελούν σημαντικότερους στόχους τρομοκρατικών ενεργειών. Το 7.98% απάντησε πως στόχος των τρομοκρατικών επιθέσεων είναι οι περιοχές εστίασης (ξενοδοχεία, εστιατόρια..), το 20.86% απάντησε σε περιοχές αναψυχής (κλαμπ, κινηματογράφος...), το 26.99% απάντησε στα μέσα μαζικής μεταφοράς, το 41.10% στα κέντρα των πόλεων και τέλος το 3.07% απάντησε άλλο. Όπως παρατηρείται, το μεγαλύτερο ποσοστό (41.10%) απάντησε ότι βασικός στόχος των τρομοκρατικών επιθέσεων είναι τα κέντρα των πόλεων. Στη δευτερογενή έρευνα έχουν καταγραφεί περισσότερες επιθέσεις κυρίως στα μέσα μαζικής μεταφοράς, όπως το 2006 στο μετρό του Μουμπάι και της Μόσχας και το 2004 σε τρένο στη Μαδρίτη όπου άφησαν πίσω τους εκατοντάδες νεκρούς. (www.usnews.com), επίσης έχει παρατηρηθεί και μια στροφή των επιθέσεων σε γραφεία ιδιαίτερα γνωστών εφημερίδων όπως τη Charlie Hebdo το 2014 (www.nytimes.com). Όλα αυτά έρχονται σε αντίθεση με τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας όπου τα ευρήματα έδειξαν ότι η πλειοψηφία των ερωτώμενων (41.10%) απάντησε πως βασικός στόχος είναι τα κέντρα των πόλεων και το 26.99% τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Για τις

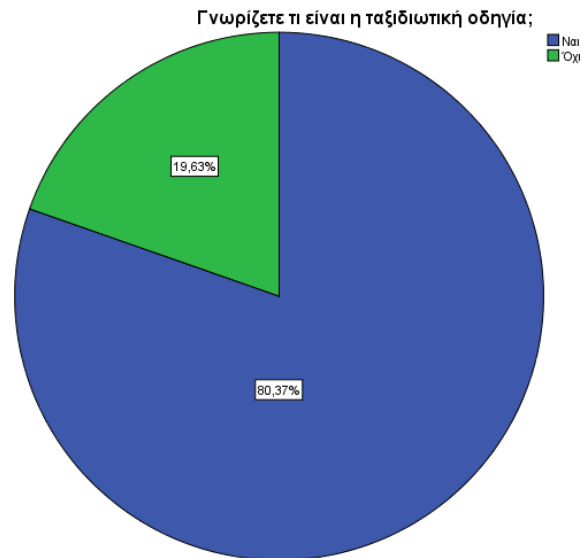
επιθέσεις σε ξενοδοχεία, εστιατόρια παρατηρούμε ένα εξαιρετικά χαμηλό ποσοστό της τάξης του 7.98%.

Διάγραμμα 15: Στόχοι τρομοκρατικών επιθέσεων σε ένα τουριστικό προορισμό

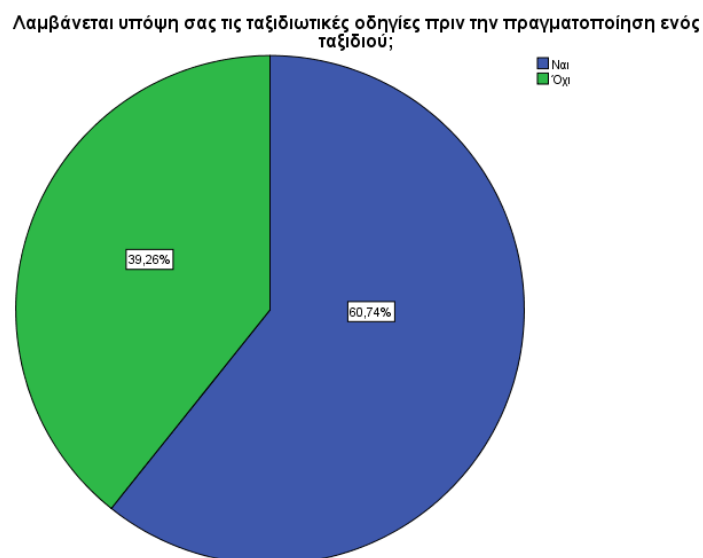
Λαμβάνοντας υπόψη τη σημασία των ταξιδιωτικών οδηγιών τα τελευταία χρόνια, λόγω των αυξανόμενων τρομοκρατικών επιθέσεων, ήταν σημαντικό να ερωτηθεί κατά πόσο γνωρίζει το δείγμα μας τι είναι η ταξιδιωτική οδηγία. Η ταξιδιωτική οδηγία αποτελεί έναν τρόπο ενημέρωσης για τον τόπο προορισμού των ταξιδιωτών. Όπως διαφαίνεται, ο ίδιος ο όρος «ταξιδιωτική οδηγία» αποκαλύπτει πολλά προβλήματα. Οι όροι ταξιδιωτικές συμβουλές, συμβουλευτική ταξιδιών, ταξιδιωτική προειδοποίηση, ταξιδιωτικός συναγερμός χρησιμοποιούνται αλλά όχι με την ίδια έννοια. Για παράδειγμα, μια προειδοποίηση που αφορά σε απλά μέτρα ασφαλείας, πολλές φορές μεταφράζονται ως μια αρνητική εξέλιξη από τους ταξιδιώτες που φθάνουν σε σημείο να ακυρώσουν ένα ταξίδι για λόγους ασφαλείας (Mylonopoulos et al., 2016). Το δείγμα αρχικά ρωτήθηκε για το αν γνωρίζει τι είναι η ταξιδιωτική οδηγία. Το 80.37% απάντησε ότι γνωρίζει τι είναι η ταξιδιωτική οδηγία ενώ το 19.63% απάντησε αρνητικά.

Διάγραμμα 16: Γνωρίζετε τι είναι η ταξιδιωτική οδηγία;

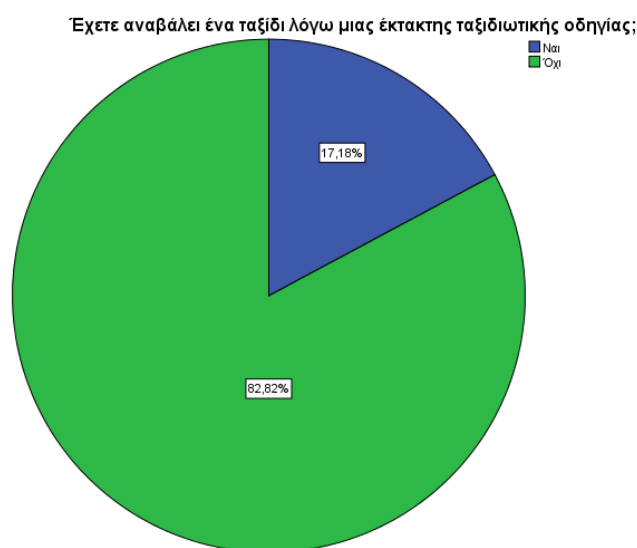
Η επόμενη ερώτηση αφορούσε το αν οι ερωτώμενοι λαμβάνουν υπόψη τους τις ταξιδιωτικές οδηγίες πριν από την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού. Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στο Διάγραμμα 16, το 60.44% του δείγματος λαμβάνει υπόψη τις ταξιδιωτικές οδηγίες πριν την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού, ενώ το 39.26% απάντησε αρνητικά. Σύμφωνα με την APEC (Asian Pacific Economic Cooperation) η τάση που επικρατεί, δηλαδή η συνεχής αυξανόμενη έκδοση ταξιδιωτικών οδηγιών, επιδρά στην επιλογή τουριστικού προορισμού αλλά και στην πραγματοποίηση ή όχι ενός ταξιδιού (APEC, 2003).

Διάγραμμα 17: Λαμβάνετε υπόψη σας τις ταξιδιωτικές οδηγίες πριν την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού;

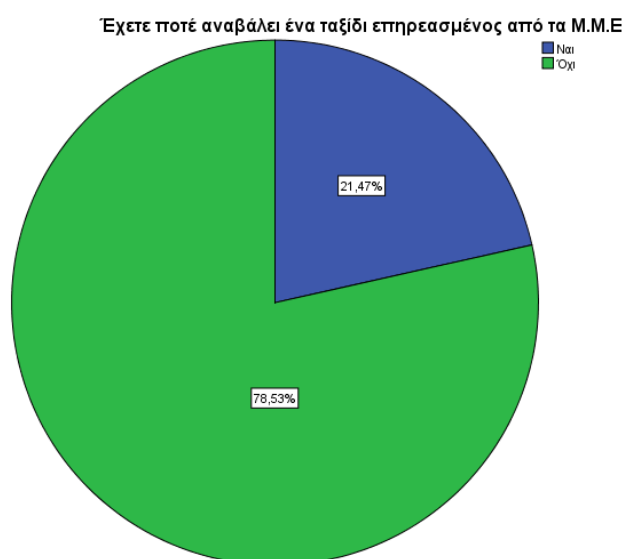
Το 17.18% των ερωτηθέντων υποστήριξε πως έχει αναβάλει ένα ταξίδι λόγω μιας έκτακτης ταξιδιωτικής οδηγίας, ενώ το 82.82% απάντησε αρνητικά. Παρατηρούμε ότι το ποσοστό των ερωτηθέντων που είναι διατεθειμένοι να αναβάλουν το ταξίδι τους εξαιτίας μιας έκτακτης ταξιδιωτικής οδηγίας είναι ιδιαίτερα χαμηλό γεγονός που συμφωνεί εν μέρει με την υπάρχουσα βιβλιογραφία. Για παράδειγμα, στην έρευνα της Dolnicar (2007) το 46% των ερωτηθέντων είχαν την πρόθεση να υπακούσουν μια ταξιδιωτική οδηγία και να αναβάλλουν ή να ακυρώσουν ένα ταξίδι σ' έναν τουριστικό προορισμό.

Διάγραμμα 18: Έχετε αναβάλει ένα ταξίδι λόγω μιας έκτακτης ταξιδιωτικής οδηγίας;

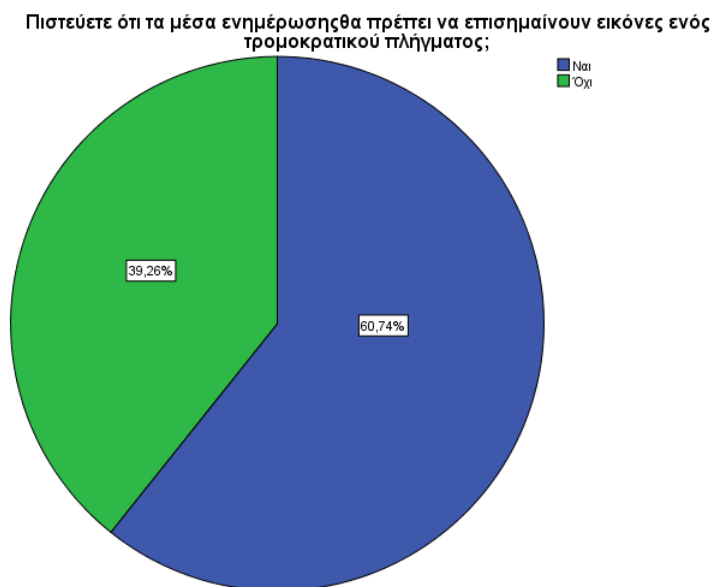
Η πρωτογενής έρευνα έδειξε ότι το 21.47% των ερωτηθέντων έχει αναβάλει ένα ταξίδι επηρεασμένος από τα Μ.Μ.Ε ενώ, το 78,53% απάντησε αρνητικά, αποτέλεσμα που δεν συμφωνεί με την βιβλιογραφία, δεδομένου ότι ο παράγοντας των ΜΜΕ παίζει έναν ιδιαίτερο ρόλο στην ταξιδιωτική οδηγία, καθώς τείνει να μεγεθύνει τον κίνδυνο ή την όποια προειδοποίηση επηρεάζοντας με άμεσο τρόπο την τουριστική κίνηση (Μυλωνόπουλος & Μοίρα, 2007).

Διάγραμμα 19: Έχετε ποτέ αναβάλει ένα ταξίδι επηρεασμένος από τα ΜΜΕ;

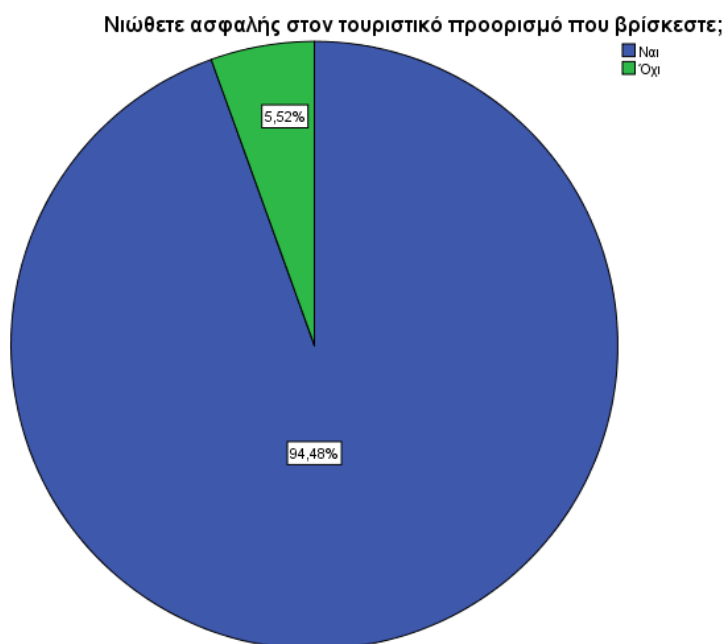
Ο παράγοντας των ΜΜΕ παίζει έναν ιδιαίτερο ρόλο στην ταξιδιωτική οδηγία, καθώς τείνουν να μεγεθύνουν τον κίνδυνο ή την όποια προειδοποίηση επηρεάζοντας με άμεσο τρόπο την τουριστική κίνηση (Μυλωνόπουλος & Μοίρα, 2007). Έχει παρατηρηθεί πως οι μεγαλύτερες συνέπειες προέρχονται από τα επικοινωνιακά μέσα. Δραματοποιώντας τα γεγονότα σε υπερβολικό βαθμό για να προσελκύσουν το κοινό, βλάπτουν την εικόνα του τουριστικού προορισμού με αποτέλεσμα να συμβάλλουν στην απόρριψη ενός προορισμού και στην επιλογή κάποιου άλλου (Λυμπέρης, 2017). Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αποτελούν έναν σημαντικό παράγοντα στον προσδιορισμό της τουριστικής συμπεριφοράς καθώς σε πολλά κράτη εξυπηρετεί τρομοκρατικά συμφέροντα (π.χ. Αλ Τζαζίρα). Ως αποτέλεσμα επιδρά αρνητικά στους μελλοντικούς επισκέπτες της κάθε χώρας. Οι επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου επηρέασαν μετέπειτα πολλούς τουριστικούς προορισμούς (Radulescu, 2016:87-94). Η ανάπτυξη του παγκόσμιου τουρισμού μειώθηκε, ενώ οι διεθνείς αφίξεις υποχώρησαν κατά 0.6% κάτω από το φάσμα των τρομοκρατικών επιθέσεων και της οικονομικής επιβράδυνσης των τουριστικών αγορών. Οι τουριστικές περιοχές γνώρισαν διαφορετικό αντίκτυπο, ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξής τους (Radulescu, 2016). Φυσικά τα ΜΜΕ έχουν και θετική επιρροή στην απόφαση των καταναλωτών καθώς βοηθούν στην εμποροποίηση των προορισμών από τα αντίστοιχα τουριστικά τμήματα (Dahiya & Batra, 2016). Δεδομένης της δυναμικής των ΜΜΕ, το 60.74% του δείγματος απάντησε πως πιστεύει ότι τα μέσα ενημέρωσης θα πρέπει να επισημαίνουν εικόνες ενός τρομοκρατικού πλήγματος, ενώ το 39.26% απάντησε αρνητικά.

Διάγραμμα 20: Πιστεύετε ότι τα μέσα ενημέρωσης θα πρέπει να επισημαίνουν εικόνες ενός τρομοκρατικού πλήγματος;

Η τελευταία ερώτηση του δεύτερου μέρους του ερωτηματολογίου αφορούσε το αν οι ερωτώμενοι αισθάνονται ασφαλείς στον προορισμό που βρίσκονται, δηλαδή στην Κάλυμνο. Το 94.48% απάντησε πως αισθάνεται ασφαλής στον τουριστικό προορισμό που βρίσκεται, ενώ μόνο ένα 5.52% απάντησε αρνητικά.

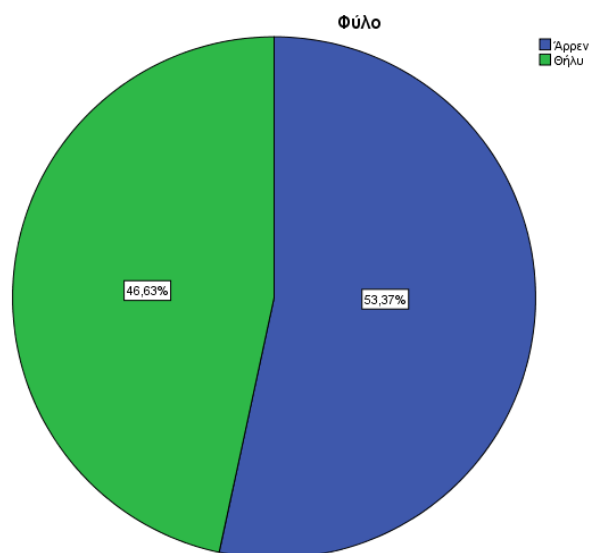
Διάγραμμα 21: Νιώθετε ασφαλής στον τουριστικό προορισμό που βρίσκεστε;

4.3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

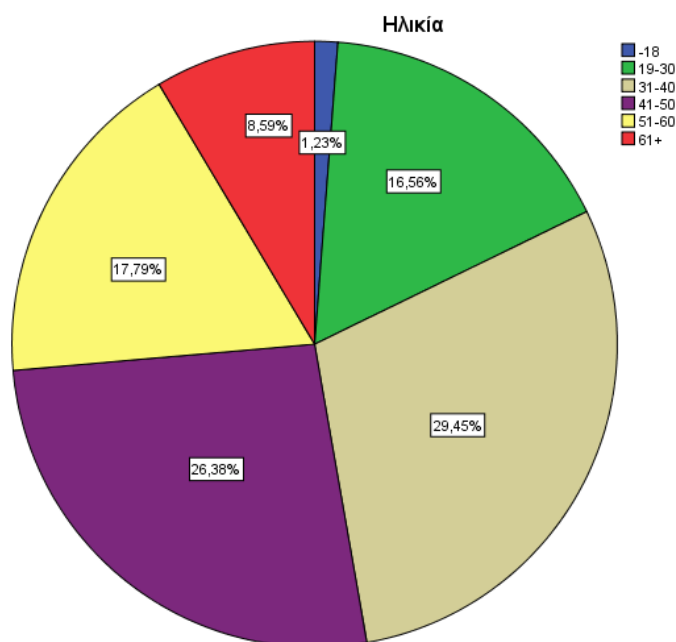
Η τελευταία ενότητα του ερωτηματολογίου αφορούσε τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος. Σε ότι αφορά το φύλο, το 53.37% των ερωτώμενων είναι άντρες, ενώ το 46.63% είναι γυναίκες.

Διάγραμμα 22: Φύλο

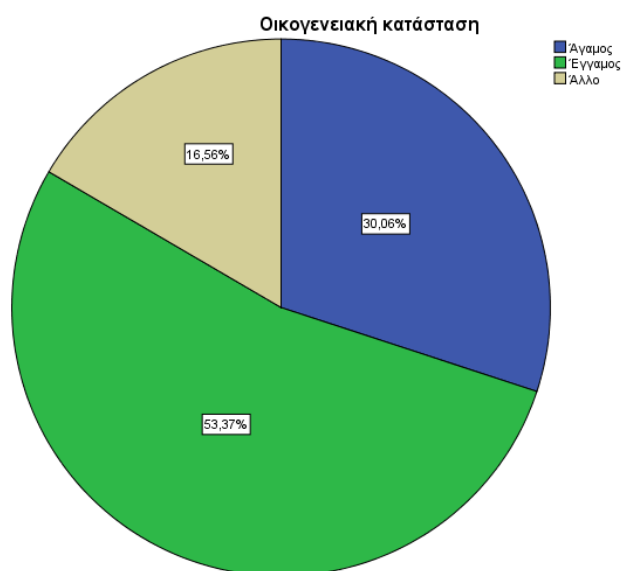
Υπάρχουν έξι ηλικιακές ομάδες, όπου το 1,23% των ερωτηθέντων είναι -18 ετών, το 16.56% είναι 19-30 ετών, το 29,45% είναι 31-40 ετών, το 26.38% είναι 41-50, το 17.79% είναι 51-60 και τέλος το 8.59% είναι 61+.

Διάγραμμα 23: Ηλικία

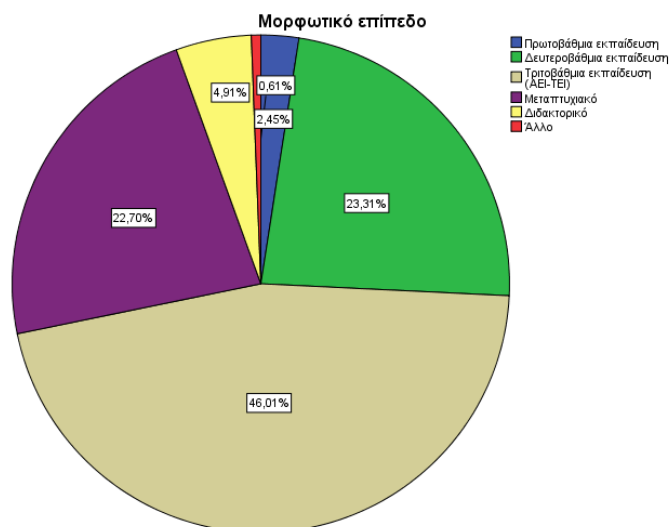
Σε ότι αφορά την οικογενειακή κατάσταση των ερωτώμενων, το 30.06% των ερωτηθέντων είναι άγαμοι, το 53.37% είναι έγγαμοι και το 16.56% δήλωσε άλλο, χωρίς όμως να συγκεκριμενοποιήσει την κατάσταση του.

Διάγραμμα 24: Οικογενειακή κατάσταση

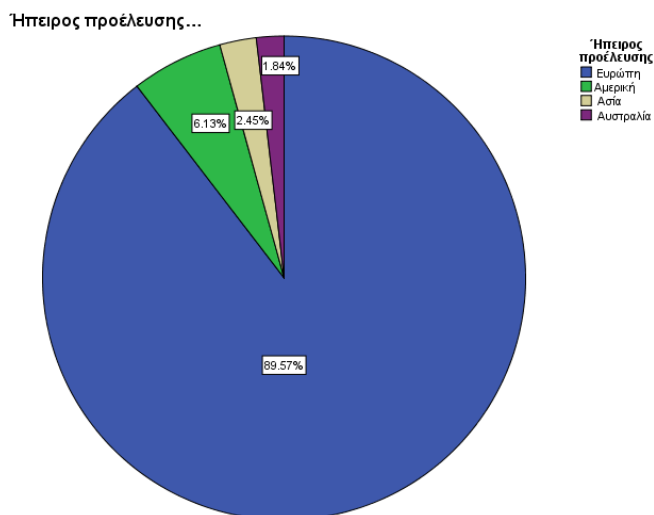
Στην ερώτηση που αφορούσε το μορφωτικό επίπεδο, το 2.45% των ερωτηθέντων απάντησε ότι έχει λάβει πρωτοβάθμια εκπαίδευση, το 23.32% δευτεροβάθμια εκπαίδευση, το 46.01% ανέφερε τριτοβάθμια εκπαίδευση (ΑΕΙ-ΤΕΙ), το 22.70% κατείχε μεταπτυχιακό, το 4.91% κατείχε διδακτορικό και τέλος το 0.61% απάντησε άλλο, χωρίς όμως να συγκεκριμενοποιεί συγκεκριμένο παράγοντα.

Διάγραμμα 25: Μορφωτικό επίπεδο

Τέλος, σε ότι αφορά την γεωγραφική προέλευση του δείγματος, το 89.57% προέρχονταν από χώρες τις Ευρώπης, το 6.13% από Αμερική, το 2.45% από Ασία και το 1.84% από την Αυστραλία. Παρόλο που στο ερωτηματολόγιο υπήρχε επιλογή Αφρική, δεν υπήρχε όμως καμία απάντηση .

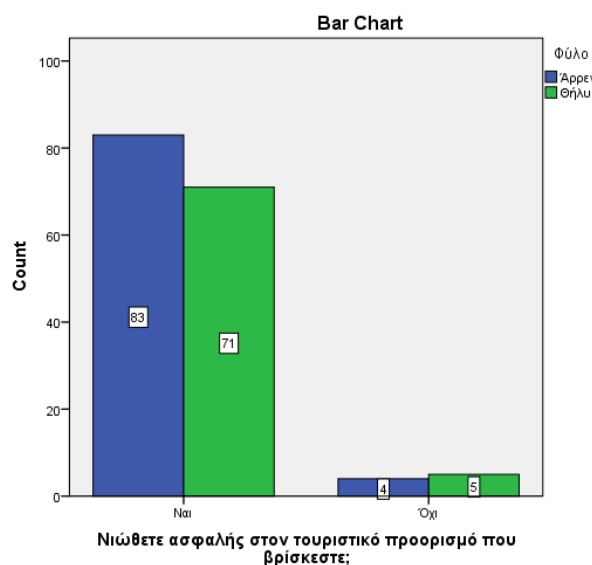
Διάγραμμα 26: Ήπειρος προέλευσης

4.4 CROSS TABULATION

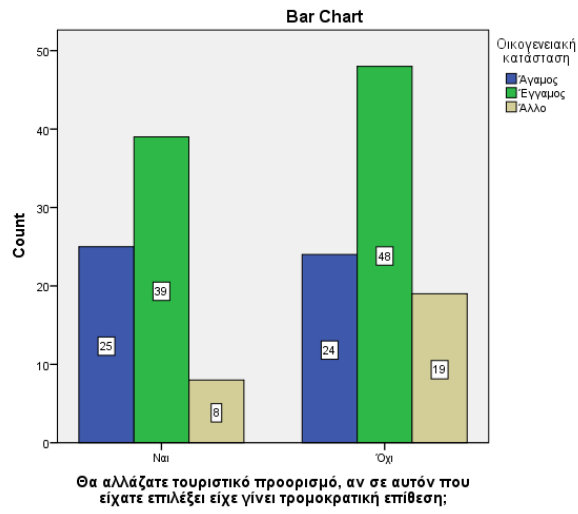
Στο σημείο αυτό συσχετίσαμε δύο μεταβλητές από τις ειδικές ερωτήσεις, με δύο δημογραφικές ερωτήσεις προκειμένου να παρατηρήσουμε τη συσχέτισή τους. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 27, στην ερώτηση αν νιώθουν ασφαλείς στον τουριστικό τομέα, το 83% που απάντησε ναι ήταν άντρες και το 71% γυναίκες, ενώ το 4% που απάντησε όχι ήταν άντρες και το 5% γυναίκες.

Διάγραμμα 27: Ασφάλεια-Φύλο

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 28 συσχετίστηκε η μεταβλητή της αλλαγή προορισμού εάν αυτό που είχε επιλεγεί είχε υποστεί τρομοκρατικές επιθέσεις με την οικογενειακή κατάσταση. Όπως παρατηρούμε ότι από το δείγμα που απάντησε ότι θα άλλαζε τον προορισμό το 25% ήταν άγαμοι, το 39% έγγαμοι και το 8% άλλο, χωρίς όμως να συγκεκριμενοποιεί συγκεκριμένο παράγοντα. Από το υπόλοιπο δείγμα που απάντησε όχι, το 24% ήταν άγαμοι, το 48% έγγαμοι και το 19% άλλο, χωρίς όμως να συγκεκριμενοποιεί συγκεκριμένο παράγοντα.

Διάγραμμα 28: Αλλαγή προορισμού –Οικογενειακή κατάσταση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ & ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

5.1. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στη σύγχρονη εποχή, η συνεχώς αυξανόμενη ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας γίνεται εμφανής σε πολλές χώρες του κόσμου. Η δημιουργία ενός ασφαλούς περιβάλλοντος υποδοχής τουριστών, έχει γίνει το κύριο μέλημα των περιοχών τουριστικού ενδιαφέροντος, κυρίως μετά τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου όπου ο τουριστικός τομέας επλήγη περισσότερο. Νέα μέτρα ασφαλείας, άρχισαν να εφαρμόζονται και η επιλογή ενός τουριστικού προορισμού άρχισε να τίθεται σε άλλες βάσεις και με διαφορετικά κίνητρα επιλογής.

Στην παρούσα μελέτη, προσπαθήσαμε να δώσουμε απάντηση στα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν αρχικά. Αυτά αφορούσαν στο κατά πόσο η τρομοκρατία επηρεάζει την επιλογή τουριστικού προορισμού και φυσικά με ποια κίνητρα γίνεται η επιλογή του κάθε προορισμού. Ερευνήθηκαν ακόμη τα κριτήρια απόρριψης ενός προορισμού από τους τουρίστες, η σημασία και η επιρροή των ταξιδιωτικών οδηγιών, καθώς και ο πολύ σημαντικός τομέας της ασφάλειας.

Βάσει της βιβλιογραφικής ανασκόπησης και των στατιστικών αποτελεσμάτων της έρευνας που διενεργήθηκε, συμπεραίνεται ότι η τρομοκρατία αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει την επιλογή τουριστικού προορισμού όχι όμως σε τέτοιο βαθμό που να αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την μετακίνηση των ταξιδιωτών σε περιοχές που είχαν γίνει στο παρελθόν τρομοκρατικοί στόχοι. Από την έρευνα που διεξήχθη τα ποσοστά ήταν αρκετά κοντά μεταξύ των ερωτώμενων που θα επισκέπτονταν έναν προορισμό που είχε υποστεί τρομοκρατικές επιθέσεις στο παρελθόν και με αυτών που δεν θα τον επισκέπτονταν (55.83% απάντησαν θετικά και 44.17% απάντησαν αρνητικά). Τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας δείχνουν ότι υπάρχει η επιρροή των τρομοκρατικών επιθέσεων όμως, αυτό δεν αποτέλεσε κύριο λόγο για την πλειοψηφία των ερωτώμενων ώστε να μην επιλέξουν έναν προορισμό για τις διακοπές τους. Εξίσου σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος (92%) γενικά αισθάνεται πολύ έως πολύ ασφαλής στα ταξίδια του.

Ως προς τα κίνητρα επιλογής ενός προορισμού, η παρούσα έρευνα έδειξε πως κύριο κίνητρο επιλογής ενός προορισμού είναι οι λόγοι αναψυχής (20,93%) και δεύτερα σε επιλογή έρχονται τα αξιοθέατα και οι προσφερόμενες δραστηριότητες (14,94%). Πολύ μικρό ποσοστό των ερωτώμενων απάντησε πως βασικό του κίνητρο ήταν η ασφάλεια του προορισμού (4.59%), πράγμα το οποίο φανερώνει πως η ασφάλεια δεν αποτελεί για το συγκεκριμένο δείγμα βασικό κίνητρο επιλογής προορισμού, αποτέλεσμα που έρχεται σε αντίθεση με άλλες έρευνες στη βιβλιογραφία, όπως των Santos et. al. (2018), όπου η Πορτογαλία επιλέχθηκε ως προορισμός εξαιτίας του ασφαλούς περιβάλλοντος που υπήρχε στην περιοχή. Παρατηρούμε επίσης διαφοροποιήσεις σε σχέση και με άλλες έρευνες που αναφέρθηκαν στη βιβλιογραφική ανασκόπηση όπου εκεί τα κίνητρα αφορούσαν την προσωπική διαφυγή και τις προσωπικές αναζητήσεις (Dogan et.al. 2015), την ασφάλεια του προορισμού, τη διασκέδαση, την καθαριότητα και τα ψώνια (Yoon & Uysal 2005), η τουριστική προσφορά και ο τουριστικός προορισμός (Ramires et.al

2018) και το κόστος του ταξιδιού (Βόκα, 2014). Τα κέντρα των πόλεων και τα μέσα μαζικής μεταφοράς, αποτελούν για το δείγμα της συγκεκριμένης έρευνας, τα πιο επικίνδυνα μέρη που μπορούν να γίνουν στόχοι τρομοκρατικών επιθέσεων.

Στις αιτίες απόρριψης ενός τουριστικού προορισμού προκύπτει ένα εύρημα διαφορετικό σε σχέση με τις άλλες έρευνες. Το μεγαλύτερο ποσοστό (39.94%) στην παρούσα έρευνα απάντησε πως βασικό λόγος απόρριψης ενός προορισμού είναι η ύπαρξη πολέμου στην περιοχή και δεύτερος λόγος ήταν οι τρομοκρατικές επιθέσεις (20.13%). Παρατηρείται λοιπόν μια μετατόπιση στις απόψεις των ερωτηθέντων, ότι ναι μεν και οι τρομοκρατικές επιθέσεις είναι ένας σοβαρός λόγος απόρριψης ενός τουριστικού προορισμού, όμως οι πόλεμοι θεωρούνται πιο σημαντικοί. Είναι ένα εύρημα που έρχεται σε αντίθεση με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση καθώς στις έρευνες που μελετήθηκαν, σημαντικοί παράγοντες θεωρήθηκαν το μη ασφαλές περιβάλλον του προορισμού (Santos et.al, 2018) και φυσικά πρωταρχικής σημασίας ήταν και οι τρομοκρατικές επιθέσεις (Suckett & Botterill 2006, Vanneste et.al.2016). Βλέπουμε λοιπόν, πως κατά τη διάρκεια των χρόνων, οι λόγοι απόρριψης μετατοπίζονται σε μεγαλύτερο βαθμό, σε άλλους απειλητικούς παράγοντες. Ναι μεν η τρομοκρατία αποτελεί ακόμη έναν σοβαρό παράγοντα, όμως όχι τον πρωταρχικό για την μη επιλογή ενός προορισμού.

Αξίζει επίσης να αναφερθεί η άποψη του δείγματος για τους λόγους που προκαλούν την τρομοκρατία. Το υψηλότερο ποσοστό υποστηρίζει ότι την τρομοκρατία την προκαλούν θρησκευτικοί λόγοι, ενώ πάνω από τους μισούς ερωτώμενους θεωρούν ότι η τρομοκρατία που έχει θρησκευτικό χαρακτήρα βλάπτει περισσότερο την τουριστική βιομηχανία.

Η ταξιδιωτική οδηγία αποτέλεσε μια μεταβλητή, που δεν είχε ληφθεί υπόψη στις έρευνες της βιβλιογραφικής ανασκόπησης (Ramires et.al 2018, Doran et.al. 2015, Yoon & Uysal 2005). Στην παρούσα έρευνα, θεωρήθηκε σημαντική παράμετρος διότι αποτελεί μια σημαντική αιτία αναβολής ή απόρριψης ενός προορισμού. Τα ευρήματα έδειξαν πως, οι ερωτώμενοι λαμβάνουν υπόψη τις ταξιδιωτικές οδηγίες πριν την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού, όμως το μεγαλύτερο ποσοστό δεν ανέβαλε το ταξίδι του λόγω μιας έκτακτης ταξιδιωτικής οδηγίας. Άρα συμπεραίνουμε πως η ταξιδιωτική οδηγία δεν επηρεάζει πάντα την επιλογή του προορισμού και κατ'επέκταση την πραγματοποίησή του.

Για το αν είχαν αναβάλει ένα ταξίδι επηρεασμένοι από τα MME, το 78,53% απάντησε αρνητικά, ενώ το 21.47% απάντησε θετικά. Δεδομένου ότι ο παράγοντας των MME παίζει έναν ιδιαίτερο ρόλο στην ταξιδιωτική οδηγία, καθώς τείνει να μεγεθύνει τον κίνδυνο ή την όποια προειδοποίηση επηρεάζοντας με άμεσο τρόπο την τουριστική κίνηση, στην παρούσα έρευνα φαίνεται από τα ευρήματα πως οι ερωτώμενοι δεν επηρεάστηκαν από τα MME (Μυλωνόπουλος & Μοίρα, 2007). Για το αν θα πρέπει να MME να επισημαίνουν τις εικόνες ενός τρομοκρατικού πλήγματος, το 60.74% απάντησε θετικά ενώ το 39,26% απάντησε αρνητικά. Εδώ παρατηρείται η δυναμική των MME και το πώς επηρεάζει τους εν δυνάμει ταξιδιώτες, εξυπηρετώντας πολιτικά ή ακόμη και τρομοκρατικά συμφέροντα (Radulescu, 2016).

Τέλος, σ' ότι αφορά το θέμα της ασφάλειας το μεγαλύτερο ποσοστό (94.48%) απάντησε ότι αισθάνεται ασφαλή στον προορισμό που βρίσκεται, δηλαδή στο νησί της Καλύμνου προφανώς και λόγω έλλειψης προηγούμενων τρομοκρατικών επιθέσεων αλλά και γιατί δεν αποτελεί μια εμπόλεμη ζώνη.

Συμπερασματικά θα λέγαμε πως η παρούσα δευτερογενής και πρωτογενής έρευνα, έδειξαν πως η τρομοκρατία επηρεάζει σε ένα βαθμό την επιλογή του τουριστικού προορισμού, όμως λόγω των διαφορετικών παγκόσμιων εξελίξεων, το

ενδιαφέρον έχει στραφεί και σε άλλους παράγοντες όπως είναι για παράδειγμα η ύπαρξη πολέμου όπως φανερώνεται από τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας. Η τρομοκρατία κατέχει μια σοβαρή θέση ως ανασταλτικός παράγοντας, όμως παρ' όλα αυτά, οι εν δυνάμει τουρίστες θα λέγαμε ότι τολμούν να ταξιδέψουν έστω και κάτω από αυτές τις συνθήκες, δηλώνοντας πως δεν επηρεάζονται από τυχόν τρομοκρατικές επιθέσεις του παρελθόντος ή ακόμη και του πρόσφατου παρόντος καθώς αισθάνονται ασφαλείς.

5.2. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Μελετώντας την υπάρχουσα βιβλιογραφία προκειμένου να εκπονηθεί η παρούσα μελέτη, παρατηρήθηκε πως το αντικείμενο μελέτη μας ήταν σχετικά ένα νέο επιστημονικό πεδίο, κυρίως σε ότι αφορά την Ελληνική βιβλιογραφία. Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν κυρίως στην βιβλιογραφική ανασκόπηση, κυρίως οι έρευνες που διενεργήθηκαν ήδη, ήταν παρεμφερείς και όχι συγκεκριμένες πάνω στο αντικείμενο μελέτης μας. Θα ήταν θεμιτό, να γίνει περαιτέρω έρευνα στο πως αλληλεπιδρούν μεταξύ τους ο τουρισμός και η τρομοκρατία, ώστε να χρησιμοποιηθεί στον τουριστικό τομέα για την καλύτερη διαχείριση ενός πιθανού τρομοκρατικού χτυπήματος.

Επειδή η πρωτογενής έρευνα έδειξε μετατόπιση των λόγων απόρριψης ενός τουριστικού προορισμού, καλό θα ήταν να υπάρχει συνεχής μελέτη και έρευνα, των αιτιών αυτών ώστε η εκάστοτε περιοχή τουριστικού ενδιαφέροντος να προετοιμάζεται ανάλογα και να δημιουργήσει ένα ασφαλές τουριστικό περιβάλλον για να υποδεχτεί τους επισκέπτες της. Κάνοντας έρευνα με δείγμα διεθνών τουριστών, λαμβάνονται υπόψη οι περισσότεροι παράμετροι κινδύνων, όπως τις έχουν αντιληφθεί οι ίδιοι, ταξιδεύοντας σε διαφορετικές ηπείρους και αντιμετωπίζοντας διαφορετικών ειδών κινδύνους. Επισημαίνουν όχι μόνο τους κινδύνους αλλά και τις ελλείψεις και αδυναμίες της κάθε περιοχής, πράγμα που βοηθάει τον ερευνητή να τις επισημάνει στους φορείς έτσι ώστε να βελτιωθούν οι συνθήκες στην χώρα διαμονής που βρίσκονται.

Ακόμη, οι ταξιδιωτικές οδηγίες θα ήταν προτιμότερο έχουν συμβουλευτικό χαρακτήρα και όχι την μορφή ανακοίνωσης που τρομοκρατεί συνήθως τους πολίτες μιας χώρας που προτίθεται να ταξιδέψουν και που πολλές φορές υπερβάλουν για λόγους ίσως ανταγωνιστικούς, με αποτέλεσμα τις τεράστιες απώλειες στην τουριστική βιομηχανία. Επίσης, τα Μ.Μ.Ε. για τις εικόνες που μεταφέρουν από περιοχές που έχουν πληγεί, είναι ένας σημαντικός παράγοντας που χρειάζεται έλεγχο διότι, μεταδίδοντας συνεχόμενα οπτικοακουστικό υλικό και εικόνες που πολλές φορές είναι υπερβολικές για να επηρεάσουν όλο και περισσότερους τουρίστες.

Τέλος, το κάθε κράτος θα πρέπει να έχει φροντίσει ένα σχέδιο διαχείρισης κρίσεων σ' ότι αφορά τις τρομοκρατικές ή άλλες απειλές, ώστε να διασφαλίσουν τον τουριστικό τομέα, που όπως είδαμε δημιουργεί συνθήκες ανάπτυξης μιας περιοχής. Κύριο μέλημα τους είναι η πρόληψη τέτοιων κινδύνων και η δημιουργία ασφαλούς περιβάλλοντος διαμονής. Όλα αυτά καθιστούν αναγκαία τη συνεχή μελέτη, σε ακαδημαϊκό επίπεδο των παραγόντων που πρέπει να ληφθούν υπόψη και τη βελτίωση τους, έτσι ώστε να διατηρηθεί και να αναπτυχθεί οικονομικά μια περιοχή τουριστικού ενδιαφέροντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΝΤΥΠΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

1. Βαρβαρέσος, Σ. 2000. *Τουρισμός, Οικονομικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.
2. Δημητρόπουλος, Ε., 2004. *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία Έρευνας: προς ένα συστηματικό δυναμικό μοντέλο μεθοδολογίας επιστημονικής έρευνας*, Αθήνα: Εκδόσεις Έλλην.
3. Ζαφειρόπουλος, Κ., 2015. *Πως γίνεται μια επιστημονική εργασία; Επιστημονική έρευνα και συγγραφή εργασιών*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
4. Ηγουμενάκης, Ν. 2000. *Τουρισμός & Ανάπτυξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks.
5. Ηγουμενάκης, Ν.& Κραβαρίτης, Κ. 2004. *Τουρισμός, Βασικές Έννοιες*. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks.
6. Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ., 2015. *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας. Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*, ΣΕΑΒ.
7. Ιωσηφίδης, Θ., 2000. *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
8. Καφφές, Γ. 2010. *Κοινωνιολογία της Τρομοκρατίας. Hostis, Inimicus, Εχθρός*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
9. Κοκώσης, Χ. & Τσάρτας, Π. 2001. *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον. Τουρισμός και Αναψυχή*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
10. Κυριαζή, Ν., 1998. *Η Κοινωνιολογική έρευνα- Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις.
11. Λοβέρδος, Α. 2001. *Η νέα τρομοκρατία με αφορμή την 11^η Σεπτεμβρίου*. Αθήνα: Εκδόσεις Ίνδικτος.
12. Λύτρας, Π. 1998. *Κοινωνιολογία του Τουρισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks.
13. Λύτρας, Π. 2004. *Κοινωνιολογία και Ψυχολογία Τουρισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks.
14. Λύτρας, Π. 2002. *Η κοινωνία της αναψυχής*. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks.
15. Μπαλωμένος, Κ. 2017. *Διεθνής τρομοκρατία και στρατηγική επικοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
16. Μπόση, Μ. 2000. *Περί ορισμού της τρομοκρατίας*. Αθήνας: Εκδόσεις Τραυλός.
17. Μπώκος, Γ., 2001. *Εισαγωγή στην Επιστήμη της Πληροφόρησης*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπασωτηρίου.

18. Μυλωνόπουλος, Δ. Μοίρα, Π. 2007. Η ταξιδιωτική οδηγία στο διεθνές περιβάλλον του τουρισμού. Αγορά χωρίς σύνορα, *Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων*, 12, (4) σσ. 371-388.
19. Παλιός, Ζ., 2016. Συμβολή στην επιστημονική θεωρία και την ερευνητική πράξη. Στο: *Ερευνητική Μεθοδολογία στις Κοινωνικές Επιστήμες και στην Εκπαίδευση*. Συμβολή στην επιστημολογική θεωρία και την ερευνητική πράξη. Συλλογικό, Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.
20. Παπαγεωργίου, Ι., 2005. *Θεωρία δειγματοληψίας*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
21. Παπάς, Θ., 2002. *Η μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας στις ανθρωπιστικές επιστήμες*. Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα.
22. Παπάνης, Ε., 2011. *Μεθοδολογία έρευνας και διαδίκτυο*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη.
23. Παρασκευόπουλος, Ι., 1993. *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας*. Αθήνα: Ιδιωτική Έκδοση.
24. Πολύζος, Σ. 2015. *Αστική ανάπτυξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
25. Ρούπας Β.-Λαλουμής Δ. 1998. *Διοίκηση Τουριστικών επιχειρήσεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλη.
26. Ρίτσαρτσον, Λ. 2000. *Τι θέλουν οι τρομοκράτες*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος
27. Σαββάκης, Μ., 2013. *Μικροκοινωνιολογία και ποιοτική έρευνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική
28. Σφακιανάκης, Μ. 2000. Ο Ιαματικός Τουρισμός και η Ανάπτυξη του Τουρισμού Υγείας στην Ελλάδα. *Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ)* Αθήνα.
29. Τσιώλης, Γ., 2013. Η σχέση ποιοτικής και ποσοτικής προσέγγισης στην κοινωνική έρευνα: από τη θέση ριζικής ασυμβατότητας στο συνδυασμό ή τη συμπληρωματικότητα των προσεγγίσεων, Στο: Πουρκος, Μ., (Επιμ.), *Δυνατότητες και αιτίες της μείξης των μεθοδολογιών στην κοινωνική και εκπαιδευτική έρευνα*. Εκδόσεις Ίων, σ.σ. 271-292.
30. Τσοπάνογλου, Α., 2010. *Μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας και εφαρμογές της στην αξιολόγηση της γλωσσικής κατάρτισης*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.
31. Χρήστου, Ε., 1999. *Έρευνα Τουριστικής Αγοράς*. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks.
32. Φίλιας, Β., 2004. *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

ΕΝΤΥΠΗ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Babbie, E., 2011. *Εισαγωγή στην Κοινωνική Έρευνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
2. Bjorgo, T. 2005. *Root Causes of Terrorism, Myths, Reality and Ways Forward*. London: Routledge.
3. Gee, C., Makens, J., Choy, D. 2004. *Τουριστική και ταξιδιωτική βιομηχανία*. Αθήνα: Εκδόσεις Έλλην.
4. Gall, M., Gall, J., Borg, W., 2014. *Applying Educational Research. How to Read, Do, and Use Research to Solve Problems of Practice*. London: Pearson Education.
5. Garcia, M. 2005. *The mind of the traveler, Psychological Characteristics of Travelers and...limits/without limits*. Mexico: Paperback.
6. Javeau, C., 2000. *Η έρευνα με ερωτηματολόγιο*. Αθήνα: Εκδόσεις Τυπωθήτο.
7. Maslow, A. 2011. *Κίνητρα και προσωπικότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Αιώρα.
8. Manson, J., 2009. *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο
9. Newman, P. 2016. *Οι νέοι Τζιχαντιστές: Ισλαμικό κράτος, Ευρώπη και το επόμενο κύμα τρομοκρατίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Διάμετρος I.K.E.
10. Parker, R. 1990. Nurses' stories: The search for a relational ethic of care. *Advances in Nursing Science*. 13(1), 31-40.
11. Robson, C., 2007. *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου* (μτφ. Β. Νταλάκου και Κ. Βασιλάκου, επιμ. Κ. Μιχαλοπούλου). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg
12. Sharp, J., Howard, K., 1994. *Η επιστημονική μελέτη. Οδηγός σχεδιασμού και διαχείρισης πανεπιστημιακών ερευνητικών εργασιών*. Αθήνα: Gutenberg
13. Tarlow, E. 2005. Dark Tourism: The appealing 'dark side' of tourism and more, In: Novelli M. (Ed). *Niche Tourism- Contemporary Issues Trends and Cases*. p.p. 47-58
14. VanMaanen, J., 1979. *Administrative Science Quarterly*, 24, p.p. 520-526
15. Schmid, A. 2011. *The Definition of Terrorism*. London: The Routledge Handbook of Terrorism Research.
16. Schmid, A., Jongman, A. 1998. *Political Terrorism: A new Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature*. Amsterdam: North Holland: Transaction Books.
17. Seligman, P. 2002. *Authentic Happiness*. New York: Free Press.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ

Ελληνική

1. Δημητράκος, Δ., 2008. Τι είναι η διεθνής τρομοκρατία; Το Βήμα, 24, Νοεμ. Διαθέσιμο στο: <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/ti-einai-i-diethnis-tromokratia> [πρόσβαση 11 Μαρτίου 2018].
2. Μπόση, Μ., 2002. Τρομοκρατία και οργανωμένο έγκλημα ως απειλές ασφάλειας. Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/36952947/%CE%A4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%9F%CF%81%CE%B3%CE%B1%CE%BD%CF%89%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF%CE%88%CE%B3%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%89%CF%82%CE%91%CF%80%CE%B5%CE%B9%CE%BB%CE%AD%CF%82%CE%91%CF%83%CF%86%CE%AC%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CF%82> [πρόσβαση 21 Απριλίου 2018].
3. Πουρκός, Μ., Δαφέρμος, Μ., 2010. *Ποιοτική έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες. Επιστημολογικά. Μεθοδολογικά και ηθικά ζητήματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος. Διαθέσιμο στο: <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PPP436/%CE%88%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1-%CE%A0%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CF%8C%CF%82%20CE%9C%CE%AD%CF%81%CE%BF%CF%821.pdf> [πρόσβαση 29 Νοεμβρίου 2018].
4. Τσιώλης, Γ., 2014. *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/283496297_G_Tsioles_Methodoi_kai_technikes_analyses_sten_poiotike_koinonike_ereuna_Athina_Kritike_2014_-_Synoptikes_diaphaneies [πρόσβαση 12 Ιανουαρίου 2019].

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

5. Antonakakis, N., Dragouni, M., Filis, G., 2015. How strong is the linkage between tourism and economic growth in Europe? *Economic Modelling* 44, 142-155 Elsevier. Διαθέσιμο στο: <https://pdfs.semanticscholar.org/DCF8/289912803e92c61362d06ebc3e9adb3f171b.pdf> [πρόσβαση 2 Αυγούστου 2018].
6. Adler, S., Gay. P., Morgan. G., Reed. M., 2014. *The Oxford Handbook of Sociology, Social Theory and Organization Studies*. Oxford: Oxford University Press. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books/about/The_Oxford_Handbook_of_Sociology_Social.html?id=DM-iBAAQBAJ&redir_esc=y [πρόσβαση 2 Ιανουαρίου 2019].
7. Ary, D., Jacobs, L., Sorensen, C., Walker, D., 2013. *Introduction to research in education, Cengage Learning*. Διαθέσιμο στο: <http://www.modares.ac.ir/uploads/Agr.Oth.Lib.12.pdf> [πρόσβαση 5 Δεκεμβρίου 2018].
8. Aslan, A., 2013. Tourism Development and economic growth in the Mediterranean countries: Evidence from panel granger causality tests. *Current Issues in Tourism*. 17 (4), p.p. 363-372. Διαθέσιμο στο: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13683500.2013.768607?af=R> [πρόσβαση 3 Σεπτεμβρίου 2018].
9. Azar, K., 2003. *Causes of Terrorism* (6), Undergraduate Research Journal. Διαθέσιμο στο: <https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/iusburj/article/view/19747> [πρόσβαση 19 Ιουλίου 2018].
10. Azis, H. 1995. *Understanding Attacks on tourists in Egypt, Tourism Management*. Elsevier. (16) p.p. 91-95 . Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0261517794000164> [πρόσβαση 3 Ιουλίου 2018].
11. Baker D. 2014. *The Effects of Terrorism on the Travel and Tourism Industry*. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage* ,2 (1) Tourism and Terrorism. Διαθέσιμο στο : <https://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1052&context=ijrtp> [πρόσβαση 11 Ιουνίου 2018].
12. Bamberger, M., 2000. *Integrating Quantitative and Qualitative Research in Development Projects*. Washington: The World Bank. Διαθέσιμο στο: <https://books.google.gr/books?id=jsWsyLz8N68C&pg=PA120&dq=Bamberger,+M.,+2000.+Integrating+Quantitative+and+Qualitative+Research+in+Development+Projects,+Washington:+The+World+Bank&hl=el&sa=X&ved=0ahUKE>

[wjEzb2n8c3gAhUBCuwKHTpeChYQ6AEIKDAA#v=onepage&q=Bamberger%2C%20M.%2C%202000.%20Integrating%20Quantitative%20and%20Qualitative%20Research%20in%20Development%20Projects%2C%20Washington%20The%20World%20Bank&f=false](https://books.google.gr/books?id=iandTCRYTIEC&printsec=frontcover&dq=introduction+to+social+research+with+applications+to+the++caribbean&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwjTgPWp7M3gAhUS4KYKHVBCD_YQ6AEIKDAA#v=onepage&q=Introduction%20to%20social%20research%20with%20applications%20to%20the%20caribbean&f=false) [πρόσβαση 5 Δεκεμβρίου 2018].

13. Boxill, I., Chambers, C., Wint, E., 1997. *Introduction to Social Research with Applications to the Caribbean*. Canoe Press . Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books?id=iandTCRYTIEC&printsec=frontcover&dq=introduction+to+social+research+with+applications+to+the++caribbean&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwjTgPWp7M3gAhUS4KYKHVBCD_YQ6AEIKDAA#v=onepage&q=introduction%20to%20social%20research%20with%20applications%20to%20the%20caribbean&f=false [πρόσβαση 1 Δεκεμβρίου 2018].
14. Brace. I., 2018. *Questionnaire design. How to plan, structure and write survey material for effective market research*, London: Kogan Page. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books?id=mSRTDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=el&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [πρόσβαση 10 Νοεμβρίου 2018].
15. Brida, J., Cortes-Jimenez, I., Pulina, M. 2016. *Has the tourism- led growth hypothesis been validated? A literature review*, Current Issues in Tourism, 19 (5), p.p. 394-430. Διαθέσιμο στο: <http://people.unica.it/carlamassidda/files/2017/06/Brida-Cortes-Jimenz-Pulina-2016-Has-the-tourism-led-growth-hypothesis-been-validated-A-literature-review-1.pdf> [πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2017].
16. Brida, J., Lanzilotta, B., Pizzolon, F. 2016. *Dynamic relationship between tourism and economic growth in MERCOSUR countries: A non linear approach based on asymmetric time series models-Economics: Bulletin*, 36 (2) p.p. 879-894. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/307568195_Dynamic_relationship_between_tourism_and_economic_growth_in_MERCOSUR_countries_A_nonlinear_approach_based_on_asymmetric_time_series_models [πρόσβαση 17 Μαΐου 2018].
17. Brida, J., Lanzilotta, B., Pereyra, J., ., Pizzolon, F. 2015. *A nonlinear approach to the tourism- led growth hypothesis: The case of the MERCOSUR*. Current Issues in Tourism, 18 (7) p.p. 647-666. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/316909714_The_Relationship_Between_International_Tourism_Activities_and_Economic_Growth_Evidence_from_China's_Economy/download [πρόσβαση 5 Δεκεμβρίου 2017].
18. Clapham, P., 2005. *Publish or Perish Bioscience, Journal of Professional Nursiny*. Elsevier, 55 (5), p.p. 390-391. Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S8755722312000804> [πρόσβαση 6 Φεβρουαρίου 2018].
19. Cleride, S., Adamou, A. 2010. *Prospects and Limits of Tourism- Led Growth: The International Evidence*. Review of Economic Analysis, 2(3) p.p. 287-303. Διαθέσιμο στο: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1495747 [πρόσβαση 16 Οκτωβρίου 2018].
20. Cortes- Jimenez, I., Pulina, M., 2010. Inbound tourism and long- run economic growth. *Current Issues in Tourism* 13(1), p.p 362-392. Διαθέσιμο

στο: file:///C:/Users/User/Downloads/CIT_CP_2010.pdf. 61-74 [πρόσβαση 15 Μαρτίου 2018].

21. Cooper C., Michael C., Dallen T. 2009. Aspects of Tourism. *Philosophical Issue in Tourism*. Channel View Publications. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books?id=3XAHXFpPYSiC&pg=PR2&dq=aspects+of+tourism.+philosophical+issues+in+tourism+cooper+dallen+michael&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwiK_KjyvcPgAhXdwMQBHxsNCIQQ6wEILjAA#v=onepage&q=aspects%20of%20tourism.%20philosophical%20issues%20in%20tourism%20cooper%20dallen%20michael&f=false [πρόσβαση 30 Νοεμβρίου 2017].
22. Corvo, P. 2011. The pursuit of happiness and the globalised tourists. *Social Indicators, Research*. 102, 95-97. Διαθέσιμο στο: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-010-9725-1>. [πρόσβαση 14 Απριλίου 2018].
23. Clayton, A., 2014. Understanding Perceptions and Attitudes to Risk in the Tourism Industry. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*. 2(1), 8, *Tourism and Terrorism*. Διαθέσιμο στο: https://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://scholar.google.gr/&https_redir=1&article=1051&context=ijrtp [πρόσβαση 18 Μαρτίου 2018].
24. Dahiya, K., Batra, D., 2016. Travel industry selecting between online and offline mode. *International Journal of Scientific and Research Publications* 6,(9), p.p. 694-701. Διαθέσιμο στο: <http://www.ijsrp.org/research-paper-0916/ijsrp-p5794.pdf> . [πρόσβαση 22 Μαΐου 2018].
25. Dann, G., 1981. Tourist motivation and appraisal. *Annals of Tourism Research*. Elsevier, 8 (2), p.p. 187-219. Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0160738381900827> [πρόσβαση 19 Φεβρουαρίου, 2018].
26. Demiroz, D., Obgan, S., 2005. The contribution of tourism to the long- run Turkish economic growth. *Ekonomicky Casopis*, 53(09), p.p. 880-894. Διαθέσιμο στο: <http://www.ecoforumjournal.ro/index.php/eco/article/view/473> [πρόσβαση 21 Ιουνίου 2018].
27. Denning, D., 2000. *Cyberterrorism. Global Dialogue*. Διαθέσιμο στο: <http://palmer.wellesley.edu/~ivolic/pdf/Classes/Handouts/NumberTheoryHandouts/Cyberterror-Denning.pdf> [πρόσβαση 2 Ιουνίου 2018].
28. Denzin, N., 1989. *Interpretive Biography, Qualitative Research Methods*, 17, London: Sage. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books?id=3Xkl5fLu_t8C&printsec=frontcover&dq=Denzin+1989&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwjkouN6M3gAhUvMewKHT4BAOAAQ6AEIKDAA#v=onepage&q=Denzin%201989&f=false [πρόσβαση 11 Νοεμβρίου 2018].
29. DePuma C.M., 2015. Terrorized Tourists: A Study of the Impact of Terrorism on Tourism , The University of Southern Mississippi., *The Aquila Digital Community Honors Theses Honors College* 5-2015. Διαθέσιμο στο: https://aquila.usm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1288&context=honors_theses. [πρόσβαση 13 Ιανουαρίου 2018].
30. De Vita, G., Kyaw, K., 2016. Tourism development and growth. *Annals of Tourism Research*, 60, p.p. 23-26. Διαθέσιμο στο:

- https://pure.coventry.ac.uk/ws/portalfiles/portal/13286278/Final_RN_for_Annals_of_Tourism_Research_CURVE_copy_May_2016.pdf. [πρόσβαση 15 Ιουνίου 2018].
31. Dogru, T., Bulut, U., 2018. Is tourism an engine for economic recovery? Theory and empirical evidence. *Tourism Management* 67, Elsevier 425-435. Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S026151771730136X> [πρόσβαση 27 Ιουλίου 2018].
 32. Dolnicar, S., 2007. Crises" that scare tourists: Investigating tourists' travel-related concerns. *University of Wollongong Research Online*. Διαθέσιμο στο: <https://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1261&context=commpapers> [πρόσβαση 5 Φεβρουαρίου 2018].
 33. Doran, R., Larsen, S., Wolff, K., 2015. Different but Similar: Social Comparison of Travel Motives Among Tourists. *International Journal of Tourism Research*, Wiley. Διαθέσιμο στο: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/jtr.2023> [πρόσβαση 1 Ιουνίου 2018].
 34. Doran, R., Larsen, S., Wolff, K., 2016. Comparison between own and others' travel motives,: A research note. *Tourism and Hospitality Research*, Sage, p.p.1-6. Διαθέσιμο στο: https://www.uib.no/sites/w3.uib.no/files/tourism_and_hospitality_research-2016-doran-1467358416658702_0.pdf [πρόσβαση 22 Ιουνίου 2018].
 35. Duggleby, W., 2015. Methodological and Epistemological Considerations in Utilizing Qualitative Inquiry to Develop Interventions. *Qualitative Health Research* 26(2) . διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/278042351_Methodological_and_Epistemological_Considerations_in_Utilizing_Qualitative_Inquiry_to_Develop_Interventions [πρόσβαση 1 Ιουλίου 2018].
 36. Feldman, F., 2008. *Whole life satisfaction Concepts of Happiness*. *Theoria*, 74(3), 219-238. Διαθέσιμο στο: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1755-2567.2008.00019.x> [πρόσβαση 19 Ιανουαρίου 2018].
 37. Freyer, W. Schroder, A., 2004. Terrorism and Tourism. In: Eric Laws, Bruce Prideaux, K. S. Chon (Eds). *Crisis Management in Tourism*, p.p.53-83. Διαθέσιμο στο: <https://books.google.gr/books?id=8fiUSRATLIUC&pg=PA140&dq=Freyer+%26+Schroder.+2004.&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwjiraL7sigAhWDGewKHY9vB7AQ6AEIKDAA#v=onepage&q=Freyer%20%26%20Schroder%2C%202004.&f=false> [πρόσβαση 13 Μαρτίου 2018].
 38. Flick, U., 2014. *An Introduction to Qualitative Research*. Sage. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books/about/An_Introduction_to_Qualitative_Research.html?id=HexhAwAAQBAJ&redir_esc=y [πρόσβαση 28 Νοεμβρίου 2018].
 39. Fodness, D., 1994. Measuring Tourist Motivation. *Annals of Tourism Research* Elsevier, 21 (3), p.p. 555-581. Διαθέσιμο στο:

- <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0160738394901201>
[πρόσβαση 11 Ιουλίου 2018].
40. Fung, Y., 2016. Relationship between International Tourism and Terrorism. *Business Economics*. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/37828133/Relationship_between_International_Tourism_and_Terrorism?email_work_card=title [πρόσβαση 15 Απριλίου 2018].
41. Ganor, B., 2010. *Defining Terrorism-Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter ?* Διαθέσιμο στο: <https://www.ict.org.il/Worker.aspx?ID=1#gsc.tab=0> [πρόσβαση 2 Απριλίου 2018].
42. Cassell, C., Symon, G., 2004. *Essential Guide to Qualitative Methods in Organizational Research*. London: Sage. Διαθέσιμο στο: <https://smpncilebak2011.files.wordpress.com/2011/11/essential-guide-to-qualitative-in-organizational-research.pdf> [πρόσβαση 25 Νοεμβρίου 2018].
43. Glaesser, D., 2006. *Crisis Management in the Tourism Industry*. Butterworth-Heinemann. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books?id=VTFpUI-JESYC&dq=Glaesser+2006&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwir_HHsMvgAhVEzKQKHR7LBpAQ6AEIKDAA [πρόσβαση 6 Μαΐου 2018].
44. Glesne, C., Peshkin, A., 1992. *Becoming qualitative researches*. Longman. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books/about/Becoming_qualitative_researchers.html?id=PhFHAAAAMAAJ&redir_esc=y [πρόσβαση 12 Νοεμβρίου 2018].
45. Goeldner C., & Ritchie B., 2004. *Tourism: Principles, practices, philosophies*. New York: John Wiley. Διαθέσιμο στο: http://shora.tabriz.ir/Uploads/83/cms/user/File/657/E_Book/Tourism/Tourism%20Principles%20Practices%20Philosophies%2011th%20ed%202009.pdf [πρόσβαση 30 Ιουνίου 2018].
46. Grazulis, V., 2015. A systematic approach to personal travel motives (Theoretical Construct). *Human Resources Management and Ergonomics*, 11. Διαθέσιμο στο: https://frcatel.fri.uniza.sk/hrme/files/2015/2015_2_05.pdf [πρόσβαση 16 Μαρτίου 2018].
47. Gunduz, L., Hatemi, A., 2005. Is the tourism- led growth hypothesis valid for Turkey? *Applied Economics Letters*, 12 (8) p.p. 499-504. Διαθέσιμο στο: <https://core.ac.uk/download/pdf/47258121.pdf> [πρόσβαση 17 Ιουνίου 2018].
48. Gur, U., 2010. The history of Tourism: Structures on the Path to Modernity. Διαθέσιμο στο: <http://ieg-ego.eu/en/threads/europe-on-the-road/the-history-of-tourism> [πρόσβαση 7 Μαρτίου 2018].
49. Hakim, C., 1982. *Secondary Analysis in Social Research: A Guide to Data Sources and Methods with Examples*, London, 16 (1) p.p. 1-12. Διαθέσιμο στο: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000053633> [πρόσβαση 2 Νοεμβρίου 2018].
50. Hayes, N., 1997. *Doing Qualitative Research Analysis in Psychology*. Psychology Press. Διαθέσιμο στο:

https://books.google.gr/books/about/Doing_Qualitative_Analysis_in_Psychology.html?id=71HirSZN3GwC&redir_esc=y [πρόσβαση 1 Δεκεμβρίου 2018].

51. Heaton, J., 2004. *Reworking Qualitative Data*. London: Sage. Διαθέσιμο στο: <http://methods.sagepub.com/book/reworking-qualitative-data> [πρόσβαση 10 Δεκεμβρίου 2018].
52. Henwood, K., Pidgeon, N., 1994. Beyond the Qualitative Paradigm: A Framework for Introducing Diversity within Qualitative Psychology. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 4, p.p. 225-238. Διαθέσιμο στο: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/casp.2450040403> [πρόσβαση 10 Δεκεμβρίου 2018].
53. Howitt, D., 2010. *Introduction to Qualitative Methods in Psychology*. U.K.: Pearson. Διαθέσιμο στο: http://catalogue.pearsoned.co.uk/assets/hip/gb/hip_gb_pearsonhighered/samplechapter/Howitt%20Web%20Sample.pdf [πρόσβαση 11 Δεκεμβρίου 2018].
54. Houser., R., 1998. Counseling and Educational Research. *Evaluation and Application* Sage. Διαθέσιμο στο: <https://books.google.gr/books?id=7DWsvTXJW3AC&pg=PA248&dq=Houser.,+R.,+1998.+Counseling+and+Educational+Research.+Evaluation+and+Application.+Sage&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwiS06La583gAhWGDuwKH3QBzYQ6AEINjAC#v=onepage&q=Houser.%2C%20R.%2C%201998.%20Counseling%20and%20Educational%20Research.%20Evaluation%20and%20Application%2C%20Sage&f=false> [πρόσβαση 19 Νοεμβρίου 2018].
55. Husein, J., Kara, S., 2011. Research note: Re-examing the tourism – led growth hypothesis for Turkey. *Tourism Economics*, 17 (4), p.p. 917-924. Διαθέσιμο στο: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.5367/te.2011.0069> [πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2018].
56. Isik, C., Dogru, T., Turk, E., 2018. A nexus of linear and non-linear relationships between tourism demand, renewable energy consumption, and economic growth: Theory and evidence. *Tourism Research*, 20(1), p.p. 38-49. Διαθέσιμο στο: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jtr.2151> [πρόσβαση 13 Σεπτεμβρίου 2018].
57. Kates, R., Hohenemser, C., Kasperson, J., 1985. *Perilous progress: Managing the hazards of technology*. Boulder, co, Westview. Διαθέσιμο στο: <http://www.rwkates.org/pdfs/a1985.09.pdf> [πρόσβαση 14 Ιουλίου 2018].
58. Karl, M., Schmude, J., 2017. *Understanding the role of risk perception in destination choice: A literature review and synthesis*. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/310463148_Understanding_the_Role_of_Risk_Perception_in_Destination_Choice_-_A_Literature_Review_and_Synthesis [πρόσβαση 14 Ιουλίου 2018].
59. Kash, J., Darling, J., 1998. Crisis management: Prevention, diagnosis and intervention. *Leadership & Organization Development Journal*, 19(4), p.p. 179-186. Διαθέσιμο στο: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/01437739810217151> [πρόσβαση 3 Ιουνίου 2018].
60. Khan, Y., 2018. The impact of Terrorism on Tourism Destination Image and Development. *Asian Administration and Management Review*, 1 (2).

Διαθέσιμο στο: <file:///C:/Users/User/Downloads/TheImpactofTerrorism.pdf>
[πρόσβαση 18 Φεβρουαρίου 2019].

61. Kim, H., Chen, H., Jang, S., 2006. Tourism expansion and economic development: The case of Tawain. *Tourism Management*, Elsevier, 27 (5), p.p. 925-933. Διαθέσιμο στο: <http://isiarticles.com/bundles/Article/pre/pdf/13063.pdf> [πρόσβαση 28 Μαΐου 2018].
62. Kirillova, K., Lehto ,X., 2015. An existential conceptualization of the vacation cycle. *Annals of Tourism Research*. Elsevier, 55(1), 110-123. Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160738315001310>
[πρόσβαση 11 Απριλίου 2018].
63. Kitzinger, J., 1994. The methodology of focus groups: The importance of interaction between research participants. *Sociology of health and illness*, 16, p.p. 103-121. Διαθέσιμο στο: [https://www.sfu.ca/cmns/courses/2008/801/Fall2008/ClassFolders/Soerensen .%20Maria%20Odgaard/Kitzinger_The%20methodology%20of%20Focus%20Groups_the%20importance%20of%20interaction%20between%20research%20participants.pdf](https://www.sfu.ca/cmns/courses/2008/801/Fall2008/ClassFolders/Soerensen.%20Maria%20Odgaard/Kitzinger_The%20methodology%20of%20Focus%20Groups_the%20importance%20of%20interaction%20between%20research%20participants.pdf) [πρόσβαση 5 Νοεμβρίου 2018].
64. Korajlic, N., Kesetovic, Z., 2011. Terrorism and Tourism, Criminal Justice Issues. *Journal of Criminal Justice and Security* (5-6), p.p. 75-90. Διαθέσιμο στο: [file:///C:/Users/User/Downloads/59-233-1-PB%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/59-233-1-PB%20(4).pdf) [πρόσβαση 6 Μαρτίου 2018].
65. Kovari, I., Zimany, K., 2015. Safety and Security in the age of global tourism (The changing role and conception of Safety and Security in Tourism). *Applied Studies Agribusiness Publishing House, Abstract, Budapest, Scientific Papers*. Διαθέσιμο στο: http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/104672/2/10_Kovari_Safety_Abstract.pdf [πρόσβαση 6 Μαΐου 2018].
66. Kramer, W., 2009. *Disaster Planning and Control*. PennWell. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books?id=-lbqInWXhLEc&printsec=frontcover&hl=el&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [πρόσβαση 9 Ιουνίου 2018].
67. Krueger, A., 1988. *Focus groups: A practical guide for applied research*. Thousand Oaks, Sage. Διαθέσιμο στο: <https://books.google.gr/books?id=BPm4izC3prUC&printsec=frontcover&dq=Krueger,+A.,+1988.+Focus+groups:+A+practical+guide+for+applied+research,+Thousand+Oaks,+Sage&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwiYg-v84c3gAhXNCuwKHHTH-CIlgQ6AEIKDAA#v=onepage&q=Krueger%2C%20A.%2C%201988.%20Focus%20groups%3A%20A%20practical%20guide%20for%20applied%20research%2C%20Thousand%20Oaks%2C%20Sage&f=false> [πρόσβαση 14 Νοεμβρίου 2018].
68. Krueger, A., Casey, M., 2000. *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*. Sage. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books/about/Focus_Groups.html?id=BPm4izC3prUC&redir_esc=y [πρόσβαση 17 Νοεμβρίου 2018].

69. Lee, C., Chang, P., 2008. Tourism development and economic growth: A closer look at panels. *Tourism Management* 29(1), p.p. 180-192. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/229345583_Tourism_Development_and_Economic_Growth_A_Closer_Look_at_Panels [πρόσβαση 10 Ιανουαρίου 2018].
70. Leedy, P., 1993. *Practical Research: planning and design*. New York: Macmillan. Διαθέσιμο στο: <https://books.google.gr/books?id=oOLEQgAACAAJ&dq=Leedy,+1993&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwjMoMTO7c3gAhUnMewKHfNCBB8Q6AEISDAE> [πρόσβαση 3 Νοεμβρίου 2018].
71. Leggat, A., Franklin, R., 2012. Risk Perception and Travelers. *Journal of Travel Medicine*, 20 (1), p.p. 1-2. Διαθέσιμο στο: <https://academic.oup.com/jtm/article/20/1/1/1817147> [πρόσβαση 17 Απριλίου 2018].
72. Lehto, X., Douglas, A., Park, J., 2008. Mediating the Effects of Natural Disasters on Travel Intention. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 23, (2-4), p.p. 29-43. Διαθέσιμο στο: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J073v23n02_03 [πρόσβαση 6 Νοεμβρίου 2018].
73. Massidda, C., Mattana, P. 2012. A SVECM analysis of the relationship between international tourism arrivals, GDP and trade in Italy. *Journal of Travel Research*, 52 (1), p.p. 93-105. Διαθέσιμο στο: http://people.unica.it/carlamassidda/files/2017/06/Massidda-Mattana_JTR_2013.pdf [πρόσβαση 17 Απριλίου 2018].
74. Martin, W., Bridgmon, K., 2012. *Quantitative and Statistical Research Methods: From Hypothesis to Results*, Wiley. Διαθέσιμο στο: <https://books.google.gr/books?id=rJK8rr9-xY8C&printsec=frontcover&dq=Martin+%26+Bridgmon,+2012&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwiehOLj8c3gAhVF6aQKHW98BTgQ6AEIKzAA#v=onepage&q=Martin%20%26%20Bridgmon%2C%202012&f=false> [πρόσβαση 30 Νοεμβρίου 2018].
75. McCabe, S., Johnson, S., 2013. The happiness factor in Tourism: Subjective well-being and social tourism. *Annals of Tourism Research*, Elsevier, 41, p.p. 42-65. Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160738312001612> [πρόσβαση 9 Νοεμβρίου 2018].
76. McLeod, J., 2009. *Qualitative research in counseling and psychotherapy*, Thousand Oaks, CA, Sage. Διαθέσιμο στο: [https://books.google.gr/books?id=PJfifTmb1GQC&pg=PA311&dq=McLeod,+J.,+\(2009\).+Qualitative+research+in+counseling+and+psychotherapy,+Thousand+Oaks,+CA,+Sage&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwjiKnK4M3gAhWoM-wKHf2PDU4Q6AEIKDAA#v=onepage&q=McLeod%2C%20J.%2C%20\(2009\).%20Qualitative%20research%20in%20counseling%20and%20psychotherapy%2C%20Thousand%20Oaks%2C%20CA%20%2C%20Sage&f=false](https://books.google.gr/books?id=PJfifTmb1GQC&pg=PA311&dq=McLeod,+J.,+(2009).+Qualitative+research+in+counseling+and+psychotherapy,+Thousand+Oaks,+CA,+Sage&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwjiKnK4M3gAhWoM-wKHf2PDU4Q6AEIKDAA#v=onepage&q=McLeod%2C%20J.%2C%20(2009).%20Qualitative%20research%20in%20counseling%20and%20psychotherapy%2C%20Thousand%20Oaks%2C%20CA%20%2C%20Sage&f=false) [πρόσβαση 9 Νοεμβρίου 2018].

77. Merida, A., Golpe, A., 2016. Tourism – led growth revisited for Spain, Causality, business cycles and structural Breaks. *International Journal of Tourism Research*, 18 (1), p.p. 39-51. Διαθέσιμο στο: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jtr.2031> [πρόσβαση 5 Μαρτίου 2018].
78. Mitas, O., Nawijn, J., Jongsma, B., 2016. Between tourists: Tourism and happiness. In M.K. Smith & Puczko (Eds), *Routledge handbook of health tourism*, Annals of Tourism Research. Routledge, Elsevier, p.p. 47-64, Routledge, Elsevier, London. Διαθέσιμο στο: <https://kundoc.com/pdf-tourism-and-wellbeing-.html> [πρόσβαση 7 Δεκεμβρίου 2017].
79. Moore, K., Smallman, C., Wilson, S., Simmons, D. 2012. Dynamic in-destination decision- making: an adjustment model. *Tourism management*, Elsevier, p.p. 635-645. Διαθέσιμο στο: <https://pdfs.semanticscholar.org/4ab8/fd451bea736a94fa3c95d445e43e5426b7de.pdf> [πρόσβαση 5 Ιουλίου 2018].
80. Mulali, U., Fereidouni, H., Lee, A., Mohammed, A. 2014. *Estimating the tourism led growth hypothesis: A case study of the Middle East countries*, Anatolia, 25 (2), p.p.290-298. Διαθέσιμο στο: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13032917.2013.843467-298> [πρόσβαση 15 Απριλίου 2018].
81. Mylonopoylos, D. Moira, P., Papagrigoriou, A. 2016. The Travel Advisory as an Obstacle to Travel and Tourism. Case Study-The Greek Economic Crisis, *International Journal of Research in Tourism and Hospitality (IJRTH)* .2, (2), pp1-13. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/299635433_The_Travel_Advisory_as_an_Obstacle_to_Travel_and_Tourism_Case_Study-The_Greek_Economic_Crisis [πρόσβαση 1 Ιουνίου 2018].
82. Neuman, W., Bacon. T., 1997. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Edinburg:Pearson New International Edition. Διαθέσιμο στο: <http://letrunghieutvu.yolasite.com/resources/w-lawrence-neuman-social-research-methods-qualitative-and-quantitative-approaches-pearson-education-limited-2013.pdf> [πρόσβαση 30 Οκτωβρίου 2018].
83. O'Connor, N., Stafford, M., Gallagher, G., 2008. A Chronological Review of the Tourism Industry's Reactions to Terrorist Attacks , Using Bali (2002), London (2005), Madrid (2004), and New York (2001) as Case Studies, *EuroCHRIE Conference, The Emirates Academy* , Dubai, United Arab Emirates. Διαθέσιμο στο: <http://pc.parnu.ee/~htooman/EuroChrie/Welcome%20to%20EuroCHRIE%20Dubai%202008/papers/A%20chronological%20review%20of%20the%20tourism%20industry.pdf> [πρόσβαση 6 Ιανουαρίου 2018].
84. Βόκα, Γ., 2014: *Τρομοκρατία & Τουρισμός (Πτυχιακή Εργασία)* , Αθήνα. Διαθέσιμο στο: http://oceanis.lib.teipir.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/2501/tef2014_0002.pdf?sequence=1 [πρόσβαση 3 Απριλίου 2018].
85. Patton, M., 1990. *Qualitative evaluation and research methods*. London, Sage. Διαθέσιμο στο: <https://books.google.gr/books?id=XRO2AAAAIAAJ&q=Patton+qualitative+19>

- [90&dq=Patton+qualitative+1990&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwigz77g383gAhWCyKQKHZdWCM4Q6AEILzAB](#) [πρόσβαση 18 Νοεμβρίου 2018].
86. Payne, J., Mervar, A. 2010. Research note: The tourism – growth nexus in Croatia. *Tourism Economics*, 16 (4), p.p. 1089-1094. Διαθέσιμο στο: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.5367/te.2010.0014> [πρόσβαση 15 Οκτωβρίου 2018].
87. Pearce, L. 1982. Perceived changes in holiday destinations, In: *Annals of Tourism Research*. Elsevier, 9, p.p. 145-164. Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0160738382900445> [πρόσβαση 22 Μαρτίου 2018].
88. Perumal, T., 2014. *Research Methodology*. Open University Malaysia. Διαθέσιμο στο: https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop412A/2011-0021_22_research_methodology/adatok.html [πρόσβαση 5 Νοεμβρίου 2018].
89. Pizam, A., 2002. Tourism and Terrorism. *International Journal of Hospitality Management*, 21, p.p. 1-3. Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/journal/international-journal-of-hospitality-management/vol/21/issue/1> [πρόσβαση 15 Μαρτίου 2018].
90. Queiros, A., Faria, D., Almeida, F., 2017. Strengths and limitations of qualitative and quantitative research methods. *European Journal of Education Studies*. Διαθέσιμο στο: <file:///C:/Users/User/Downloads/24.STRENGTHSANDLIMITATIONS-FernandoAlmeida.pdf> [πρόσβαση 3 Αυγούστου 2018].
91. Rădulescu R.I., 2016. Terrorism and its Impact on Global Economy. *Economic Insights – Trends and Challenges Vol.V(LXVIII) No. 2/2016* 87 – 94. Διαθέσιμο στο: <http://www.upg-bulletin-se.ro/archive/2016-2/8.Radulescu.pdf> [πρόσβαση 1 Αυγούστου 2018].
92. Rahman, S., 2016. The Advantages and Disadvantages of Using Qualitative and Quantitative Approaches and Methods in Language “Testing and Assessment” Research: A Literature Review. *Journal of Education and Learning, Canadian Center of Science and Education* 6, (1). Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/309889936_The_Advantages_and_Disadvantages_of_Using_Qualitative_and_Quantitative_Approaches_and_Methods_in_Language_Testing_and_Assessment_Research_A_Literature_Review/download [πρόσβαση 1 Νοεμβρίου 2018].
93. Ramlaul, A., 2010. *Medical Imaging and Radiotherapy research. Skills and Stradegies*, Elsevier. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=lpeuxcKX3P8C&oi=fnd&pg=PP1&dq=Ramlaul,+A.,+2010.+Medical+Imaging+an+Radiotherapy+research.+Skills+and+Strategies,+Elsevier&ots=KZurrCcd5a&sig=QkSI-3578GKyUeyB8HGFpuPDDtw&redir_esc=y#v=onepage&q=Ramlaul%2C%20A.%2C%202010.%20Medical%20Imaging%20an%20Radiotherapy%20rese arch.%20Skills%20and%20Strategies%2C%20Elsevier&f=false [πρόσβαση 22 Νοεμβρίου 2018].
94. Ranabhat K., 2015. EFFECTS OF TERRORISM IN TOURISM INDUSTRY A Case Study of 9/11 Terrorist Attacks in World Trade Center. Bachelor's Thesis CENTRIA UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES Degree program in

- Tourism*. Διαθέσιμο στο: <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/103202/krishna.pdf?sequence=1> [πρόσβαση 15 Μαρτίου 2018].
95. Ramires, A., Brandao, F., Sousa, A., 2018. Motivation-based cluster analysis of international tourists visiting a World Heritage City: The case of Porto, Portugal. *Journal of Destination Marketing & Management*, Elsevier, 8, p.p. 49-60. Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212571X16300579> [πρόσβαση 20 Απριλίου 2018].
96. Rapoport, D. The four waves Rebel Terror and September 11, *Anthropoetics*, 8(1), p.p. 1083-7264. Διαθέσιμο στο: <https://wrlldrels.org/wp-content/uploads/2016/02/Rapoport-Four-Waves-of-Terror.pdf> [πρόσβαση 8 Μαρτίου 2018].
97. Reisinger, Y., 2015. *Transformational tourism, Host perspectives*. Wallingford: CABI. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=u8lICgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR5&dq=reisinger+2015+transformational+tourism+&ots=m8O4k0p9-i&sig=20Bphb_tTzhR5HdNfnSUWkZdBn8&redir_esc=y#v=onepage&q=reisinger%202015%20transformational%20tourism&f=false [πρόσβαση 2 Μαΐου 2018].
98. Richards, T., Richards, L., 1994. *Using Computers in Qualitative Research*, London: Sage. Διαθέσιμο στο: http://www.depts.ttu.edu/education/our-people/Faculty/additional_pages/duemer/epsy_6304_class_materials/Using-computers-in-qualitative-research.pdf [πρόσβαση 16 Νοεμβρίου 2018].
99. Ritchie, J., Lewis, J., 2003. *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*, London: Sage. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books?id=z5y0LCT8YNUC&pg=PA198&dq=Ritchie,+J.,+Lewis,+J.,+2003.+Qualitative+Research+Practice:+A+Guide+for+Social+Science+Students+and+Researchers,+London:+Sage&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwilrml5c3gAhXGUJoKHb_YA4wQ6AEIKDAA#v=onepage&q=Ritchie%20J.%20Lewis%20J.%202003.%20Qualitative%20Research%20Practice%3A%20A%20Guide%20for%20Social%20Science%20Students%20and%20Researchers%20London%3A%20Sage&f=false [πρόσβαση 6 Δεκεμβρίου 2018].
100. Romagnoli, M. 2016. *The Effects of Terrorism on Tourism: (Inter)relations, Motives & Risks*. Διαθέσιμο στο: <https://almatourism.unibo.it/article/view/6244>. [πρόσβαση 10 Απριλίου 2018].
101. Ross, J. 2006. *Political Terrorism: An Interdisciplinary Approach*. New York: Peter Lang. Διαθέσιμο στο: [https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=fPLmYXpER6IC&oi=fnd&pg=PR13&dq=Ross,+J.,+\(2006\).+Political+Terrorism:+An+Interdisciplinary+Approach,+New+York:+Peter+Lang&ots=qoNS7FXj-B&sig=6h1PxvVkdYhCLDCOWRhZ4G32pR4&redir_esc=y#v=onepage&q=Ross%20J.%20\(2006\).%20Political%20Terrorism%3A%20An%20Interdisciplinary%20Approach%20New%20York%3A%20Peter%20Lang&f=false](https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=fPLmYXpER6IC&oi=fnd&pg=PR13&dq=Ross,+J.,+(2006).+Political+Terrorism:+An+Interdisciplinary+Approach,+New+York:+Peter+Lang&ots=qoNS7FXj-B&sig=6h1PxvVkdYhCLDCOWRhZ4G32pR4&redir_esc=y#v=onepage&q=Ross%20J.%20(2006).%20Political%20Terrorism%3A%20An%20Interdisciplinary%20Approach%20New%20York%3A%20Peter%20Lang&f=false) [πρόσβαση 28 Απριλίου 2018].

102. Sackett, H., Botterill, D., 2006. Perceptions of International Travel Risk: An Exploratory Study of the Influence of Proximity to Terrorist Attack. *e-Review of Tourism Research* (eRTR), Vol. 4(2), p.p. 44-49. Διαθέσιμο στο: https://agrilifecdn.tamu.edu/ertr/files/2012/09/194_a-4-2-3.pdf [πρόσβαση 21 Απριλίου 2018].
103. Sandler, T., Enders, W., 2002. An Economic Perspective on Transnational Terrorism. *European Journal of Political Economy*, Elsevier, 20, (2), p.p. 301-316. Διαθέσιμο στο: <https://www.kent.ac.uk/economics/documents/GES%20Background%20Documents/Defence/Sandler&Enders%2004.pdf> [πρόσβαση 29 Μαρτίου 2018].
104. Santos, C., Silva, D., Amorim, E. 2018. The impact of Tourism Security on the Image of the Destination- The case of Portugal. *Journal of Tourism Research*, 19. Διαθέσιμο στο: http://jotr.eu/pdf_files/V19.pdf#page=207 [πρόσβαση 18 Οκτωβρίου 2018].
105. Sapsford, R., 2007. *Survey Research*, London: Sage. Διαθέσιμο στο: <http://methods.sagepub.com/book/survey-research-sapsford> [πρόσβαση 25 Νοεμβρίου 2018].
106. Schofield, W., 2007. Increasing the generalizability of qualitative research. In: Hammersey, M., (Ed.), *Educational Research and Evidence-based Practice* (p.p. 181-203), London: Sage. Διαθέσιμο στο: https://www.depts.ttu.edu/education/our-people/Faculty/additional_pages/duemer/epsy_5314_class_materials/Increasing-the-generalizability-of-qualitative-research.pdf [πρόσβαση 21 Νοεμβρίου 2018].
107. Seale, C., 2004. *Social Research Methods: A Reader*, London: Psychology Press. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books/about/Social_Research_Methods.html?id=wBci-WKsAMAC&redir_esc=y [πρόσβαση 21 Νοεμβρίου 2018].
108. Sonmez, F., Graefe, R., 1998. Influence of terrorism risk on foreign tourism decisions. *Annals of tourism research*, Elsevier, 25 (1), p.p. 112-144. Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160738397000728> [πρόσβαση 2 Απριλίου 2018].
109. Sustain, R., 2002. *Risk and reason: Safety law and the environment*, Cambridge University Press. Διαθέσιμο στο: [https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=CTsL_-ZMLNMC&oi=fnd&pg=PR9&dq=Sunstein,+R.+\(2002\).+Risk+and+reason:+Safety+law+and+the+environment.+Cambridge+University+Press&ots=3k9qNXc9dx&sig=6uiOUDAivrQbGOlu1fFw5lglfDE&redir_esc=y#v=onepage&q=Sunstein%2C%20R.%20\(2002\).%20Risk%20and%20reason%3A%20Safety%20law%20and%20the%20environment%2C%20Cambridge%20University%20Press&f=false](https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=CTsL_-ZMLNMC&oi=fnd&pg=PR9&dq=Sunstein,+R.+(2002).+Risk+and+reason:+Safety+law+and+the+environment.+Cambridge+University+Press&ots=3k9qNXc9dx&sig=6uiOUDAivrQbGOlu1fFw5lglfDE&redir_esc=y#v=onepage&q=Sunstein%2C%20R.%20(2002).%20Risk%20and%20reason%3A%20Safety%20law%20and%20the%20environment%2C%20Cambridge%20University%20Press&f=false) [πρόσβαση 3 Απριλίου 2018].
110. Tany, C., Ozturk, I., 2017. *Is tourism a catalyst of growth in Egypt? Evidence from Granger non-causality and the generalized variance decomposition analysis*. *Anatolia*, 28 (2), p.p. 173-18. Διαθέσιμο στο: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13032917.2017.1283635> [πρόσβαση 22 Σεπτεμβρίου 2018].

111. Traianou, A., 2014. The centrality of ethics in qualitative research. In: Leavy, P., (ED.) *The Oxford handbook of qualitative research* (p.p.62-77), New York: Oxford University Press. Διαθέσιμο στο: [https://books.google.gr/books?id=hxyDDqAAQBAJ&pg=PA52&lpq=PA52&dq=Traianou,+A.,+2014.+The+centrality+of+ethics+in+qualitative+research.+In:+Leavy,+P.,+\(ED.\)+The+Oxford+handbook+of+qualitative+research+\(p.p.62-77\),+New+York:+Oxford+University+Press&source=bl&ots=T48V6Zmbjb&sig=ACfU3U0iUR8370D1-9cwzLUT5lfOlanK8A&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwjjxfnWhM7gAhWlBlAKHerMAnYQ6AEwA3oECAYQAQ#v=onepage&q=Traianou%2C%20A.%2C%202014.%20The%20centrality%20of%20ethics%20in%20qualitative%20research.%20In%3A%20Leavy%2C%20P.%2C%20\(ED.\)%20The%20Oxford%20handbook%20of%20qualitative%20research%20\(p.p.62-77\)%2C%20New%20York%3A%20Oxford%20University%20Press&f=false](https://books.google.gr/books?id=hxyDDqAAQBAJ&pg=PA52&lpq=PA52&dq=Traianou,+A.,+2014.+The+centrality+of+ethics+in+qualitative+research.+In:+Leavy,+P.,+(ED.)+The+Oxford+handbook+of+qualitative+research+(p.p.62-77),+New+York:+Oxford+University+Press&source=bl&ots=T48V6Zmbjb&sig=ACfU3U0iUR8370D1-9cwzLUT5lfOlanK8A&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwjjxfnWhM7gAhWlBlAKHerMAnYQ6AEwA3oECAYQAQ#v=onepage&q=Traianou%2C%20A.%2C%202014.%20The%20centrality%20of%20ethics%20in%20qualitative%20research.%20In%3A%20Leavy%2C%20P.%2C%20(ED.)%20The%20Oxford%20handbook%20of%20qualitative%20research%20(p.p.62-77)%2C%20New%20York%3A%20Oxford%20University%20Press&f=false) [πρόσβαση 28 Νοεμβρίου 2018].
112. Tugcu, C., 2014. Tourism and Economic growth nexus revisited: A panel causality analysis for the case of the Mediterranean region, *Tourism Management*, Elsevier, 42, p.p. 207-212. Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2314721017300063> [πρόσβαση 14 Ιουλίου 2018].
113. Uysal, M., Sirgy, J., Woo, E., Kim, M., 2016. Quality of life (QoL) and wellbeing research in Tourism. *Tourism and Management*, Elsevier, 53, p.p. 244-261. Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0261517715001661> [πρόσβαση 12 Νοεμβρίου 2018].
114. Vanneste, D., Tudorache, P., Teodoroiu, F., Steenberghen, T., 2016. The impact of the 2016 terrorist attacks in Brussels on tourism, *Open Edition Journals*. Διαθέσιμο στο: [file:///C:/Users/User/Downloads/belgeo-20688%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/belgeo-20688%20(2).pdf) [πρόσβαση 21 Απριλίου 2018].
115. Wahab, S., 1996. Tourism and Terrorism Synthesis of the problem with Emphasis on Egypt, In: A. Pizam and Y. Mansfield (Eds). *Tourism Crime and International Security Issues*. Wiley, p.p. 175-186 World Tourism Organization. Διαθέσιμο στο: [https://books.google.gr/books?id=TGQABAAAQBAJ&pg=PA290&dq=Wahab,+S.,+\(1996\).+Tourism+and+Terrorism+Synthesis+of+the+problem+with+Emphasis+on+Egypt,+In:+A.+Pizam+and+Y.+Mansfield+\(Eds\),+Tourism,+Crime+and+International+Security+Issues,++Wiley,+p.p.+175-186&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwirvPfH7MigAhUYysQBHRregCAUQ6AEIMjAB#v=onepage&q=Wahab%2C%20S.%20\(1996\).%20Tourism%20and%20Terrorism%20Synthesis%20of%20the%20problem%20with%20Emphasis%20on%20Egypt%2C%20In%3A%20A.%20Pizam%20and%20Y.%20Mansfield%20\(Eds\)%2C%20Tourism%2C%20Crime%20and%20International%20Security%20Issues%2C%20Wiley%2C%20p.p.%20175-186&f=false](https://books.google.gr/books?id=TGQABAAAQBAJ&pg=PA290&dq=Wahab,+S.,+(1996).+Tourism+and+Terrorism+Synthesis+of+the+problem+with+Emphasis+on+Egypt,+In:+A.+Pizam+and+Y.+Mansfield+(Eds),+Tourism,+Crime+and+International+Security+Issues,++Wiley,+p.p.+175-186&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwirvPfH7MigAhUYysQBHRregCAUQ6AEIMjAB#v=onepage&q=Wahab%2C%20S.%20(1996).%20Tourism%20and%20Terrorism%20Synthesis%20of%20the%20problem%20with%20Emphasis%20on%20Egypt%2C%20In%3A%20A.%20Pizam%20and%20Y.%20Mansfield%20(Eds)%2C%20Tourism%2C%20Crime%20and%20International%20Security%20Issues%2C%20Wiley%2C%20p.p.%20175-186&f=false) [πρόσβαση 28 Ιουνίου 2018].
116. Wong.Y., Yeh, C. 2009. Tourist in Destination Decision Making. *Annals of Tourism Research*, Elsevier, 36 (1), p.p. 6-23. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/4198336/TOURIST_HESITATION_IN_DESTINATION_DECISION_MAKING [πρόσβαση 25 Σεπτεμβρίου 2018].

117. Willing, C., 2001. *Introducing qualitative research in psychology. Adventures in theory and method*. Open University Press. Διαθέσιμο στο: <https://pdfs.semanticscholar.org/5b09/c1880b6eca96b86a06d6a941a70c36623a23.pdf> [πρόσβαση 22 Νοεμβρίου 2018].
118. Willing, C., 2008. *Introducing qualitative research in Psychology, Berkshire: Open University Press*. Διαθέσιμο στο: [file:///C:/Users/User/Downloads/CarlaWilligIntroducingqualitativepsychology-OpenUniversityPress2013%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/CarlaWilligIntroducingqualitativepsychology-OpenUniversityPress2013%20(1).pdf) [πρόσβαση 11 Νοεμβρίου 2018].
119. Yoon, Y., Uysal, M., 2005. *An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: a structural model*. *Tourist Management*, Elsevier, 26 (1), p.p.45-56. Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0261517703002000> [πρόσβαση 21 Μαΐου 2018].
120. Λυμπέρης, Μ., 2017. *Επικοινωνιακή Διαχείριση Καταστροφών Και Κρίσεων στον Τουρισμό* (Μεταπτυχιακή διατριβή), Αθήνα. Διαθέσιμο στο: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/1332275/theFile> [πρόσβαση 2 Μαΐου 2018].
121. Zaskodny, P., Ruban, G., Lukas Fil, G., Urban, J., Korandova, M., 2015. *Educational & Didactic Communication. Application of Quantitative Research Degrees*. Διαθέσιμο στο: 1, [https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/13/10/11/educational & didactic communication_2014.pdf](https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/13/10/11/educational_%20didactic_communication_2014.pdf) [πρόσβαση 20 Οκτωβρίου 2018].

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα Α : Ελληνικό ερωτηματολόγιο

Ονομάζομαι Κατερίνα Τρουμουλιάρη και είμαι φοιτήτρια στο ΤΕΙ Κρήτης, Σχολή Διοίκησης & Οικονομίας, τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων. Συντονίστρια της πτυχιακής μου εργασίας είναι η Δρ. Αυγελή Βασιλική, καθηγήτρια του ΤΕΙ Κρήτης.

Το παρόν ερωτηματολόγιο έχει σχεδιαστεί στα πλαίσια της πτυχιακής μου εργασίας, το θέμα της οποίας είναι «Οι τρομοκρατικές ενέργειες και οι επιπτώσεις τους στον τουρισμό: επιλογή τουριστικού προορισμού μέσα από το φάσμα της τρομοκρατίας». Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 26 ερωτήσεις και η σύνθεση του είναι τέτοια ώστε να διαφυλάσσεται η ανωνυμία των ερωτώμενων.

Τα στοιχεία που θα προκύψουν από την επεξεργασία του ερωτηματολογίου θα χρησιμοποιηθούν για αυστηρά ακαδημαϊκούς λόγους.

Παρακαλώ απαντήστε σε όλες τις ερωτήσεις.

Σας ευχαριστώ που συμμετέχετε στην έρευνα και συμβάλλετε στην ολοκλήρωση της πτυχιακής μου.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για το χρόνο σας!

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1) Πόσο συχνά ταξιδεύετε;

- φορά το χρόνο
- 1-3φορές το χρόνο
- Περισσότερες από 4 φορές το χρόνο

2) Ποια είναι τα κύρια κίνητρα σας όταν επιλέγετε έναν τουριστικό προορισμό;

Παρακαλώ επιλέξτε έως 3 απαντήσεις.

- Επαγγελματικοί λόγοι
- Οικονομικά κίνητρα – κόστος
- Αναψυχή
- Επίσκεψη σε συγγενείς/φίλους
- Θρησκευτικά κίνητρα
- Πολιτιστικά κίνητρα
- Ποιότητα καταλυμάτων
- Φυσικές και κλιματολογικές συνθήκες
- Αξιοθέατα και προσφερόμενες δραστηριότητες
- Ασφάλεια προορισμού
- Για να έρθετε σε επαφή με άλλους τρόπους ζωής
- Για προσωπική πνευματική βελτίωση
- Άλλο.....

3) Σε ποιούς προορισμούς ταξιδεύετε συνήθως;

- Αμερική
- Ασία
- Αφρική
- Ευρώπη
- Αυστραλία

4) Ποιοι από τους παρακάτω παράγοντες θα σας απέτρεπαν να επιλέξετε έναν τουριστικό προορισμό;

Παρακαλώ επιλέξτε έως 2 απαντήσεις.

- Φυσικές καταστροφές
- Πολιτική αστάθεια
- Οικονομική αστάθεια
- Πόλεμοι
- Τρομοκρατικές επιθέσεις
- Άλλο.....

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

5) Πόσο ασφαλής αισθάνεστε στα ταξίδια σας;

- Καθόλου
- Μέτρια

- Πολύ
- Πάρα πολύ

**6) Ποιον θεωρείτε μεγαλύτερο κίνδυνο σε ένα τουριστικό προορισμό;
Παρακαλώ επιλέξτε έως 2 απαντήσεις.**

- πόλεμοι – ταραχές
- πολιτική - οικονομική αστάθεια
- επιδημίες – ασθένειες
- ατυχήματα στα μέσα μεταφοράς
- φυσικές καταστροφές
- τρομοκρατικές επιθέσεις
- εγκληματικότητα – βία
- Άλλο.....

**7) Τι πιστεύετε ότι προκαλεί την τρομοκρατία;
Παρακαλώ επιλέξτε έως 2 απαντήσεις.**

- θρησκευτικοί λόγοι
- οικονομική ύφεση
- νέα πολιτικά συστήματα
- τεχνολογική ανάπτυξη
- ευκολότερη πρόσβαση σε όπλα
- Άλλο.....

**8) Ποιο από τα παρακάτω είδη τρομοκρατίας νομίζετε ότι βλάπτει
περισσότερο την τουριστική βιομηχανία μιας χώρας όπου είναι στόχος;**

Παρακαλώ επιλέξτε 1 απάντηση.

- Η τρομοκρατία που έχει θρησκευτικό υπόβαθρο

- Η τρομοκρατία που έχει πολιτικό υπόβαθρο
- Η τρομοκρατία που έχει κοινωνικό υπόβαθρο
- Άλλο.....

9) Έχετε ταξιδέψει ποτέ σε έναν τουριστικό προορισμό που έχει δεχτεί τρομοκρατική επίθεση στο παρελθόν;

- Ναι
- Όχι

10) Αν ναι είχατε σκεφτεί ότι ίσως ξανασυμβεί κατά τη διάρκεια της διαμονής σας;

- Ναι
- Όχι

11) Αν όχι θα αποφασίζατε να ταξιδέψετε παρόλο που γνωρίζατε την προηγούμενη τρομοκρατική επίθεση;

- Ναι
- Όχι

12) Θα αλλάζατε τουριστικό προορισμό, αν σε αυτόν που είχατε επιλέξει είχε γίνει τρομοκρατική επίθεση;

- Ναι
- Όχι

13) Μετά από πόσο καιρό από μια τρομοκρατική επίθεση νομίζετε ότι είναι ασφαλές να επισκεφτείτε αυτόν τον προορισμό;

- 0-1 μήνα

- 2- 3 μήνας
- 4 - 6 μήνες
- 7- 12 μήνες
- περισσότερο από 1 έτος

14) Ποιες από τις παρακάτω ηπείρους θεωρείτε ότι είναι περισσότερο επιρρεπείς στις τρομοκρατικές επιθέσεις;

Παρακαλώ επιλέξτε 1 απάντηση.

- Ασία
- Αφρική
- Ευρώπη
- Αμερική
- Αυστραλία

15) Ποιες από τις ακόλουθες κατηγορίες θεωρείτε ότι αποτελούν συχνότερα στόχο των τρομοκρατικών επιθέσεων σε έναν τουριστικό προορισμό;

Παρακαλώ επιλέξτε 1 απάντηση.

- περιοχές εστίασης (ξενοδοχεία, εστιατόρια ...).
- περιοχές αναψυχής (κλαμπ, κινηματογράφος ...)
- μέσα μαζικής μεταφοράς
- κέντρο πόλεων
- Άλλο.....

16) Γνωρίζετε τι είναι η ταξιδιωτική οδηγία;

- Ναι

Όχι

17) Λαμβάνεται υπόψη σας τις ταξιδιωτικές οδηγίες πριν την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού;

Ναι

Όχι

18) Έχετε αναβάλει ένα ταξίδι λόγω μιας έκτακτης ταξιδιωτικής οδηγίας;

Ναι

Όχι

19) Έχετε ποτέ αναβάλει ένα ταξίδι επηρεασμένος από τα ΜΜΕ;

Ναι

Όχι

20) Πιστεύετε ότι τα μέσα ενημέρωσης θα πρέπει να επισημαίνουν εικόνες ενός τρομοκρατικού πλήγματος;

Ναι

Όχι

21) Νιώθετε ασφαλής στον τουριστικό προορισμό που βρίσκεστε;

Ναι

Όχι

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

22) Φύλο:

- Άρρεν
- Θήλυ

23) Ηλικία:

- 18
- 19-30
- 31-40
- 41-50
- 51-60
- 61+

24) Οικογενειακή κατάσταση

- Άγαμος
- Έγγαμος
- Άλλο

25) Μορφωτικό επίπεδο

- Πρωτοβάθμια εκπαίδευση
- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση
- Τριτοβάθμια εκπαίδευση (ΑΕΙ-ΤΕΙ)
- Μεταπτυχιακό
- Διδακτορικό
- Άλλο

26) Χώρα προέλευσης :

Παράρτημα Β: Αγγλικό ερωτηματολόγιο

My name is Katerina Tromouliari and I am a student at the Technological Educational Institute of Crete, School of Management & Economics, Department of Business Administration. The coordinator of my dissertation is Dr. Avgeli Vasiliki, Associate Lecturer at TEI of Crete.

This questionnaire is designed for the purpose of my dissertation, themed "Terrorism actions and their impact on tourism: choosing a tourist destination through the spectrum of terrorism." The questionnaire consists of 26 questions and its composition aims to safeguard the anonymity of respondents.

The data that will result from the processing of this questionnaire will be used for strictly academic reasons.

Please answer all the questions.

Thank you for participating in this research and contributing to the completion of my dissertation.

Thank you in advance for your time!

PART ONE: GENERAL QUESTIONS

1) How often do you travel?

- Once a year
- 1-3 times per year
- More than 4 times per year

2) What are your main motivations when choosing a tourist destination?

Please select up to 3 answers.

- Professional reasons
- Financial incentives - cost
- Leisure
- Visiting relatives / friends
- Religious motivations
- Cultural motivations
- Quality of accommodation
- Physical and climate conditions
- Attractions and activities offered
- Destination safety
- Get in touch with other lifestyles
- Personal spiritual improvement
- Other.....

3) In which destinations do you usually travel to?

- America
- Asia
- Africa
- Europe
- Australia

4) Which of the following factors would prevent you from choosing a tourist destination?

Please select up to 2 answers.

- Natural disasters
- Political instability
- Economic instability
- Wars
- Terrorist attacks
- Other.....

PART TWO: SPECIFIC QUESTIONS

5) Do you feel safe in your travels?

- Not at all
- Somewhat safe

- I feel safe
- I feel very safe

6) Which do you consider to be a greater risk in a tourist destination?

Please select up to 2 answers.

- Wars - riots
- Political and economic instability
- Epidemics – diseases
- Transport accidents
- Natural disasters
- Terrorist attacks
- Crime - violence
- Other.....

7) What do you believe provokes terrorism?

Please select up to 2 answers.

- religious reasons
- economic recession
- new political systems
- technological development
- easier access to weapons

Other

8) Which of the following types of terrorism you believe is the most damaging to the tourism industry of a targeted country?

Please select 1 answer.

Terrorism that has a religious background

Terrorism that has a political background

Terrorism that has a social background

Other

9) Have you ever traveled to a tourist destination where a terrorist attack took place in the past?

Yes

No

11) If YES, were you worried that it might happen again during your stay there?

Yes

No

12) If NO would you decide to travel to that destination even though you knew of the previous terrorist attack?

Yes

No

13) Would you change your chosen tourist destination if a terrorist attack had occurred there?

Yes

No

14) After how long from the moment a terrorist attack took place, do you think it is safe to visit a destination?

0-1 month

2- 3 months

4-6 months

7- 12 months

more than 1 year

15) Which of the following continents do you consider to be more prone to terrorist attacks?

Please select 1 answer.

Asia

Africa

Europe

America

Australia

16) Which of the following categories do you consider to be the most common target of terrorist attacks in a tourist destination?

Please select 1 answer.

areas of accommodation (hotels, restaurants ...).

amusement areas (club, cinema ...)

public transport

city center

Other

17) Do you know what a travel directive is?

Yes

No

18) Do you take into account travel directives before making a trip?

Yes

No

19) Have you ever postponed a trip because of a travel directive?

Yes

No

20) Have you ever postponed a trip while influenced by the media?

Yes

No

21) Do you think that the media should direct attention to images of terrorist attacks?

Yes

No

22) Do you feel safe in the tourist destination you are currently visiting?

Yes

No

PART THREE: DEMOGRAPHIC QUESTIONS

23) Sex:

Male

Female

25) Age:

-18

19-30

31-40

41-50

51-60

61+

26) Marital status

Single

Married

Other

27) Educational level

- Primary education
- Secondary education
- Higher Education (Universities - TEI)
- Postgraduate
- PhD
- Other

28) .Country of origin:

Παράρτημα Γ΄: Η Πυραμίδα του Maslow

Εικόνα 1: Η Πυραμίδα του Maslow

